

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

**ΤΙΤΛΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: «ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ ΜΕΣΑ
ΑΠΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗΣ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΧΡΥΣΟΥΛΑΣ ΜΠΑΝΙΤΣΙΩΤΗ

ΕΠΟΠΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΕΛΛΗ ΛΕΜΟΝΙΔΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΕΥΤΕΝΙΑ ΑΛΕΞΑΚΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΣΒΙΚΗΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2023

Φύλλο εξέτασης

1. Επόπτρια: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος Βαθμολογητής: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

3. Τρίτος Βαθμολογητής: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: _____

Η συγγραφέας Χρυσούλα Μπανιτσιώτη βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή: Χρυσούλα Μπανιτσιώτη

Ημερομηνία: 19/09/2023

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν πόνημα, αποτελεί την ολοκλήρωση του κύκλου συμμετοχής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του μεταπτυχιακού προγράμματος του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, με τίτλο: «Επιστήμες της Αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής».

Η εκπόνηση της παρούσας εργασίας πραγματοποιείται με τη συνεργασία και την καθοδήγηση της αξιότιμης καθηγήτριας του Μεταπτυχιακού Προγράμματος αυτού, την κ. Έλλη Λεμονίδου, την οποία και ευχαριστώ πολύ. Επίσης, ευχαριστώ πολύ την καθηγήτρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος, κ. Ευγενία Αλεξάκη για την ανατροφοδότησή της και τις συμβουλές της αλλά και τον καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Κασβίκη.

Ένα τεράστιο ευχαριστώ οφείλω ακόμα στον καθηγητή κ. Παναγιώτη Γατσωτή για τη διαρκή στήριξη, εμπύχωση και συμπαράσταση κατά τη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας μου αλλά και την άμεση ανταπόκριση σε κάθε μου ερώτημα ή δυσκολία, ιδιαιτέρως στα αρχικά στάδια της εργασίας μου αλλά και στην επιλογή του θέματος αυτής.

Ευχαριστώ ακόμα, τον κ. Γεώργιο Λυγούρα, διευθυντή του σχολείου που υλοποίησα το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας. Τις δασκάλες κ. Ιωάννα Αθανασίου, κ. Ειρήνη Λαβασίδου και κ. Χαρά Νεδέλκου που συνεργαστήκαμε και με δέχτηκαν στις τάξεις τους με μεγάλη ευχαρίστηση. Ιδιαίτερα ευχαριστώ, τον δάσκαλο κ. Γεώργιο Κύρου που μου πρότεινε να συνεργαστούμε αλλά και μου παρείχε υλικό σχετικό με το Ολοκαύτωμα από το Yad Vashem, το οποίο εμπλούτισε τις δραστηριότητες που πραγματοποίησα στην τάξη του. Όλοι/ες οι παραπάνω εκπαιδευτικοί με έκαναν να νιώσω «κομμάτι» της σχολικής τους κοινότητας και είμαι ευγνώμων γι' αυτό.

Επιπρόσθετα, πολύτιμη ήταν η βοήθεια της νηπιαγωγού και σύντομα δασκάλας φίλης μου, Κατερίνας Τσιπλητάρη, στην υλοποίηση των δραστηριοτήτων για το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, τους γονείς μου και την αδερφή μου, για τη συνεχή συμπαράσταση και εμπύχωση κατά τη διάρκεια συγγραφής της

διπλωματικής εργασίας ειδικότερα αλλά και των μεταπτυχιακών σπουδών μου γενικότερα.

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
Περίληψη	6
Abstract.....	7
Εισαγωγή	8
Α΄ Μέρος: Θεωρητικό	11
1 ^ο Κεφάλαιο: Πιλοτικό (2022) πρόγραμμα σπουδών Ιστορίας στο Δημοτικό σχολείο και βασικές τάσεις της Διδακτικής της Ιστορίας σήμερα.....	11
1.1. Η σχέση ιστορίας και λογοτεχνίας.....	16
1.2 Τα τραυματικά γεγονότα στα πλαίσια της ιστορικής εκπαίδευσης	18
1.3 Στρατηγικές για τη διδασκαλία των τραυματικών και συγκρουσιακών γεγονότων.....	20
2ο Κεφάλαιο: Η φιλιαναγνωσία.....	24
2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός φιλιαναγνωσίας	24
2.2 Η φιλιαναγνωσία στην εκπαίδευση και στη διδασκαλία της Ιστορίας.....	25
3ο Κεφάλαιο: Η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος	27
3.1 Το ιστορικό πλαίσιο του Ολοκαυτώματος	27
3.2 Το Ολοκαύτωμα μέσω των graphic novels	30
3.3 Παραμύθια και graphic novel παρούσας έρευνας	35
Β΄ Μέρος: Ερευνητικό	37
Μέθοδοι έρευνας.....	37
Δείγμα.....	40
Εφαρμογή της έρευνας	40
Δραστηριότητες, σε μορφή διδακτικού μικροσεναρίου, για τη μικρή τάξη (Γ΄ Δημοτικού) και το τμήμα ένταξης-Τα κίτρινα καπέλα.....	40
Δραστηριότητες, σε μορφή διδακτικού μικροσεναρίου, για τις μεγάλες τάξεις (Ε΄ - ΣΤ΄ Δημοτικού)- Οι δικοί μου άνθρωποι.....	44
Θεματικές κατηγορίες και πορεία διδασκαλίας.....	50
Αποτελέσματα ανάλυσης.....	56
Συμπεράσματα	62
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	72

Περίληψη

Η διδασκαλία των συγκρουσιακών ή τραυματικών γεγονότων, ανέκαθεν ήταν δύσκολη για τους/τις εκπαιδευτικούς, οι οποίοι/ες θα έπρεπε να τη διαχειριστούν με κατάλληλο τρόπο και συγχρόνως να μην αφήσουν τις δικές τους πιθανές προκαταλήψεις ή λανθασμένες αντιλήψεις να επηρεάσουν την προσπάθεια που κάνουν. Σε αυτά τα πλαίσια μπορεί να ενταχθεί και η διδακτική προσέγγιση του Ολοκαυτώματος. Μέσα από τη συγκεκριμένη έρευνα απώτερος στόχος ήταν να αξιοποιηθεί η φιλιανγνωσία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, για να μπορέσουν τα παιδιά να αξιοποιήσουν γνώσεις σχετικά με το Ολοκαύτωμα. Γι' αυτόν τον λόγο επιλέχθηκαν μαθητές και μαθήτριες που φοιτούσαν στις Γ', Δ', Ε' και Στ' τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν με τη χρήση ερωτηματολογίων, που περιλάμβαναν ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Μετά τη συγκέντρωση των δεδομένων, αυτά υπέστησαν θεματική ανάλυση και προέκυψαν τα αποτελέσματα. Σύμφωνα με τα ίδια, φάνηκε ότι η φιλιανγνωσία μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά, αφενός, να συμμετέχουν σε όλες τις δραστηριότητες που γίνονται, κρατώντας σταθερό το ενδιαφέρον τους κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας και, αφετέρου, να κάνει πολύ ευκολότερη την κατάκτηση των γνώσεων σχετικά με το Ολοκαύτωμα.

Έννοιες-κλειδιά: *Ολοκαύτωμα, ιστορική εκπαίδευση, πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τραυματικά ιστορικά γεγονότα*

Abstract

Teaching about conflict or traumatic events has always been difficult for teachers, who should manage it in an appropriate way while not letting their own possible biases or misconceptions influence their efforts. The Holocaust also belongs to these contexts. Through this specific research, the ultimate goal was to utilize the love of reading in Primary Education to enable children to integrate knowledge about the Holocaust. For this reason, male and female students studying in the 3rd, 4th, 5th and 6th grades of elementary school were selected. Data were collected using questionnaires, which included open-ended questions. After gathering the data, they underwent a thematic analysis and the results emerged. According to them, it appeared that the love of reading can help children on the one hand to participate in all the activities that take place, keeping their interest constant during the teaching and on the other hand to make it much easier to acquire knowledge about the Holocaust.

Key concepts: Holocaust, historical education, primary education, traumatic historical events

Εισαγωγή

Το Ολοκαύτωμα θεωρείται ένα από τα τραγικότερα γεγονότα της ανθρώπινης ιστορίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα δεινά που υπέστησαν οι Εβραίοι εκ μέρους των Ναζί αποκαλύπτουν τη θηριωδία που εκτυλίχθηκε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, καταναγκαστικής εργασίας και εξόντωσης. Όπως είναι λογικό, ένα τόσο τραγικό γεγονός, δεν είναι καθόλου εύκολο να διδαχθεί, ειδικά σε μικρά παιδιά που φοιτούν στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Σχετικά με αυτό διάφοροι ερευνητές κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ετών ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο ζήτημα, χρησιμοποιώντας, όμως, διαφορετικούς τρόπους για να μπορέσουν να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν την τραγική αυτή στιγμή της ανθρώπινης ιστορίας. Έτσι οι Γέρου & Ανδρικού (2019) παρουσίασαν μία πρόταση διδασκαλίας του Ολοκαυτώματος στο Δημοτικό σχολείο μέσα από την τεχνική της Cinescience. Η συγκεκριμένη πρόταση (Cinescience) προοριζόταν για μαθητές και μαθήτριες Στ' Δημοτικού και βασιζόταν στην αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στα πλαίσια του μαθήματος της Ιστορίας. Ήταν ένα project, το οποίο αποτελούνταν από τρεις φάσεις, ενώ οι μαθητές και οι μαθήτριες θα έπρεπε να εργαστούν σε ομάδες και να μελετήσουν αποσπάσματα από την ταινία «Το αγόρι πίσω από το συρματόπλεγμα».¹ Στόχος ήταν να δημιουργήσουν ένα blog για να κατανοήσουν τη θυματοποίηση των παιδιών κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος. Οι ερευνήτριες τόνισαν ότι με αυτή την τεχνική θα μπορούσαν να αναπτυχθούν η ενσυναίσθηση και η κριτική σκέψη των παιδιών για να μελετήσουν το τραυματικό αυτό γεγονός.

Αντίστοιχα στην έρευνα που πραγματοποίησε η Μπούρα (2019) είχε ως στόχο της να διδάξει το Ολοκαύτωμα σε μαθητές και μαθήτριες Στ' τάξης Δημοτικού, αυτή τη φορά μέσα από την αξιοποίηση του ιστορικού μυθιστορήματος. Επιδίωξε να μνήσει τους μικρούς αυτούς αναγνώστες στην πραγματικότητα του Ολοκαυτώματος, χωρίς όμως να τραυματίσει την ψυχή τους. Δεν επεδίωκε απλά τη συγκέντρωση ιστορικών πληροφοριών, αλλά ήθελε τα παιδιά να εμπεδώσουν αξίες, όπως ο σεβασμός του ανθρώπου, η φιλία, η ειλικρίνεια, ο προβληματισμός σχετικά

---

1 «Το αγόρι με τις ριγέ πιτζάμες» (The Boy in the Striped Pyjamas) είναι μια ιστορική δραματική ταινία του 2008, σε σενάριο και σκηνοθεσία του Μαρκ Χέρμαν. Βασίζεται στο ομώνυμο μυθιστόρημα του 2006 του John Boyne.

https://voody-online.com/load/dramaa/15103-the_boy_in_the_stripped_pyjamas_2008.html

με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ανθρωπιά. Στο πλαίσιο του σεναρίου διδασκαλίας αξιοποιήθηκαν ιστορικά μυθιστορήματα όπως τα εξής: «Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ» (Άννα Φρανκ, 1947), «Ξαναβρήκα τον φίλο μου» (Ούλμαν Φρεντ, 2011), «Η Χάννα δεν κλείνει ποτέ τα μάτια» (Λουίτζι Μπαλερίνι, 2015). Φάνηκε μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας ότι τα παιδιά κατανόησαν πολύ καλύτερα τα ιστορικά στοιχεία που σχετίζονται με το Ολοκαύτωμα και προβληματίστηκαν σχετικά με τα όσα συνέβησαν στα πλαίσια αυτού.

Στη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος με την αξιοποίηση της διδασκαλίας, και πιο συγκεκριμένα της ποίησης, αναφέρεται και υλικό από τον ιστότοπο του Yad Vashem. Γι' αυτόν τον λόγο προτείνεται ένα σενάριο μαθήματος, επίκεντρο του οποίου θα είναι το ποίημα του Auden's με τίτλο «Refugee Blues» (<https://www.yadvashem.org/education/other-languages/greek.html>). Σε συνδυασμό με αυτό χρησιμοποιούνται τόσο η φωτογραφία, όσο και η ζωγραφική. Πιο συγκεκριμένα προτείνεται να παρουσιαστούν στα παιδιά φωτογραφίες που αφορούν το Ολοκαύτωμα, ή πίνακες ζωγραφικής σχετικά με αυτό. Στόχος είναι να κατανοήσουν έμμεσα όλα τα παιδιά τα τραγικά γεγονότα που συνέβησαν, με τρόπο που δεν θα τα τραυματίσει. Μέσα από αυτό το σενάριο τονίζεται ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες θα συζητήσουν για το συγκεκριμένο θέμα, θα αυξήσουν τις γνώσεις τους όχι μόνο σχετικά με τη δυστυχία των Εβραίων και ταυτόχρονα θα ευαισθητοποιηθούν και για την τύχη πολλών ανθρώπων της σύγχρονης εποχής, κυρίως θυμάτων πολέμου. Τα σενάρια διδασκαλίας που αφορούν στο Ολοκαύτωμα στα πλαίσια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης αποκαλύπτουν ότι πρόκειται για αντικείμενο που χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή λόγω της ηλικίας των παιδιών. Σε καμία από τις παραπάνω έρευνες δεν χρησιμοποιήθηκε κάποιο παραμύθι, σε αντίθεση με την παρούσα μελέτη. Βέβαια, θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν κι άλλα βιβλία παιδικής λογοτεχνίας όπως το «Ήθελα να πετάξω σαν πεταλούδα: Η ανάμνηση ενός παιδιού από το Ολοκαύτωμα»² (Μόργκενστερν, 2019), το οποίο προτείνεται και από το Yad Vashem και θα μπορούσε να αξιοποιηθεί γι' αυτόν τον σκοπό.

Περνώντας τώρα στην παρούσα έρευνα, μέσω αυτής έγινε μία προσπάθεια να διδαχθεί το Ολοκαύτωμα σε παιδιά Γ', Δ', Ε' και Στ' Δημοτικού με την αξιοποίηση παραμυθιών και graphic novels. Με τον όρο graphic novels εννοούμε τα γραφιστικά μυθιστορήματα, σαν κόμικ, τα οποία έχουν στη συγκεκριμένη περίπτωση ιστορικό

---

² <https://blogs.sch.gr/29dimvol/files/2023/01/butterfly.pdf>
Ημερομηνία πρόσβασης: 13/8/2023

περιεχόμενο και βοηθάνε τα παιδιά να κατανοήσουν με έναν πιο παιγνιώδη τρόπο, ακόμα και επίμαχα ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος, όπως είναι αυτό του Ολοκαυτώματος. Απώτερος στόχος ήταν να αποτιμηθεί η αξία που έχουν οι δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας στη διδασκαλία τραυματικών γεγονότων, ειδικότερα του Ολοκαυτώματος, στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα. Σχετικά με τη δομή της, αυτή είναι η ακόλουθη:

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το Πιλοτικό Πρόγραμμα Σπουδών της Ιστορίας στο Δημοτικό σχολείο και βασικά χαρακτηριστικά του. Ακολούθως διερευνάται η σχέση ανάμεσα στην Ιστορία και στη Λογοτεχνία, εστιάζοντας κυρίως στην αλληλεπίδραση ανάμεσά τους. Στη συνέχεια γίνεται λόγος για στρατηγικές, οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν, για να διδαχθούν τραυματικά ή συγκρουσιακά γεγονότα στα παιδιά. Το δεύτερο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους αφορά τη φιλιαναγνωσία. Μετά τον εννοιολογικό προσδιορισμό της έννοιας, διερευνάται η ίδια στα πλαίσια της ιστορικής εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η συμβολή των δραστηριοτήτων φιλιαναγνωσίας στην προσπάθεια να κατακτήσουν τα παιδιά με ευκολότερο τρόπο την ιστορική γνώση. Στη συνέχεια, περνώντας στο τρίτο κεφάλαιο και στη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος, αρχικά παρέχονται βασικές πληροφορίες σχετικά με το ιστορικό του πλαίσιο και παρουσιάζονται τα σημαντικότερα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο πλαίσιο αυτού. Ακολούθως γίνεται η παρουσίαση κάποιων κόμικ που σχετίζονται με όσα διαδραματίστηκαν εκείνη τη χρονική περίοδο, αλλά παρουσιάζονται με τρόπο πολύ πιο κατάλληλο για παιδιά.

Ακολούθως, στο ερευνητικό μέρος, μετά την παρουσίαση της μεθόδου που υιοθετήθηκε, και της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε, θα γίνει λόγος για το δείγμα των παιδιών που συμμετείχαν και θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της θεματικής ανάλυσης των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν. Τέλος καταγράφονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από αυτά.

Α΄ Μέρος: Θεωρητικό

1^ο Κεφάλαιο: Πιλοτικό (2022) πρόγραμμα σπουδών Ιστορίας στο Δημοτικό σχολείο και βασικές τάσεις της Διδακτικής της Ιστορίας σήμερα

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών Ιστορίας Δημοτικού (2022) η διδασκαλία της Ιστορίας στην ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση έχει ως στόχο να αναπτύξει την ιστορική σκέψη και συνείδηση των παιδιών. Αυτή η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης σχετίζεται με την προσπάθεια να γίνουν κατανοητά τα ιστορικά γεγονότα μέσω της εξέτασης των αιτιών και των αποτελεσμάτων τους, ενώ αντίστοιχα η καλλιέργεια της ιστορικής συνείδησης σχετίζεται με την προσπάθεια να γίνει κατανοητή η συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντι σε συγκεκριμένες καταστάσεις και να διαμορφωθούν αξίες και στάσεις που θα οδηγήσουν στην ύπαρξη υπεύθυνων συμπεριφορών στο παρόν και στο μέλλον. Μέσω της διδασκαλίας της Ιστορίας, λοιπόν, τα παιδιά θα πρέπει να αποκτήσουν, αρχικά, την επίγνωση του ότι η σύγχρονη εποχή αποτελεί συνέχεια του παρελθόντος και, στη συνέχεια, την αντίληψη ότι ο σύγχρονος ορίζοντας της ιστορίας σχετίζεται με τη ζωή τους. Ο στόχος της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τον γενικότερο στόχο της εκπαίδευσης που είναι να προετοιμαστούν υπεύθυνοι πολίτες. Στις πιο μεγάλες τάξεις Ε΄ και Στ΄ του Δημοτικού υπάρχουν ακόμα πιο εξειδικευμένοι στόχοι οι οποίοι είναι οι ακόλουθοι (Π.Σ., 2023):

Οι μαθητές/τριες:

«- Να ασκηθούν στην ιστορική αφήγηση και σε ποικίλους τρόπους έκθεσης και κριτικής διερεύνησης της ιστορικής γνώσης.

- Να αντιληφθούν πως η υπεράσπιση της ελευθερίας, της δημοκρατίας, των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων πραγματοποιείται από ιστορικά πρόσωπα.

- Να εντοπίσουν μέσω του αναστοχασμού στη σύγχρονη εποχή πρόσωπα και θετικές ενέργειες, με σκοπό να τα χρησιμοποιήσουν ως πρότυπα.

- Να κατανοήσουν ότι η εθνική αυτογνωσία είναι η δύναμη της δημιουργίας πολιτών με συνειδητότητα στο πλαίσιο μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας.

- Να κατανοούν τον υπομνηματισμό ενός χάρτη, ώστε να τον αξιοποιούν για την κατανόηση και πρόσληψη της ιστορικής ύλης.
- Να αναπτύξουν την ικανότητα της προσέγγισης και κατανόησης του ιστορικού χρόνου, της χρήσης όρων που σχετίζονται με αυτόν, όπως π.Χ., μ.Χ., αιώνας, χιλιετία, αναγέννηση, μεσοπόλεμος.
- Να τοποθετούν τα ιστορικά γεγονότα σε άξονα χρονογραμμής/ιστοριογραμμής.
- Να κατανοούν βασικές ιστορικές έννοιες, να τις συσχετίζουν και να προβαίνουν σε απλές γενικεύσεις.
- Να αναπτύξουν δεξιότητες αναζήτησης και χρήσης της ιστορικής γνώσης.
- Να συγκρίνουν ιστορικά γεγονότα, εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές.
- Να ασκηθούν στο να δομούν το περιεχόμενο, οργανώνοντας αυτό ή τα επιμέρους στοιχεία του (π.χ. γεγονότα, θεσμούς) με πολυτροπικότητα σε πίνακες, σχεδιαγράμματα, καταλόγους και να είναι σε θέση να θέτουν ερωτήσεις και να δίνουν απαντήσεις, προφορικά ή γραπτά, σχετικά με τη διδασκόμενη ιστορική ύλη.
- Να καλλιεργηθεί η ενσυναίσθηση των μαθητών/τριών σε έναν πολύμορφο πολιτισμικό κόσμο που συνεχώς μεταβάλλεται.
- Να συνειδητοποιήσουν τις σταδιακές ή και τις απότομες αλλαγές που συντελέστηκαν με την πάροδο του χρόνου και τη σημασία τους στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.
- Να γνωρίσουν ιστορικά πρόσωπα, να αξιολογήσουν το έργο τους και να αντιληφθούν τον ρόλο σημαντικών προσωπικοτήτων στην ιστορία.
- Να καλλιεργούν την κριτική σκέψη τους προβαίνοντας σε συσχετισμούς, αξιολογήσεις, ανάλυση αιτίων και γενικεύσεις, με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού και στο επίπεδο της ωριμότητας και της αντιληπτικής ικανότητας της ηλικίας τους.
- Να εξοικειωθούν με την ορολογία της ιστορικής επιστήμης, αποκτώντας ένα βασικό ιστορικό λεξιλόγιο.
- Να κατανοήσουν τη σημασία του γεωπολιτικού παράγοντα για τις ιστορικές εξελίξεις.
- Να χρησιμοποιούν στοιχεία από άλλα μαθήματα για τη μελέτη της Ιστορίας.
- Να αξιοποιούν οπτικοακουστικό υλικό, λογοτεχνικά κείμενα και έργα τέχνης της κάθε ιστορικής περιόδου.
- Να χρησιμοποιούν τις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας, για τη μελέτη του ιστορικού παρελθόντος.

- Να γνωρίσουν την πολιτιστική και εθνική κληρονομιά και να αναπτύξουν θετική στάση για τη διαφύλαξή της.
- Να ενδυναμώσουν τα θετικά συναισθήματα π.χ. αγάπη, για τη χώρα τους και εθνική συνείδηση, διάθεση ειρηνικής συνύπαρξης, συνεργασίας και αλληλοκατανόησης με τους γειτονικούς λαούς και με άλλους λαούς που ανήκουν στην παγκόσμια κοινότητα.
- Να διαμορφώνουν προσωπική άποψη και υπεύθυνη στάση για τα κοινωνικά, πολιτικά, πολιτιστικά εθνικά, ευρωπαϊκά και παγκόσμια θέματα και προβλήματα.
- Να διακρίνουν τον μύθο και τον θρύλο από το ιστορικό γεγονός.
- Να κατανοήσουν την κοινωνική και πολιτική ζωή των ανθρώπων στις διάφορες ιστορικές περιόδους, καθώς και τις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσής τους και πώς αυτές είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το ιστορικό γίνεσθαι.
- Να ασκηθούν στην επιτόπια ή και ψηφιακή πρόσβαση για την άντληση ιστορικών στοιχείων που διαθέτουν μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, ιστορικά αρχεία, βιβλιοθήκες.
- Να κατακτήσουν τη γνώση μέσω της διερευνητικής μάθησης με τρόπο κριτικό και δημιουργικό.
- Να μελετούν αναστοχαστικά τις ιστορικές πηγές και να επεξεργάζονται το υλικό τους, για την εξαγωγή συμπερασμάτων».

Στους στόχους που παρουσιάστηκαν παραπάνω παρατηρείται μία έμμεση αναφορά στη φιλαναγνωσία ή, τουλάχιστον, υπάρχουν στόχοι που μπορούν να συνδεθούν με δραστηριότητες φιλαναγνωσίας, όπως: «Να αξιοποιούν οπτικοακουστικό υλικό, λογοτεχνικά κείμενα και έργα τέχνης της κάθε ιστορικής περιόδου», «Να μελετούν αναστοχαστικά τις ιστορικές πηγές και να επεξεργάζονται το υλικό τους, για την εξαγωγή συμπερασμάτων». Σε όλα τα σημεία επίσης όπου γίνεται λόγος για την διαθεματική φύση του μαθήματος της Ιστορίας. Σύμφωνα πάντα με το ίδιο Π.Σ., οι μαθητές και οι μαθήτριες θα πρέπει να μπορούν να αξιοποιούν ποικίλα λογοτεχνικά κείμενα για να κατανοούν και να προσλαμβάνουν με καλύτερο τρόπο τη νέα γνώση. Στη συνέχεια, πολύ σημαντικό είναι και το ζήτημα της καλλιέργειας των παιδιών και της κριτικής τους σκέψης, το οποίο θεωρείται πολύ σημαντικό για τη διδασκαλία των επίμαχων και τραυματικών γεγονότων. Τέλος, η ενδυνάμωση των θετικών συναισθημάτων θα μπορούσε να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να κατανοήσουν καλύτερα τον «Άλλο».

Πάντως, τα προγράμματα σπουδών Ιστορίας του 2021-2023 έχουν δεχθεί σημαντική κριτική από πολλές πλευρές. Εδώ παραπομπή στα άρθρα του αφιερώματος της Νέας Παιδείας, τεύχος 181: <https://neapaideia-glossa.gr/issues/181/>.

Οι σύγχρονες τάσεις στη διδακτική της Ιστορίας θέτουν ως βασική προϋπόθεση να διαμορφωθεί ένα εκσυγχρονισμένο πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο θα αναδιαρθρωθεί το διδακτικό περιεχόμενο του μαθήματος και συγχρόνως θα καθοριστούν οι μαθησιακές στρατηγικές που θα χρησιμοποιηθούν (Μαυροσκούφης, 2005). Γι' αυτόν τον λόγο, σύμφωνα με τον Κόκκινο (2020), θα πρέπει να επιλέγονται τόσο ένα ολοκληρωμένο φάσμα από περιεχόμενα, όσο και προσεγγίσεις διεπιστημονικού και πολυπρισματικού χαρακτήρα, για να επιτευχθεί ο ερμηνευτικός πλουραλισμός, αλλά και για να προτιμώνται εκ μέρους των εκπαιδευτικών στρατηγικές ενεργητικής μάθησης, που προωθούν τη βελτίωση της κριτικής σκέψης όλων των παιδιών (Μαυροσκούφης, 2005). Σε αυτή την κατεύθυνση μπορούν να αξιοποιηθούν και οι δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας.

Η διδακτική της Ιστορίας σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε δασκαλοκεντρικές προσεγγίσεις και να εστιάζει στην αφήγηση των γεγονότων, λόγω του ότι αυτό οδηγεί σε μία άνευ λόγου απομνημόνευση όρων, χρονολογιών και ονομάτων, τα οποία συνάδουν με τη μηχανιστική αναπαραγωγή των ιστορικών αφηγήσεων εκ μέρους των παιδιών. Πάντως, παρά το ότι κατά τα προηγούμενα χρόνια η σημασία και η αξία που έχει η ιστορική αφήγηση είχε αμφισβητηθεί και κριθεί αρνητικά, τα τελευταία χρόνια το γεγονός αυτό έχει αλλάξει και έχει επαναπροσδιοριστεί (Σμυρναίος, 2008). Επιπλέον, η Ιστορία στη σύγχρονη εποχή υιοθετεί πολύ πιο ολιστικές προσεγγίσεις και δεν ασχολείται αποκλειστικά με τις σημαντικές προσωπικότητες και τους πολέμους. Αντίθετα, στρέφει την προσοχή της σε όλα τα γεγονότα που σχετίζονται με το παρελθόν (Husbands, 2004). Έτσι διερευνώνται διάφορα πεδία όπως η τεχνολογία, ο αθλητισμός, η τέχνη, οι σχέσεις των ατόμων και η θέση της γυναίκας. Όλες αυτές οι προσεγγίσεις οφείλουν, με τον κατάλληλο τρόπο, να ενταχθούν στη διδακτική της Ιστορίας στο εκπαιδευτικό πλαίσιο (Σμυρναίος, 2008). Με αυτόν τον τρόπο διδάσκεται η «ιστορία από τα κάτω», που αποτελεί ένα είδος ιστορικής αφήγησης, το οποίο επιχειρεί να εξηγήσει κάθε ιστορικό γεγονός από την οπτική γωνία των απλών ανθρώπων και όχι από την αντίστοιχη των ηγετών. Έτσι δίνεται έμφαση στους «ηττημένους», τους

καταπιεσμένους, τους φτωχούς και τους αντικομφορμιστές (Schwarzkopf, 2015, 298-303).

Σύμφωνα με τον Seixas (όπως αναφέρεται στον Κόκκινο, 2020, 57-61) τρεις είναι πλέον οι κύριες μορφές της ιστορικής μάθησης στο σύγχρονο σχολείο. Το μοντέλο του Seixas βασίστηκε στην τροποποίηση του μοντέλου της «μήτρας» του Rüsen (Κόκκινος, 2020, 59-61). Σχετικά με αυτές τις μορφές ιστορικής εκπαίδευσης (βλ. παρακάτω) παρατηρείται το οξύμωρο να συνυπάρχουν και, ταυτόχρονα, να αλληλοαναιρούνται τόσο στα προγράμματα σπουδών όσο και στην σχολική τάξη. Πιο συγκεκριμένα, οι μορφές αυτές είναι οι εξής:

- Η σχολική ιστορική εκπαίδευση, στόχος της οποίας είναι αποκλειστικά να οικοδομηθεί η εθνική ταυτότητα και να ενδυναμωθεί η κοινωνική συνοχή και η αλληλεγγύη.
- Η σχολική ιστορική εκπαίδευση, επίκεντρο της οποίας είναι να προσομοιώσει το μάθημα με διάφορες διερευνητικές διεργασίες, οι οποίες ανήκουν στα πλαίσια της ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας.
- Η σχολική ιστορική εκπαίδευση, βασικό θεματολογικό πυρήνα της οποίας αποτελούν το Ολοκαύτωμα, οι εθνοκαθάρσεις της παγκόσμιας ιστορίας και οι γενοκτονίες. Έτσι θα γνωρίσουν τα παιδιά κάθε ιστορική αδικία σε βάρος μιας συγκεκριμένης ομάδας, αλλά και τον ρόλο που διαδραμάτισε στον ιστορικό κανόνα και στη δόμηση επάλληλων ή υπάλληλων συλλογικών εθνικών ταυτοτήτων.

Τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι η σύγχρονη διδακτική της Ιστορίας ασχολείται με διάφορα ζητήματα, τα οποία ξεπερνούν σημαντικά τον χώρο του σχολείου και επεκτείνονται ακόμη περισσότερο στη δημόσια σφαίρα, λόγω του ότι αποτελούν κρίσιμα σημεία ιδεολογικών αντιπαραθέσεων και ανταγωνισμών. Έτσι δεν τίθενται αποκλειστικά και μόνο ερωτήματα σχετικά με τη διδακτέα ύλη και με το πώς αυτή θα πρέπει να διδαχθεί, αλλά αναλύονται πλέον και ζητήματα σχετικά με τις επιστήμες της παιδαγωγικής, της κοινωνικής και της γνωστικής ψυχολογίας, αλλά και της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Ακόμα παρατηρείται στη βιβλιογραφία μία πύκνωση των ευρύτερων επιστημολογικών, πολιτικών, ιδεολογικών και ιστοριογραφικών διαμαχών, οι οποίες σχετίζονται με την προσπάθεια να διαμορφωθεί η ιστορική συνείδηση της νέας γενιάς, με τη συνεχή ανακατασκευή και εδραίωση της συλλογικής μνήμης και με την επίτευξη της ιδεολογικής ηγεμονίας (Κόκκινος, 2020, 63-65).

Όσον αφορά συγκεκριμένα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η ιστορική μάθηση θα πρέπει να επιτελεί δύο σκοπούς (Σαλβάνου 2021, 165). Ο πρώτος είναι να εξοικειώνονται τα παιδιά και οι έφηβοι με την επιστημονική πειθαρχία που χαρακτηρίζει την Ιστορία και τη μεθοδολογία της. Ο δεύτερος είναι η ύπαρξη στοχαστικού και αναστοχαστικού χαρακτήρα σχετικά με τις προϋποθέσεις, οι οποίες μετατρέπουν σε επιστημονικά έγκυρη και δυνατή την ιστορική γνώση. Πολύ σημαντική είναι η επίδραση που μπορεί να ασκήσουν οι θεματικές επιλογές στην ιστορική εκπαίδευση, τόσο ως προς την αντίληψη της συλλογικής ταυτότητας και ετερότητας, όσο και ως προς την ιστορική κατανόηση των σχέσεων που συνδέουν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον με όλους τους ιδιαίτερους κοινωνικούς σχηματισμούς και με το καθεστώς της ιστορικότητας (Κόκκινος, 2020, 63-67). Την σημασία της ιστορικής συνείδησης στο πλαίσιο της ιστορικής εκπαίδευσης υπογραμμίζει και η Σαλβάνου (2021, 165).

Μέσα από την παρουσίαση των βασικών τάσεων της διδασκαλίας της Ιστορίας, που προηγήθηκε, θα μπορέσουν να κατανοηθούν ακόμα καλύτερα οι μέθοδοι που επιλέγονται για να διδαχθεί το Ολοκαύτωμα στα πλαίσια (και) της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ενδεχομένως, οι πρακτικές που υιοθετούν οι εκπαιδευτικοί «συνομιλούν» με τους στόχους που έχουν τεθεί στο Πρόγραμμα Σπουδών της Ιστορίας (2022). Ερώτημα, όμως, παραμένει αν συνάδουν με τις σύγχρονες τάσεις που προτείνονται από τη σύγχρονη βιβλιογραφία και αν επιδιώκουν τη ριζική αναδιάρθρωση του διδακτικού περιεχομένου του μαθήματος, στο πλαίσιο της οποίας μπορεί να γίνει εφικτή η κατάλληλη και αποτελεσματική διδασκαλία ενός τόσο σημαντικού τραυματικού γεγονότος σε παιδιά μικρότερης ηλικίας.

1.1. Η σχέση ιστορίας και λογοτεχνίας

Βασικό χαρακτηριστικό της Ιστορίας είναι η επιδίωξη της αλήθειας, ενώ της Λογοτεχνίας η υποκειμενικότητα. Υπάρχουν όμως και ιστορικές προσεγγίσεις, όπως της Προφορικής Ιστορίας (Thompson, 2002), που πρεσβεύει καταστατικά την προβολή της υποκειμενικότητας μέσω μαρτυριών και συνεντεύξεων, αλλά την εντάσσει σε ένα πειθαρχημένο-επιστημονικό πλαίσιο. Φαίνεται ότι είναι δυνατόν να αποφανθεί κανείς ότι δεν υπάρχει μία μόνο πραγματικότητα, τόσο στα πλαίσια της Ιστορίας όσο και της Λογοτεχνίας, εφόσον κάθε φορά η πραγματικότητα

δημιουργείται μέσω της νοηματοδότησης και της αναπαράστασής της. Δεν μπορεί, λοιπόν, να υπάρξει μία αποστασιοποιημένη αλήθεια (Αθανασοπούλου, 2016).

Κανένα λογοτεχνικό έργο δεν μπορεί να γραφτεί σε κενό χώρο και χρόνο, λόγω του ότι οι πολιτισμικές, κοινωνικές, ιστορικές και πολιτικές συνθήκες κάθε εποχής έμμεσα αποτυπώνονται στα κείμενα της λογοτεχνίας. Τόσο οι λογοτέχνες όσο και οι ιστορικοί, κινητοποιούνται από την ανάγκη να απαντήσουν στα προβλήματα, τις ανησυχίες και τα διλήμματά τους. Αυτό σημαίνει ότι οι αναγνώστες/στριες διαβάζουν την Ιστορία σύμφωνα με τις απορίες και τις ανάγκες του παρόντος (Αθανασοπούλου, 2016).

Πάντα υπήρχε στενή σύνδεση μεταξύ της Λογοτεχνίας και της Ιστορίας, εφόσον η δεύτερη αποτελεί πηγή έμπνευσης για τον/την λογοτέχνη, ο/η οποίος/α, μερικές φορές, μπορεί να αποδώσει το κλίμα και το πνεύμα μιας εποχής ή μιας περίπτωσης πολύ εναργέστερα σε σύγκριση με έναν/μία ιστορικό. Συγχρόνως και ο ιστορικός λόγος έχει εκφραστεί τόσο έμμετρα όσο και πεζά. Στη φύση της λογοτεχνίας σε κάθε περίπτωση είναι παρών ο ιστορικός χαρακτήρας. Η Λογοτεχνία αναπλαισιώνει τις δράσεις των ανθρώπων στο ιστορικό γίνεσθαι (Αθανασόπουλος, 2005). Η σχέση που υπάρχει μεταξύ της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας βοηθά να αναδιαμορφωθούν οι πολιτισμικές αντιλήψεις σχετικά με την «πραγματικότητα» και ασκεί επίδραση στον τρόπο με τον οποίο ο λογοτεχνικός και ο ιστορικός λόγος την αναπαριστούν (Χαμαμτζής, 2013).

Σύμφωνα και με τον Βάσο Βαρίκα (όπως αναφέρεται στον Νεραντζή, 2012) οι σχέσεις που καταγράφονται ανάμεσα στον λογοτεχνικό και τον ιστορικό λόγο δεν είναι ένα σύγχρονο ζήτημα. Παρά το ότι η επιστήμη διερευνά το παρελθόν, το ίδιο εμπνέει την ποίηση και την πεζογραφία κάθε εποχής. Όσον αφορά στους λόγους για τους οποίους η Λογοτεχνία επηρεάζεται από την Ιστορία, αυτοί διαφέρουν ανάλογα με την ιστορική περίοδο που μελετάται. Σύμφωνα με την Αθανασοπούλου (2016), δύο είναι οι κύριες προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για να γίνει πιο κατανοητή η σχέση μεταξύ τους. Αυτές είναι οι ακόλουθες:

«Υποστηρικτική – Πραγματολογική»

Εδώ η Ιστορία συνδυάζεται με τη Λογοτεχνία με βάση την «αμοιβαία επένδυση ρεαλισμού». Αυτό σημαίνει ότι το ένα πεδίο χρησιμοποιείται για να δοθεί αντικειμενικότητα και πραγματολογικό βάρος στο άλλο. Έτσι η Λογοτεχνία είναι δυνατόν να λειτουργήσει ως πηγή της Ιστορίας, μέσω της εξειδίκευσης της ευρύτερης ιστορικής εικόνας κάθε εποχής. Από την άλλη, βέβαια, και η Ιστορία μπορεί να

προσφέρει στη Λογοτεχνία τα αναγκαία πραγματολογικά στοιχεία για να κατανοήσουν οι αναγνώστες το «λογοτεχνικό πανόραμα» της κάθε εποχής (Αθανασοπούλου, 2016).

«Διαθεματική – Διαλογική»

Εδώ η Λογοτεχνία θα πρέπει να συνδεθεί με την Ιστορία με βάση ένα θέμα. Συγχρόνως θα πρέπει να διερευνηθεί ο διάλογος των Λόγων τους σχετικά με αυτό (Αθανασοπούλου, 2016).

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η οπτική του/της ιστορικού θα δώσει το γενικότερο πλάνο, θα βοηθήσει να κατανοηθεί καλύτερα ο τρόπος μεταβολής του κοινωνικού γίνεσθαι και θα παρουσιάσει τα πράγματα με πανοραμικό, αλλά και μικροσκοπικό τρόπο. Σε αντίθεση με αυτό, ο/η λογοτέχνης θα αναλύσει το πλάνο στα μέρη του, και πιο συγκεκριμένα στα άτομα, στα αισθήματα και στα βιώματά τους. Έτσι υπάρχει διάλογος («συνομιλία») μεταξύ του λογοτεχνικού και του ιστορικού αφηγήματος, τα οποία αναφέρονται στην κοινή ιστορική πραγματικότητα, την οποία, όμως, φωτίζουν με διαφορετικό τρόπο (Νεραντζής, 2015).

1.2 Τα τραυματικά γεγονότα στα πλαίσια της ιστορικής εκπαίδευσης

Παρά τις προσπάθειες που γίνονται εκ μέρους της ερευνητικής και πανεπιστημιακής κοινότητας, το μάθημα της Ιστορίας στις σύγχρονες κοινωνίες παραμένει ένα γνωστικό αντικείμενο που χαρακτηρίζεται ως μονοδιάστατο και χρησιμοποιείται με εργαλειακό τρόπο, αποκτώντας τα χαρακτηριστικά του εθνικού αφηγήματος της κυρίαρχης ιδεολογίας. Αυτός ο συγκεκριμένος τύπος Ιστορίας που διδάσκεται στα παιδιά δεν τα βοηθά να κατανοήσουν τις ιστορικές μεταβολές και τους διάφορους πολιτικούς, οικονομικούς, πολιτισμικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς, που συνέβησαν στο παρελθόν (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015, 15). Κυρίαρχη θέση σε αυτό το πλαίσιο έχουν και τα επίμαχα ιστορικά γεγονότα, τα οποία τις περισσότερες φορές σχετίζονται με εθνικές ήττες, εθνικούς μύθους, μαζικές σφαγές, δικτατορικά καθεστώτα, εμφύλιους πολέμους, ιμπεριαλιστικά φαινόμενα, με την αποικιοκρατία, τη δουλεία, τις γενοκτονίες και το Ολοκαύτωμα (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015, 19-20). Ακόμα, ως συγκρουσιακά γεγονότα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν αυτά για τα οποία υπάρχει μία ξεκάθαρη διένεξη ανάμεσα στους

ιστορικούς γύρω από το πώς συνέβησαν ή για τον αντίκτυπο που είχαν οι ιδεολογικοί, κοινωνικοπολιτισμικοί και οι πολιτικο-οικονομικοί τους παράγοντες, γύρω από τις σχέσεις ανάμεσα στο Ισλάμ και στη Δύση ή ανάμεσα σε πολιτικά συστήματα, γύρω από εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, καθώς και γύρω από την σχέση ανάμεσα στο παρόν, το παρελθόν και την αποαποικιοποίηση (Μαυροσκούφης, 2015, 135).

Σε αυτά τα γεγονότα πολλές φορές έχει αποδοθεί ο χαρακτηρισμός «ταμπού», λόγω του ότι μπορούν να οδηγήσουν στην ύπαρξη συγκρουσιακών ερμηνειών για το παρελθόν. Μπορούν επίσης να συγκροτήσουν διαιρεμένες μνήμες που ανήκουν σε αντιμαχόμενες συλλογικότητες. Για αυτό πολλές φορές έχουν κριθεί ως ακατάλληλα για την ιστορική εκπαίδευση των παιδιών (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015). Πέρα απ' αυτό, όμως, η προσέγγιση τους, όπως υποστηρίζουν οι Κόκκινος και Γατσωτής (2015, 19-20), προσφέρει στους μαθητές και στις μαθήτριες τη δυνατότητα να αναπτύξουν την ιστορική τους σκέψη και να ασχοληθούν με την ιστορική επιστήμη. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από μία πολύπλευρη σύγκριση των οπτικών ερμηνείας του ιστορικού παρελθόντος και των ιστορικών τεκμηρίων, μαζί με την ουσιαστική επαφή των παιδιών με τη λεγόμενη «Νέα Ιστορία», που αντιβαίνει σε κάθε δογματική παρουσίαση του παρελθόντος και τους/τις εμπλέκει σε νέες και επιστημονικά τεκμηριωμένες ερμηνείες των αντικρουόμενων μεταξύ τους κοινωνικών και ιστορικών δομών.

Σίγουρα η διδακτική προσέγγιση του γεγονότων αυτών δεν είναι εύκολη. Εξάλλου και οι διαρκείς διαμάχες που παρατηρούνται γύρω από το περιεχόμενο που πρέπει να έχουν τα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας, αποδεικνύουν αυτό το γεγονός (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015, 29-30). Για να μπορέσουν, όμως, τα επίμαχα-τραυματικά ζητήματα να διδαχθούν με αποτελεσματικό τρόπο, υπερβαίνοντας το πέπλο του «ταμπού», απαιτείται η ύπαρξη ορισμένων προϋποθέσεων. Η πρώτη από αυτές είναι να αποφεύγεται από τους/τις εκπαιδευτικούς η αποτύπωση μιας συλλογικής ενοχής σχετικά με όσα διαδραματίστηκαν και ενός καταλογισμού συλλογικών ευθυνών. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να παραμερίζεται η «μανιχαϊστική απλούστευση των ιστορικών γεγονότων και η διάκριση του κόσμου σε 'καλούς' και 'κακούς'». Στη συνέχεια πολύ σημαντικό είναι να αποφεύγεται το είδος της «απολογητικής ερμηνείας του συλλογικού θύτη» μαζί με την «αυτοδικαίωση του θύματος». Ακόμα θα πρέπει να παραγκωνίζεται κάθε πρακτική που εμπεριέχει ιδεολογικές και πολιτικές βλέψεις (Ελευθερίου, 2019, 161). Πέρα από τα παραπάνω είναι αναγκαίο να υπάρχουν και κάποιες προφυλάξεις από τους κινδύνους που μπορεί

να προκύψουν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας αυτών των γεγονότων. Ο πρώτος από αυτούς είναι να προσληφθεί το παρελθόν με υποτιμητικό τρόπο εκ μέρους των μαθητών/τριών και να μην επέλθει ο γόνιμος ιστορικός προβληματισμός. Στη συνέχεια μπορεί να παρατηρηθεί μία εξ ολοκλήρου ιεροποίηση της μνήμης μέσω της καθήλωσης στα γεγονότα του τραυματικού παρελθόντος και της υπερβολικά έντονης ιδεολογικής φόρτισης. Τέλος, οι ίδιες οι πολιτικές πεποιθήσεις που έχουν οι εκπαιδευτικοί, οι οποίες θα διαμορφώσουν τις αντιλήψεις τους γύρω από τα τραυματικά γεγονότα, μπορεί να επηρεάσουν τον τρόπο σκέψης γύρω από αυτά και φυσικά τον τρόπο, με τον οποίο θα τα προσεγγίσουν και θα τα διδάξουν (Ελευθερίου, 2019, 159).

Φυσικά θα πρέπει οι εκπαιδευτικοί να αποφύγουν και τον κίνδυνο της «παιδαγωγικής της φρίκης», όταν, εξαιτίας της απειρίας ή της άγνοιάς τους, επιλέξουν να αξιοποιήσουν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας τους ιστορικές πηγές, οι οποίες μπορούν να τραυματίσουν σε δευτερογενές επίπεδο τα παιδιά ή να τα οδηγήσουν στον κυνισμό. Γι' αυτόν τον λόγο θα πρέπει να αποφεύγονται οι «σκληρές» εικόνες και να γίνονται οι κατάλληλες επιλογές σε επίπεδο υλικού και προσεγγίσεων (IHRA, 2023).

1.3 Στρατηγικές για τη διδασκαλία των τραυματικών και συγκρουσιακών γεγονότων

Οι κίνδυνοι και οι δυσκολίες που υπάρχουν στην προσπάθεια να προσεγγιστούν τα τραυματικά και συγκρουσιακά ιστορικά γεγονότα στη σχολική τάξη φοβίζουν πολλές φορές τους/τις εκπαιδευτικούς και τους/τις οδηγούν στην αποφυγή τους. Δεν θα πρέπει, άλλωστε, να λανθάνει της προσοχής μας και ο κίνδυνος να χειραγωγηθούν τα παιδιά εκ μέρους των εκπαιδευτικών, αν οι ίδιοι ακολουθήσουν μία μονόπλευρη παρουσίαση των τεκμηρίων και των γεγονότων ή αν τα προβάλουν έτσι ώστε να μην γίνεται αποδεκτή κάποια άλλη εναλλακτική ερμηνεία. Με αυτόν τον τρόπο προσέγγισης παρουσιάζονται οι εκπαιδευτικοί ως αυθεντίες και τα παιδιά αντιμετωπίζονται σαν παθητικοί δέκτες, που θα πρέπει να κάνουν αποδεκτές τα δε τις απόψεις των μεν (Μαυροσκούφης, 2015, 130-131). Σχετικά με αυτό το ενδεχόμενο δύο προβληματισμοί κυριαρχούν: Ο πρώτος είναι να επιλεγεί η σωστή ομάδα των μαθητών και των μαθητριών (όχι μόνο από άποψη ηλικίας, αλλά και ανάλογα με το

μαθησιακό προφίλ τους) και ο δεύτερος να τεθούν οι κατάλληλοι παιδαγωγικοί στόχοι, αλλά και να επιλεγούν οι κατάλληλες μέθοδοι, για τη διδασκαλία συγκεκριμένων επίμαχων θεμάτων (Αποστολίδου, 2019, 162-163).

Μία από τις προσεγγίσεις που υιοθετούνται για τη διδασκαλία τους είναι αυτή της «ουδετερότητας». Εδώ οι εκπαιδευτικοί δεν εκφράζουν τις απόψεις για το θέμα και εμφανίζονται ως απλοί διεκπεραιωτές της διαδικασίας. Συγχρόνως εξηγούν κάθε πιθανή οπτική και δηλώνουν ότι προτιμούν να ακούσουν τις απόψεις των μαθητών και των μαθητριών. Σε αντίθεση με αυτό υπάρχει και η λεγόμενη προσέγγιση του «δεδηλωμένου ενδιαφέροντος», στα πλαίσια της οποίας οι εκπαιδευτικοί, από την αρχή ήδη, ξεκαθαρίζουν τις απόψεις τους γύρω από το θέμα, έτσι ώστε να τις αξιολογήσουν με κριτικό τρόπο οι μαθητές και οι μαθήτριες, προκειμένου να εντοπιστούν πιθανές προκαταλήψεις. Άλλη στρατηγική είναι ο ρόλος του «αμερόληπτου προέδρου», στο πλαίσιο του οποίου ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να παρακινεί συνεχώς την ελεύθερη έκφραση των παιδιών και να κάνει αποδεκτές όλες τις απόψεις. Σε κάθε περίπτωση παραμένει αντικειμενικός, χωρίς να φανερώνει τις προτιμήσεις του και συντονίζει ολόκληρη τη διεξαγωγή της διαδικασίας της μάθησης (Μαυροσκούφης, 2015, 130-131).

Τέλος, υπάρχει και ο ρόλος του «συνηγόρου», όταν ο/η εκπαιδευτικός αναφέρει κάθε άποψη, την επεξηγεί και στο τέλος παρουσιάζει τα συμπεράσματα. Εάν είναι δυνατόν, μπορεί να παρουσιάσει και την προσωπική του/της άποψη. Σε αυτή την περίπτωση είναι δυνατόν να λειτουργεί και ως «συνήγορος του διαβόλου» και να προκαλεί τους μαθητές και τις μαθήτριες να εκφέρουν την άποψή τους, συνήθως υποστηρίζοντας απόψεις που είναι αντίθετες με τις δικές του. Με αυτόν τον τρόπο βοηθά να παρουσιαστούν όλες οι απόψεις, έτσι ώστε να προσφερθεί ένα διευρυμένο φάσμα από εναλλακτικές οπτικές γύρω από το ζήτημα και να μετατραπεί η προσέγγιση σε ισορροπημένη (Μαυροσκούφης, 2015, 131). Σύμφωνα με τους Κόκκινο και Γατσωτή (2015, 57-58), ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει μέσα στην τάξη να δημιουργεί ένα κατάλληλο περιβάλλον, μέσα στο οποίο τα παιδιά θα ωθούνται συνεχώς να συμμετέχουν με ενεργητικό τρόπο, για να διερευνήσουν κάθε ιστορικό τεκμήριο, να επιχειρηματολογήσουν, να πουν την άποψή τους, να αντιπαρατεθούν χρησιμοποιώντας την επίκληση στη λογική και φυσικά να μάθουν να σέβονται την άποψη του άλλου. Μία από τις βασικότερες επιδιώξεις είναι να καλλιεργήσουν τις δεξιότητες της ταξινόμησης, του εντοπισμού και της αξιολόγησης των μαρτυριών και των απόψεων, έτσι ώστε να επιτευχθεί η σύγκριση και η αντιπαραβολή ιστορικών

πηγών και απόψεων. Στόχος είναι να ασκηθεί κριτική σε κυρίαρχα νοηματικά σχήματα που παρουσιάζονται ως μοναδική γνώση.

Μια πολύ σημαντική προσέγγιση σε αυτό το πλαίσιο είναι και αυτή του Percoco, που υποστηρίζει ότι, για να εμβαθύνουν τα παιδιά σε αυτά τα γεγονότα, θα πρέπει να συλλέξουν και να επεξεργαστούν πλούσιο ιστορικό υλικό, το οποίο θα αποτελείται από αντικρουόμενα, αλληλοαναιρούμενα κάποιες φορές, πολυπρισματικά και εναλλακτικά ιστορικά τεκμήρια. Έτσι θα χρησιμοποιηθούν διάφορες οπτικο-ακουστικές και γραπτές πηγές, λογοτεχνικά κείμενα, ντοκιμαντέρ και ταινίες, έργα τέχνης, μνημεία και μουσική, για να κινητοποιηθεί το ενδιαφέρον των παιδιών και να ξεκινήσει ένας διάλογος μέσα στην τάξη, ο οποίος θα πρέπει να είναι εποικοδομητικός (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015, 63-64). Στα πλαίσια αυτής της προσέγγισης πολύ σημαντική έννοια είναι η ενσυναίσθηση, που θα μπορούσε να καλλιεργηθεί μέσα από τη δραματοποίηση και το παιχνίδι των ρόλων, καθώς και μέσα από την επιτέλεση ιστορικών γεγονότων όπως πορείες, διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015, 67-68). Σημαντική είναι, τέλος, και η χρήση συναισθηματικών στρατηγικών, κατά τις οποίες το θέμα που συζητείται αφορά ένα έθνος ή μία ομάδα που δεν είναι δημοφιλής στους μαθητές και στις μαθήτριες ή που περιλαμβάνει κάποιες καλά κρυμμένες διακρίσεις σε βάρος μίας άλλης ομάδας (Ελευθερίου, 2019, 171-172).

Ακόμα θα μπορούσαν σε αυτό το πλαίσιο, της διδακτικής προσέγγισης επίμαχων και τραυματικών ιστορικών ζητημάτων, να χρησιμοποιηθούν και δράσεις φιλιαναγνωσίας. Όπως υποστηρίζει η Moria (2018), το πιο σημαντικό για να καλλιεργηθεί η φιλιαναγνωσία στο σχολικό πλαίσιο είναι να «συναντηθούν» τα παιδιά με τα βιβλία που νιώθουν ότι τα εκφράζουν και θα μπορούσαν να γραφτούν από αυτά. Κάθε σχολική τάξη αποτελεί ένα σύνολο από αναγνώστες/στριες που έχουν διαφορετική γλώσσα, χαρακτήρα και κουλτούρα. Η ανάγνωση μέσα στο σχολικό πλαίσιο εξαρτάται και από τις σχέσεις που έχουν οι μαθητές/τριες μεταξύ τους και από εκείνες που αναπτύσσουν με τα κείμενα. Κάθε παιδί απολαμβάνει και συνομιλεί με τον δικό του τρόπο με τα κείμενα και στη συνέχεια όλα μαζί ανταλλάσσουν τις εμπειρίες και τις απόψεις τους σχετικά με αυτά, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα καινούργιο κείμενο. Οι εκπαιδευτικοί, λοιπόν, ως διαμεσολαβητές και συναναγνώστες, θα πρέπει να προετοιμάσουν τα παιδιά σε όλα τα επίπεδα πριν την ανάγνωση, έτσι ώστε να μπορέσουν να διαλεχθούν αποτελεσματικά όχι μόνο με όσα έχουν γραφτεί και ανταποκρίνονται καλύτερα στα δικά τους ενδιαφέροντα και στις

εμπειρίες τους, αλλά και με όσα μπορούν να εμπλουτίσουν τα ενδιαφέροντά τους και να τους φέρουν σε επαφή με διάφορα κοινωνικά, ιστορικά και πολιτισμικά θέματα ή αισθητικά ρεύματα, τα οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή τους ήταν άγνωστα (Κατσίκη-Γκίβαλου κ.ά., 2008).

Στο ίδιο πλαίσιο, σύμφωνα με σημείωμα αναρτημένο στο ερευνητικό κέντρο Cardet (2009), υπάρχουν τρεις κύριοι άξονες στους οποίους κάθε εκπαιδευτικός θα πρέπει να εστιάζει για την ενίσχυση της φιλιαναγνωσίας: ο πρώτος είναι ο ρόλος που διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί για να ενισχύσουν την αυτοαντίληψη των μαθητών και των μαθητριών, παρέχοντάς τους πρόσβαση στο αναγνωστικό υλικό που επιθυμούν. Στη συνέχεια θα πρέπει οι ίδιοι/ε να ενισχύσουν το αίσθημα της αυτονομίας των παιδιών, μέσα από την ενθάρρυνση της επιλογής βιβλίων, τα οποία θα καλύπτουν ενδιαφέροντά τους. Τέλος, θα πρέπει να τους καλλιεργούν την αίσθηση του ανήκειν μέσα στην αναγνωστική κοινότητα, προσφέροντας ευκαιρίες για συζήτηση ανάμεσα στα μέλη της.

Οι εκπαιδευτικοί λοιπόν οφείλουν να προχωρούν στις παρακάτω ενέργειες για να διευκολύνουν τα παιδιά να διαβάζουν:

- Να υπάρχει μέσα στην τάξη μία βιβλιοθήκη με πολλά βιβλία, που θα ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των παιδιών.
- Να βοηθήσουν τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξοικειωθούν με διάφορα είδη αναγνωσμάτων.
- Να ενθαρρύνονται τα παιδιά να επιλέγουν τα αναγνώσματα που πραγματικά τα ενδιαφέρουν.
- Να προωθείται το διάβασμα για την αναζήτηση πληροφοριών και γνώσεων και για την ευχαρίστηση.
- Να προσφέρεται στα παιδιά χρόνος να προχωρήσουν σε ελεύθερο και σιωπηρό διάβασμα μέσα στην τάξη.
- Να σχεδιάζονται συνεργασίες και δράσεις γύρω από το διάβασμα και το βιβλίο.
- Να στηρίζονται τα παιδιά που αντιμετωπίζουν δυσχέρειες στα πλαίσια της ανάγνωσης.
- Να διαβάζονται μεγαλόφωνα τα κείμενα για να μπορούν τα παιδιά να ψυχαγωγηθούν και να ευχαριστηθούν.
- Να αποφεύγονται τα αρνητικά μηνύματα κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης.
- Να προσφέρονται κίνητρα που θα τονίζουν την αξία της ανάγνωσης.

- Να προωθούνται και τα επονομαζόμενα «ελαφρά αναγνώσματα», όπως είναι τα περιοδικά και τα κόμικς.
- Να ενισχύονται οι συνεργασίες ανάμεσα στο σχολείο, στην οικογένεια και στην κοινότητα για να προωθείται η φιλιαναγνωσία.
- Να υπάρχουν μεγάλες προσδοκίες εκ μέρους των μαθητών/τριών και να ενθαρρύνονται και οι ίδιοι/ες να κάνουν το ίδιο όσον αφορά στην ανάγνωση βιβλίων.

2ο Κεφάλαιο: Η φιλιαναγνωσία

2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός φιλιαναγνωσίας

Η φιλιαναγνωσία ως όρος σχετίζεται άμεσα με την ανάγνωση και ταυτόχρονα παρουσιάζει την πολύπλευρη σχέση και τις θετικές στάσεις που έχουν οι άνθρωποι και κυρίως τα παιδιά για τα βιβλία που διαβάζουν (Καρακίτσιοι, 2012, 21-34). Η ανάγνωση είναι ένας τρόπος για να προσεγγιστούν ιδέες μέσα από την παρατήρηση των τυπωμένων κειμένων. Πρόκειται για μία συγκεκριμένη ενέργεια που έχει άμεση συνάφεια με την παρατήρηση (Γαβριηλίδου, 2013, 198-209). Στα πλαίσια της φιλιαναγνωσίας προσδιορίζονται διάφορες σημασίες, έννοιες και αξίες, που αφορούν στις σχέσεις που έχει το παιδί με το βιβλίο (Καρακίτσιοι, 2012, 21-34).

Η φιλοσοφία που χαρακτηρίζει τις πρακτικές της φιλιαναγνωσίας δεν μένει περιορισμένη στα στενά όρια του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά περνά και στην ίδια την οικογένεια και γενικότερα στους κοινωνικούς θεσμούς, κάτι το οποίο κάνει δύσκολο τον προσδιορισμό της συγκεκριμένης έννοιας (Αρτζανίδου κ.ά., 2011). Η φιλιαναγνωσία είναι στην ουσία η θετική σχέση που έχουν οι αναγνώστες και οι αναγνώστριες με το βιβλίο, το οποίο αποτελεί το βασικό είδος έκφρασης του γραπτού λόγου. Η φιλιαναγνωσία εμπεριέχει συγχρόνως πιο εξειδικευμένες εκπαιδευτικές δράσεις, που έχουν ως απώτερο στόχο να διαμορφώσουν τη συγκεκριμένη σχέση μέσω της ανάπτυξης γνωστικών, κοινωνικών και αισθητικών δεξιοτήτων και κριτηρίων που θεωρούνται αναγκαία (Μακρίδης, 2011). Αυτό σημαίνει ότι μέσω της φιλιαναγνωσίας γίνεται ο προσδιορισμός της σχέσης που έχει το παιδί με το βιβλίο, καθώς και ο προσδιορισμός των πρακτικών με τις οποίες μπορεί η φιλιαναγνωσία να καλλιεργηθεί. Πολλές φορές έχει χρησιμοποιηθεί και ο όρος της «βιβλιοφιλίας», που αναφέρεται κυρίως στο ίδιο το βιβλίο, στο σχήμα, στο περιεχόμενο και στο μέγεθος αυτού (Τσιλιμένη, 2008).

Η φιλιαναγνωσία λοιπόν εκφράζει την προσπάθεια να καλλιεργηθούν η ανάγνωση και οι δράσεις, έτσι ώστε να αναζητηθούν τα κατάλληλα βιβλία με απώτερο στόχο την αισθητική απόλαυση των αναγνωστών και των αναγνωστριών, κυρίως των πιο μικρών ηλικιών στα πλαίσια του σχολείου (Παπαδάτος, 2012, 100-113).

2.2 Η φιλιαναγνωσία στην εκπαίδευση και στη διδασκαλία της Ιστορίας

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας η ανάγνωση θεωρείται εκ μέρους της Κατσίκη-Γκίβαλου (2013) ως μία απόλαυση που δεν θα έχει στόχο την απλή συσσώρευση γνώσεων, αλλά θα προσφέρει στα παιδιά τη δυνατότητα να γνωρίσουν πραγματικά τον εαυτό τους. Όταν η ίδια νοείται ως απόλαυση, τότε επιδιώκεται να αναπτυχθεί η φαντασία των παιδιών και η πολιτιστική τους καλλιέργεια. Μέσα από τη φιλιαναγνωσία, λοιπόν, θα πρέπει να καλλιεργηθεί η αναγνωστική απόλαυση και να εξασκηθεί η δεξιότητα της αναδιήγησης καταστάσεων και ιστοριών και της προσεκτικής ανάγνωσης αυτών. Πέρα από αυτά θα πρέπει να αναπτυχθεί και η ικανότητα συνεργασίας των παιδιών μέσα από διάφορες ομαδικές δράσεις, να διαμορφωθεί ένα κλίμα συντροφικότητας και δημιουργικότητας στην τάξη και να χτιστεί μία κοινότητα από αναγνώστες και αναγνώστριες (Παπαδάτος, 2012, 100-113), μία κοινότητα μάθησης.

Η φιλιαναγνωσία είναι πολύ σημαντική βέβαια και στο πλαίσιο της διδασκαλίας της Ιστορίας, εφόσον οι μνήμες, οι εμπειρίες και τα βιώματα που μπορούν να παρατηρηθούν μέσα από την ανάγνωση των βιβλίων βοηθούν τα παιδιά να δουν το παρόν με ένα διαφορετικό τρόπο και ταυτόχρονα να κατανοήσουν καλύτερα το παρελθόν. Όλα τα αφηγηματικά κείμενα συνδέονται με λειτουργίες της αφηγηματικής μνήμης, οι οποίες ανάγονται σε ορισμένο χρόνο και χώρο (Σταμούλη, 2009). Τα βιβλία που περιλαμβάνουν και ιστορικά στοιχεία αποτελούν πολύ σημαντικές ιστορικές πηγές, η κατανόηση των οποίων μπορεί να συμβάλει στην πραγματική ιστορική γνώση. Τη βιωμένη γνώση των ιστορικών γεγονότων είναι αναγκαίο να επεξεργαστούν τα παιδιά, έτσι ώστε να τη συνδέσουν με τη δική τους κοινωνική συνείδηση. Αυτό μπορεί να γίνει πολύ καλά μέσα από τα λογοτεχνικά βιβλία (Ζάγκου, 2005).

Ένα ακόμα πολύ σημαντικό στοιχείο, το οποίο καθορίζει τη σχέση που έχει η λογοτεχνία με την Ιστορία, είναι ο στόχος των δημιουργών τους. Τόσο οι μυθιστοριογράφοι, όσο και οι ιστορικοί, επιδιώκουν να παρουσιάσουν την εικόνα μιας συγκεκριμένης πραγματικότητας. Αφενός, ο/η μυθιστοριογράφος θα την παρουσιάσει μέσα από την μυθοπλαστική του/της άποψη και αφετέρου ο/η ιστορικός πειθαρχημένα μέσα από μια ιστορική αφήγηση. Ο/Η μυθιστοριογράφος θα επιδιώξει να παρουσιάσει την ανθρώπινη πτυχή της ιστορίας μαζί με τα πιο καθημερινά και οικεία στοιχεία αυτής. Αυτό σημαίνει ότι το ένα κείμενο μπορεί να λειτουργεί συμπληρωματικά με το άλλο και να κάνει την κατανόηση της Ιστορίας καλύτερη εκ μέρους των παιδιών (White, 2005). Η Ιστορία άλλες φορές μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως φόντο και άλλες ως ένα βασικό στοιχείο στα πλαίσια της μυθοπλασίας, πάντα όμως επιδιώκει την ανάδειξη της ιστορικής αλήθειας. Τόσο οι μυθιστοριογράφοι όσο και οι ιστορικοί παρουσιάζουν υποθετικά ή επινοημένα αναγνώσματα, τα οποία πλαισιώνουν πάντα με το ιστορικό υπόβαθρο (Αθανασόπουλος, 2005). Τα λογοτεχνικά κείμενα μπορούν να μετατρέψουν την Ιστορία σε καθημερινές ιστορίες και να επιτρέψουν στα παιδιά να την ζήσουν όχι ως απλά στατικά γεγονότα και αφηγήσεις, αλλά ως πραγματικότητα. Έτσι ζωντανεύει το παρελθόν μπροστά τους (Δρουμπούκη, 2015).

Δεν θα πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι πρέπει να διαβάσουμε την Ιστορία, για να κατανοήσουμε τη λογοτεχνία ή το αντίστροφο. Η γόνιμη διασταύρωση όμως -η «συνομιλία»- ανάμεσα στη λογοτεχνική και στην ιστορική οπτική είναι βασική, για να μπορούν τα παιδιά να οδηγηθούν σε μία πιο σφαιρική εικόνα του γύρω κόσμου. Συνήθως η γενική Ιστορία θα τους δώσει το πλαίσιο, μέσα στο οποίο έχουν διαδραματιστεί οι εξελίξεις, ενώ συμπληρωματικά η λογοτεχνία θα τα «ντύσει» με την ανθρώπινη διάσταση τους. Η παρακίνηση των παιδιών με τα συναισθήματα και η επεξεργασία των ιστορικών στοιχείων μέσα από την πειθαρχημένη λογική μπορούν να τα οδηγήσουν στην καλύτερη κατανόηση της Ιστορίας (Δρουμπούκη, 2015). Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος είναι τα κείμενα αυτά να αξιοποιούνται παράλληλα έτσι ώστε να γίνονται κατανοητές οι περιπέτειες των ανθρώπων πιο ολοκληρωμένα. Αυτή η διασταύρωση συμπληρωματικών οπτικών θα βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να αποκτήσουν μία καλύτερη άποψη για την ιστορική περίοδο που μελετούν, με ευαισθησία και χωρίς -κατά το δυνατόν- μονομέρειες ή ανακρίβειες (Αθανασόπουλος, 2005).

3ο Κεφάλαιο: Η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος

3.1 Το ιστορικό πλαίσιο του Ολοκαυτώματος

Μέχρι σήμερα έχουν χρησιμοποιηθεί διάφοροι όροι σχετικά με τις μαζικές θηριωδίες όπως «εγκλήματα πολέμου», «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και «γενοκτονία». Όλοι αυτοί οι όροι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ανάλογα με την περίπτωση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν συγκλίσεις μεταξύ τους. Όσον αφορά στον όρο «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», αυτός περιλαμβάνει μαζικές επιθέσεις εναντίον αμάχων, ανεξαρτήτως εάν οι ίδιες διαπράττονται σε καιρό ειρήνης ή πολέμου. Μέσα σε αυτές συμπεριλαμβάνονται οι εξοντώσεις, οι δολοφονίες, η δουλεία, τα βασανιστήρια, οι βιασμοί και γενικότερα πολλές απάνθρωπες πράξεις που καταπατούν τα δικαιώματα του ανθρώπου. Στη συγκεκριμένη κατηγορία ανήκουν και οι όροι «γενοκτονία» και «εγκλήματα πολέμου».³ Αντίστοιχα ο όρος «εγκλήματα πολέμου» φανερώνει κάθε εγκληματική πράξη που διαπράχθηκε στα πλαίσια μιας ένοπλης σύγκρουσης και παραβίασε τους κανόνες του πολέμου, ένας από τους οποίους είναι και η προστασία των παιδιών, των γυναικών, των αμάχων, των ασθενών, των αιχμαλώτων πολέμου και των τραυματιών στο πολεμικό μέτωπο. Μέσα σε αυτό τον όρο ανήκουν επίσης και πράξεις όπως είναι η αδικαιολόγητη καταστροφή ιδιοκτησιών, τα βασανιστήρια, οι καταστροφές πόλεων ή χωριών και γενικότερα οι καταστροφές που δεν σχετίζονται με δολοφονίες ομήρων ή αμάχων, καθώς και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις (Μαχαιρά & Παπαστεφανάκη, 2015, 16).

Όσον αφορά τώρα στον όρο «γενοκτονία», η ίδια σχετίζεται με τη συντονισμένη καταστροφή μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων, έτσι ώστε να αφανιστεί ολοσχερώς. Είναι επομένως το μεγαλύτερο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, εφόσον έχει ως στόχο της να απαλειφθεί ένα τμήμα της. Για πρώτη φορά ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε εκ μέρους του εβραιο-πολωνού δικηγόρου Raphael Lemkin το 1943-1944 για τα εγκλήματα των ναζιστών. Στη διεθνή βιβλιογραφία χρησιμοποιείται περισσότερο ο όρος γενοκτονία των Εβραίων, λόγω

---

³International Holocaust Remembrance Alliance,
<https://www.holocaustremembrance.com/el/resources/educationalmaterials/olokaytoma-kai-alles-genoktonies> Δεν είναι σαφής η σχέση της ιστοσελίδας με τα λεγόμενά σας.

του ότι χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη ακρίβεια σχετικά με το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός και τονίζει κυρίως το βίαιο έγκλημα που έχει διαπραχθεί για να εξοντωθούν με συστηματικό τρόπο άτομα που ανήκαν στο ίδιο έθνος, την ίδια θρησκεία και την ίδια φυλή (Μαχαιρά & Παπαστεφανάκη, 2015, 16). Γενοκτονία, λοιπόν, είναι και το Ολοκαύτωμα, ως υλοποίηση του προγράμματος των ναζιστών που αφορούσε στην εξόντωση των Εβραίων που κατοικούσαν στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Για πρώτη φορά στην αμερικανική βιβλιογραφία ο όρος χρησιμοποιήθηκε ευρύτερα το 1980 και με αυτόν τον τρόπο απέκτησε ένα μυστικιστικό και θρησκευτικό χαρακτήρα, λόγω του ότι συναντάται και στην Παλαιά Διαθήκη και μεταφράζεται ως «θυσία δια του πυρός». Αντίστοιχα χρησιμοποιείται και όρος «Shoah», ο οποίος σημαίνει «ολοσχερής καταστροφή» στη βιβλιογραφία των Εβραίων, αλλά δεν μπορεί να μεταφραστεί σε διαφορετικές γλώσσες. Όμως ο όρος της «γενοκτονίας» των Εβραίων υπάρχει σε κάθε γλώσσα, καθώς με τη χρήση αυτού αποφεύγονται οι θυσιαστικοί συνειρμοί και επιτρέπεται η ανάδειξη της καθολικότητας και της μοναδικότητας του γεγονότος (Μαχαιρά & Παπαστεφανάκη, 2015, 16-17).

Το Ολοκαύτωμα είναι ένα αποτρόπαιο γεγονός της ιστορίας, που ξεχωρίζει για τη μοναδικότητά του, εξαιτίας της εξόντωσης έξι εκατομμυρίων⁴ ατόμων εκ μέρους του Τρίτου Ράιχ κατά τη διάρκεια των ετών 1933 με 1945 με διάφορες μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι ναζιστές. Σχετίζεται αποκλειστικά και μόνο με μία συγκεκριμένη περίπτωση γενοκτονίας, αυτής των Εβραίων. Κάθε μία από αυτές σχετιζόταν με την εξόντωση ανθρώπων και τις μαζικές δολοφονίες. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η γενοκτονία των Εβραίων είναι ένα γεγονός χωρίς προηγούμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας, λόγω του ότι οι ναζιστές είχαν ως απώτερο στόχο τους να δολοφονήσουν μέχρι και τον τελευταίο Εβραίο της Ευρώπης. Αυτό ακριβώς το χαρακτηριστικό είναι που κάνει το Ολοκαύτωμα να διαφέρει από όλες τις υπόλοιπες γενοκτονίες (Λεμονίδου, 2017, 62, 74). Ενώ, λοιπόν, το Ολοκαύτωμα αποτελεί ένα από τα πιο ακραία παραδείγματα γενοκτονιών, δεν θα πρέπει να θεωρείται ως το χαρακτηριστικότερο για να προσεγγιστεί η γενοκτονία ως όρος. Χαρακτηριστικό σχετικά με αυτό ήταν ότι μεταγενέστερα γεγονότα δεν ήταν ανάγκη να φτάσουν σε

---

4 United States Holocaust Memorial Museum. *Introduction to the Holocaust*. Holocaust Encyclopedia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/introduction-to-the-holocaust>

αυτό το σημείο κτηνωδίας και βαρβαρότητας για να θεωρηθούν από το διεθνές δίκαιο ως γενοκτονίες και να λάβουν τις αντίστοιχες καταδίκες.⁵

Μέσα στα πλαίσια αυτής της εξοντωτικής βιαιότητας εκ μέρους των ναζιστών σημειώθηκαν και διώξεις πολιτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών ομάδων, η συγκέντρωση τους σε στρατόπεδα, καταναγκαστικές εργασίες και αφανισμός ανθρώπων που είχαν ψυχικές ή σωματικές ασθένειες, στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν ακόμα και παιδιά. Οι Γερμανοί θεωρούσαν τους εαυτούς τους φυλετικά ανώτερους και γι' αυτόν τον λόγο στα στρατόπεδα συγκέντρωσης προσπάθησαν να δολοφονήσουν κυρίως Εβραίους αλλά κι άλλες ομάδες, όπως ήταν οι Ρομά, οι Πολωνοί, οι ομοφυλόφιλοι, οι Σοβιετικοί, οι μάρτυρες του Ιεχωβά, οι αντιστασιακοί, τα άτομα με αναπηρίες και οι αιχμάλωτοι του πολέμου (Stradling, 2001, 39). Στην προσπάθεια που έκαναν να «καθαρίσουν» την γερμανική κοινωνία, στοχοποίησαν διάφορες ομάδες τις οποίες θεωρούσαν κατώτερες φυλετικά και απειλή για τη γερμανική άρια φυλή (Λεμονίδου, 2013, 46). Τα στρατόπεδα θεωρούνταν ως κέντρα καταναγκαστικής εργασίας, εγκλεισμού και μαζικής εξόντωσης ανθρώπων, οι οποίοι θεωρούνταν εχθροί του κράτους (Κόκκινος, 2015, 196). Κατά τη διάρκεια των ετών 1939 έως 1941 τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αυξήθηκαν ακόμη περισσότερο και επεκτάθηκαν σε πολλές περιοχές της Γερμανίας, αλλά και στην Ελλάδα, όπως ήταν τα αντίστοιχα της Ρόδου και της Αττικής (Κόκκινος-Γατσωτής, 2015, 116).

Πέρα όμως από τις διώξεις ανθρώπων, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στην καταναγκαστική εργασία, εξοντώθηκαν και πολλά άτομα με αναπηρίες μέσω πειραμάτων ευγονικής, που εφάρμοσαν οι γιατροί των Ναζί με βάση το γνωστό πρόγραμμα ευθανασίας, που είχαν ονομάσει T4. Μάλιστα κατά τη διάρκεια αυτής της μυστικής επιχείρησης έγιναν πάρα πολλές εκτελέσεις ατόμων με όπλα, μονοξείδιο του άνθρακα, συστηματική ασιτία και θανατηφόρες ενέσεις. Θα πρέπει να τονιστεί ότι από το 1939 μέχρι και το 1945 δολοφονήθηκαν περισσότερα από 200.000 άτομα που έπασχαν από ψυχικές ή σωματικές ασθένειες μέσα σε θαλάμους αερίων (Heberer, 2011, 209).

---

⁵International Holocaust Remembrance Alliance, <https://www.holocaustremembrance.com/el/resources/educationalmaterials/olokaytoma-kai-alles-genoktonies> Δεν είναι σαφές η συγκεκριμένη ιστοσελίδα τι σχέση έχει με τα λεγόμενά σας.

3.2 Το Ολοκαύτωμα μέσω των graphic novels

Με το Ολοκαύτωμα έχουν ασχοληθεί διάφορες μορφές τέχνης όπως η λογοτεχνία, η ποίηση, η ζωγραφική, η μουσική και ο κινηματογράφος. Μέσα από το πρίσμα της λογοτεχνίας μπορούν να θεωρηθούν και τα κόμικ, στόχος των οποίων είναι να παρουσιάσουν με διαφορετικό τρόπο αυτό το τραυματικό γεγονός και να συμβάλουν -και αυτά- στη διάσωση της μνήμης του. Για αυτόν τον λόγο, άλλωστε, θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν, επιλεκτικά, και στα πλαίσια δραστηριοτήτων φιλαναγνωσίας, για να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος. Ακολούθως θα παρουσιαστούν κάποια από τα πιο γνωστά κόμικ που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία και καταπιάστηκαν με τη φρίκη που συνέβη στο Άουσβιτς.

Τα graphic novels (gn) έχουν δεχθεί διάφορους ορισμούς, οι οποίοι αναδεικνύουν μερικά από τα βασικότερα χαρακτηριστικά τους. Ένα από αυτά είναι η συνεργία ανάμεσα στις εικόνες και στις λέξεις, εφόσον το νοήμά τους εγγράφεται ταυτόχρονα στην εικόνα και στο κείμενο. Τα ίδια πραγματεύονται μία ποικιλία από λογοτεχνικά είδη που περιλαμβάνουν μυθιστορήματα, έργα ποίησης και επιστημονικής φαντασίας, αυτοβιογραφίες και βιογραφίες. Η θεματολογία τους μπορεί να ποικίλει από ιστορικά και πολιτικά θέματα μέχρι και θέματα που θίγουν πολύ σοβαρά ζητήματα, όπως είναι τα οικογενειακά προβλήματα, ο εκφοβισμός, οι προκαταλήψεις, η κοινωνική δικαιοσύνη, τα ΑμεΑ, οι πόλεμοι και οι παγκόσμιες συγκρούσεις. Συγχρόνως η αυτοδύναμη και εκτενής αφήγησή τους τα κάνει να ξεχωρίζουν από τα κόμικς του περιπτέρου. Τέλος περικειμενικά στοιχεία, όπως το σκληρό εξώφυλλο, οι κριτικές που υπάρχουν στο οπισθόφυλλο, το βιογραφικό σημείωμα, ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας, το σημείωμα του εκδότη, αλλά και η κυκλοφορία και η έκδοσή τους σε μορφή βιβλίου, τους δίνουν μεγαλύτερο κύρος και σίγουρα ακόμα πιο ευρεία αποδοχή (Καραντώνα & Τσιλιμένη, 2022, 28-31).

Ειδικά όταν πρόκειται για την προσέγγιση συγκρουσιακών και επίμαχων θεμάτων, η αξιοποίηση των gn ενδείκνυται, λόγω του ότι μπορούν να πετύχουν την αναπαράστασή τους μέσα από πολλές και καινοτόμες τεχνικές. Στην περίπτωση του Ολοκαυτώματος τα gn μέσα από την αξιοποίηση των κειμενικών και των οπτικών ενδείξεων έχουν την ικανότητα να προβούν σε μία διάρρηξη των ορίων ανάμεσα στο κατ' ανάγκη εξηγήσιμο και στο ανεπίπλωτο. Ειδικά όταν οι δημιουργοί τους δεν έχουν βιώσει οι ίδιοι το Ολοκαύτωμα και γι' αυτό δεν μπορούν να μεταδώσουν όλα όσα

συνέβησαν, τότε, το γν τους προσφέρει την ευκαιρία να τα υποδηλώσουν μέσω της αξιοποίησης των τεχνικών που διαθέτουν. Πέραν των παραπάνω, ο συνδυασμός των εικόνων και του κειμένου κάνουν τους/τις αναγνώστες/στριες ενεργούς συμμετόχους/συμμετέχουσες στη νοηματοδότηση του έργου. Η ανάγνωση των γν μπορεί να υλοποιηθεί σε διάφορα χρονικά πλαίσια, εφόσον οι αναγνώστες/στριες είτε θα εστιάσουν μόνο στην εικόνα είτε μόνο στο κείμενο είτε θα παρατηρήσουν και θα διαβάσουν ταυτόχρονα και τα δύο. Έτσι η τραυματική εμπειρία αποκωδικοποιείται μέσω των ζωηρών αισθήσεων και των εικόνων. Αποτέλεσμα είναι να κατανοούν με σταδιακό τρόπο την απεικόνιση του τραύματος (Καραντώνα & Τσιλιμένη, 2022, 83-84).

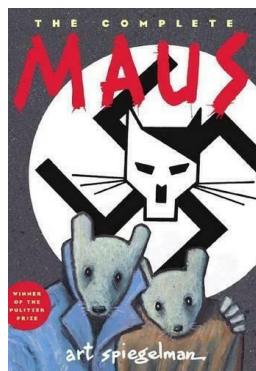
Στον χώρο της εκπαίδευσης τα γν έχουν πολύ μεγάλη σημασία για παιδιά και εφήβους κάθε ηλικίας, μέχρι και για φοιτητές των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων. Είναι ιδιαίτερα ελκυστικά για τα παιδιά, κάτι που τα προσελκύει να τα διαβάσουν. Έχει αποδειχθεί ότι ακόμα και οι πιο αδύναμοι/ες μαθητές και μαθήτριες, οι οποίοι/ες δεν θα μπορούσαν να κινητοποιηθούν διαφορετικά στο μαθησιακό πλαίσιο ή όσοι/ες παρουσιάζουν δυσχέρειες στα απαιτητικά κείμενα, μέσα από την ανάγνωση των γν επιτυγχάνουν πολύ πιο εύκολα να διαβάσουν λογοτεχνία. Επιπλέον, το συγκεκριμένο αυτό είδος λογοτεχνίας μπορεί να βοηθήσει ακόμα και τα παιδιά με ειδικές ανάγκες ή όσα διδάσκονται μία γλώσσα ως δεύτερη ξένη ενθαρρύνοντάς τα να αναγνώσουν κείμενα και βελτιώνοντας το λεξιλόγιό τους. Όταν τα ίδια χρησιμοποιηθούν ως ιστορική πηγή, όπως για παράδειγμα για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος, δίνουν στα παιδιά τη δυνατότητα να κατανοήσουν καλύτερα το ιστορικό υπόβαθρο και να συγκεντρώσουν γνώσεις με πολύ πιο ευχάριστο τρόπο. Έτσι το παρελθόν μεταδίδεται σε αυτά πιο άμεσα εξαιτίας της δυναμικής και πλούσιας αφηγηματικής δομής των γν, κάνοντας τους μαθητές και τις μαθήτριες ικανούς/ές να προσεγγίσουν τα συγκρουσιακά και πολύπλοκα ζητήματα (Καραντώνα & Τσιλιμένη, 2022, 87).

Όλα τα παραπάνω φανερώνουν ότι η συμμετοχή των παιδιών στο μάθημα μπορεί να ενισχυθεί μέσα από την αξιοποίηση των γν. Με αυτόν τον τρόπο θα ανταποκριθούν πιο θετικά κατά τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος, εφόσον θα αξιοποιηθεί μία σύζευξη μεταξύ της εικόνας και του κειμένου και θα δημιουργηθεί με αυτόν τον τρόπο ένα πολύ σημαντικό εργαλείο μετάδοσης της γνώσης και ανακάλυψης. Το ίδιο θα λειτουργήσει ως αρωγός στη διαδικασία της μάθησης, προσφέροντας στα παιδιά όλα εκείνα τα προσόντα που είναι αναγκαία στη σύγχρονη

κοινωνική και πολυδιάστατη εκπαιδευτική πραγματικότητα (Καραντόνα & Τσιλιμένη, 2022, 90).

Maus

Το Maus αποτελεί ένα graphic novel, του οποίου συγγραφέας είναι ο αμερικανός σκιτσογράφος Art Spiegelman (1948). Σε αυτό απεικονίζεται ο ίδιος να παίρνει μία συνέντευξη από τον πατέρα του σχετικά τις εμπειρίες που είχε ως επιζών και Πολωνός Εβραίος κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος. Μέσα στο έργο, με τη χρήση ζωόμορφων συμβολισμών, οι Εβραίοι αναπαριστώνται με τα ποντίκια, οι Πολωνοί με τα γουρούνια, οι Αμερικανοί με τους σκύλους και οι Γερμανοί με τις γάτες. Είναι χαρακτηριστικό ότι, το Maus ήταν το πρώτο κόμικ που κατάφερε να κερδίσει το βραβείο Pulitzer (Merino, 2010). Η αφήγηση ξεκινά το 1978 στη Νέα Υόρκη και από τη συζήτηση του Spiegelman με τον πατέρα του γύρω από τις εμπειρίες του από το Ολοκαύτωμα, στις οποίες βασίζεται η υπόθεση του Maus. Ένα μεγάλο τμήμα της ιστορίας αφορά την ταραγμένη σχέση που υπήρχε μεταξύ των δύο αυτών προσώπων. Πρόκειται για ένα έργο, μέσα στις ασπρόμαυρες σελίδες του οποίου εξιστορούνται, μεταξύ άλλων, οι αγώνες που έκανε ο πατέρας του για να επιβιώσει από τις διώξεις των ναζιστών και στη συνέχεια για να ξεπεράσει τις οδυνηρές του μνήμες από το Άουσβιτς. Οι συμβολισμοί είναι έκδηλοι, εφόσον οι Εβραίοι είναι τα αδύναμα ποντίκια, οι Γερμανοί οι γάτες που μπορούν να καταβροχθίσουν τα ποντίκια, οι Πολωνοί τα γουρούνια που μπορούν να επιβιώσουν και τέλος οι Αμερικανοί οι σκύλοι που θα φτάσουν κάποια στιγμή στην Ευρώπη για να κυνηγήσουν τις γάτες (Merino, 2010).

Εικόνα **Error! No sequence specified.**: Το κόμικ Maus
(https://a.scdn.gr/images/sku_main_images/024731/24731620/20220617153531_the_complete_maus.jpeg).

Ημερομηνία πρόσβασης: 13/8/2023)

Episodes from Auschwitz

Το Episodes from Auschwitz είναι μία τετραλογία του Πολωνού Michal Galek (2009), η οποία διαρθρώνεται σε τέσσερα βασικά επεισόδια. Πρόκειται για τέσσερις πραγματικές ιστορίες διαφορετικών ατόμων, που βρέθηκαν στο Άουσβιτς. Ο πρώτος τόμος έχει την ονομασία «Love in the Shadow of Death» και αφηγείται τη ρομαντική ιστορία ανάμεσα σε δύο κρατούμενους του Άουσβιτς και πιο συγκεκριμένα του Edward Galiński, που ήταν Πολωνός και της Mala Zimetbaum, που ήταν Εβραία. Και οι δύο επιχειρούν, χωρίς επιτυχία, να αποδράσουν από το Άουσβιτς και να ζήσουν την υπόλοιπη ζωή τους μαζί και μακριά από αυτό. Ο δεύτερος τόμος τιτλοφορείται «Witold's Report» και αφορά την ιστορία ενός φυλακισμένου άνδρα, ο οποίος ήταν Πολωνός στρατιώτης που θέλησε εθελοντικά να μπει στο Άουσβιτς για να κατασκοπεύσει και να μεταφέρει πληροφορίες στους συμμάχους, έτσι ώστε να ενημερωθούν για τα φρικτά γεγονότα που συνέβαιναν εκεί. Αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου, το καθεστώς του Στάλιν στην Πολωνία τον χαρακτήρισε ως προδότη του λαού και γι' αυτόν τον λόγο τον φυλάκισε. Μέσα από το κόμικ παρουσιάζονται με γλαφυρό τρόπο όλα τα βασανιστήρια και οι ανακρίσεις που έλαβαν χώρα στις φυλακές κρατικής ασφαλείας έως και την εκτέλεσή του στη φυλακή Μοκότοβ στη Βαρσοβία τον Μάιο του 1948 (Williams, 2019, 141-150).

Ακολούθως ο τρίτος τόμος ονομάζεται «Sacrifice» και αφιερώνεται στον Maximillian Kolbe, έναν φραγκισκανό μοναχό, στον οποίο είχε αποδοθεί η προσωνυμία «Άγιος του Άουσβιτς». Ολόκληρη η ιστορία έχει ως επίκεντρό της τη φυλάκισή του στο στρατόπεδο του Άουσβιτς. Πέρα από αυτό, βέβαια, παρουσιάζει και τα βασικά γεγονότα της ζωής του, τα οποία βοηθούν τους αναγνώστες να κατανοήσουν πιο καλά τα κίνητρα που είχε και την πορεία που ακολούθησε, η οποία κατέληξε στη θυσία του για χάρη των συνανθρώπων του. Τέλος στον τέταρτο τόμο, που έχει τον τίτλο «Bearers of Secrets», παρουσιάζεται η ιστορία των κρατουμένων Ζοντερκομάντος, τους οποίους οι ναζί ανάγκαζαν να αποτεφρώνουν τα πτώματα των ατόμων που δολοφονούσαν μέσα στους θαλάμους αερίων. Πολύ λίγοι από τους

συγκεκριμένους αιχμαλώτους κατάφεραν να μείνουν ζωντανοί μέχρι και το τέλος του πολέμου, εφόσον οι περισσότεροι σκοτώθηκαν από τα μέλη των SS, λόγω του ότι υπήρξαν μάρτυρες της γενοκτονίας των Εβραίων μέσα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (Williams, 2019, 141-150).

Εικόνα 2: Το κόμικ [Episodes from Auschwitz](#)

<https://hcofpg.files.wordpress.com/2020/09/episodes-from-auschwitz-covers-1.jpg>.

[Ημερομηνία πρόσβασης: 13/8/2023](#)

Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Η ιστορία της Άννας Φρανκ είναι ευρέως γνωστή, εφόσον προσφέρει σπουδαίες γνώσεις γύρω από το Ολοκαύτωμα. Πρόκειται για μία δεκατριάχρονη κοπέλα, η οποία έζησε στην Ολλανδία και πήρε ως δώρο για τα γενέθλιά της ένα ημερολόγιο, στο οποίο έδωσε το όνομα Kitty. Η Άννα Φρανκ μαζί με τους γονείς της μετακόμισαν στη Γερμανία αμέσως μετά την άνοδο των Ναζί στην εξουσία και την επιδείνωση του τρόπου μεταχείρισης των Εβραίων εκ μέρους τους. Μετά την κατάληψη της Ολλανδίας από τους Γερμανούς και για να γλιτώσουν την υποδούλωση ή τον εγκλεισμό τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, οι γονείς της, μαζί με την ίδια, κρύφτηκαν στο γραφείο του πατέρα της μέσα σε ένα μυστικό δωμάτιο πίσω από τη βιβλιοθήκη. Το ημερολόγιο αυτό περιλαμβάνει εικονογραφημένες τις σκέψεις και τους αγώνες που έκανε η Άννα μέσα σε αυτόν τον πολύ μικρό χώρο, στον οποίο έπρεπε να ζήσει για δύο χρόνια (Mueller, 2022).

Πιο συγκεκριμένα περιγράφονται με μεγάλη οξυδέρκεια και αυτογνωσία τα συναισθήματα και οι σκέψεις της γύρω από τα πρόσωπα της οικογένειάς της, από τους φόβους και από τις άσχημες συνθήκες διαβίωσής της. Μέσω του ημερολογίου παρουσιάζεται η ζωή υπό την κατοχή των Ναζί, η φτώχεια, η κακουχία και η καθημερινότητα των ατόμων εβραϊκής καταγωγής μαζί με την εξάρτηση όλων όσοι κρύβονταν, με τη βοήθεια τρίτων, για να παραμείνουν ζωντανοί. Μέσω των εικονογραφήσεων αποτυπώνονται πολύ γλαφυρά τα όνειρα και οι φόβοι της αποδίδοντας ακόμα καλύτερα το κλίμα που επικρατούσε εκείνη την περίοδο (Mueller, 2022).

Εικόνα 3: Το κόμικ Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ στα ελληνικά

(https://www.google.com/aclk?sa=l&ai=DChcSEwiRmI-ggMD9AhWNzXcKHYtSdTQYABAPGgJZg&sig=AOD64_08pX5062okdQzMRAj6ti0Mn4fTSg&adurl&ctype=5&ved=2ahUKEwiSsoGqgMD9AhVXgf0HHcXDBtgQvhd6BAgBEHQ- <https://biblionet.gr/titleinfo/?titleid=223641>. Ημερομηνία πρόσβασης: 13/8/2023

3.3 Παραμύθια και *graphic novel* παρούσας έρευνας

Το πρώτο παραμύθι που επιλέχθηκε στα πλαίσια της φιλιαναγνωσίας ήταν το «Οι δικοί μου άνθρωποι» της Μαρίζα Ντεκάστρο (1953). Το βιβλίο αναφέρεται στην οικογένεια της συγγραφέως που ήταν εβραϊκής καταγωγής και κυνηγήθηκε από τους

Ναζί. Πολλές ιστορίες υπήρξαν τότε αλλά η συγκεκριμένη έμεινε στις κουβέντες μας χάρη στην προσωπική εμπειρία της πρωταγωνίστριας του βιβλίου που δεν είναι καμία άλλη πέρα από την οικογένεια της κ. Ντεκάστρο. Μας εξηγεί σε όλο το βιβλίο, σε συνδυασμό με την πλούσια εικονογράφηση, με μεγάλη λεπτομέρεια, πώς ήταν οι συνθήκες ζωής την εποχή εκείνη. Τελικά, σώθηκε η ίδια και η οικογένειά της από τους κατοίκους ενός ολόκληρου χωριού της Κορινθίας.

Το επόμενο graphic novel ήταν «Τα κίτρινα καπέλα» της Κέλλυ Ματαθία-Κόβο (1959). Το βιβλίο αναφέρεται σε μια ιστορία με ζώα που αντιπροσωπεύουν τους Εβραίους (πρόβατα) που κυνηγούνταν από τους Ναζί- Γερμανούς (άγρια θηρία). Με μεγάλη επιτυχία παρουσιάζεται σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας ένα γεγονός μεγάλης ιστορικής σημασίας αλλά ταυτόχρονα ένα γεγονός που απαιτεί μεγάλη προσοχή ως προς τη διδακτική διαδικασία. Ο κύριος λαγός προσπαθεί να σώσει τα πρόβατα πηγαίνοντας τα σε ένα άλλο νησί και τα καταφέρνει. Το θάρρος, η φιλία χωρίς όρια, η ευγνωμοσύνη και η μνήμη είναι ευδιάκριτα στο βιβλίο. Ακόμα, συναισθήματα όπως ο φόβος, πράξεις με βάση την καρδιά, την εσωτερική φωνή και τη δύναμη που μπορεί να έχει ένας άνθρωπος (στο βιβλίο τα ζώα), βάζοντας σε κίνδυνο τον εαυτό του για να υπερασπιστεί τη ζωή του γίνονται φανερά στην ιστορία. Ένα βιβλίο με πλούσια εικονογράφηση, απλό και κατανοητό για τα παιδιά λεξιλόγιο που τα ευαισθητοποιεί χωρίς όμως να διαταράξει την ψυχική τους υγεία.

Το βιβλίο «Οι δικοί μου άνθρωποι» επιλέχθηκε γιατί η συγγραφέας, που είναι και η πρωταγωνίστρια, έχει προσωπική εμπειρία σχετικά με τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο Ολοκαύτωμα. Επίσης η εικονογράφηση του βιβλίου είναι πολύ ζωντανή με έντονα χρώματα, αν και κυριαρχεί το μαύρο λόγω των γεγονότων. Φάνηκε πολύ ενδιαφέρον, όπως και έκανε εντύπωση και στα παιδιά, ότι η συγγραφέας μοιράστηκε κάποια γεγονότα της ζωής της, που αν και αρνητικά, είχαν αίσιο τέλος, διότι αυτή και οικογένειά της σώθηκαν. Ακόμα είναι σημαντικό το ότι μέσα στο βιβλίο υπάρχουν συνεντεύξεις κατοίκων από εκείνη την εποχή. Έτσι μέσα από την καλλιέργεια της φιλιανγνωσίας τα παιδιά μπόρεσαν να έρθουν πιο κοντά στα γεγονότα.

Το βιβλίο «Τα κίτρινα καπέλα» της Κέλλυ Ματαθία-Κόβο, επιλέχθηκε για τις μικρές τάξεις. Εστιάζει σε ένα τόσο τραυματικό ιστορικό γεγονός, με έναν τρόπο αρκετά κοντά στα παιδιά και παρομοιάζοντας τα πρόβατα με τους εβραίους και τα άγρια θηρία με τους Ναζί που τους κυνηγούσαν. Έτσι τα παιδιά δεν έρχονται

αντιμέτωπα με τραυματικές σκηνές, που δεν επιτρέπονται για την ηλικία τους, αλλά τα προσεγγίζουν μέσω ενός παραμυθιού, χωρίς βέβαια να αναιρείται η σοβαρότητα ενός τόσο αρνητικού ιστορικού γεγονότος.

Β' Μέρος: Ερευνητικό

Μέθοδοι έρευνας

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκαν κυρίως ποιοτικές μέθοδοι έρευνας, οι οποίες χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ευελιξία, λόγω του ότι μπορεί να αλλάξει η δομή τους κατά τη διάρκεια εκπόνησης της μελέτης (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008, 35-36) και επειδή επιτρέπουν να κατανοηθεί καλύτερα η δυναμική φύση των κοινωνικών φαινομένων. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η ευελιξία των στρατηγικών και η δυνατότητα να πληροφορήσουν τον ερευνητή, ανεξάρτητα από το στάδιο, στο οποίο βρίσκεται η έρευνά του. Η επαφή ανάμεσα στους ερευνητές και στα υποκείμενα της έρευνας χαρακτηρίζεται ως άμεση, και γι' αυτόν τον λόγο οι πρώτοι μπορούν να λάβουν ακόμα πιο πολλές πληροφορίες σχετικά με το ζήτημα που μελετούν (Τσιώλης, 2011, 58). Όπως υποστηρίζει και ο Creswell (1998, 45-46), η ποιοτική μεθοδολογία μπορεί να εξασφαλίσει την προσέγγιση και τη διερεύνηση των κοινωνικών φαινομένων και των ατομικών προβληματισμών με τη χρήση συγκεκριμένων μεθοδολογικών στρατηγικών. Οι μελέτες υλοποιούνται μέσα στα περιβάλλοντα, στα οποία τίθενται τα ζητήματα και με αυτόν τον τρόπο δομούνται και περιγράφονται όλες οι πληροφορίες που θα προκύψουν (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Βασικό χαρακτηριστικό της ποιοτικής μεθόδου είναι η διάδραση που υφίσταται ανάμεσα στους ερευνητές και στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες και η απαίτηση το δείγμα είτε να έχει ομοιογένεια είτε να υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες (Κυριαζόπουλος & Σαμαντά, 2011, 25). Σχετικά με το ερευνητικό εργαλείο που αξιοποιήθηκε, αυτό ήταν το ερωτηματολόγιο. Τα ερωτηματολόγια απευθύνονταν σε παιδιά ηλικίας από 9 έως και 12 ετών και αποτελούνταν από 5 ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Θα πρέπει να τονιστεί

ότι ο βαθμός δυσκολίας και συνθετότητας των ερωτήσεων καθορίστηκε με βάση το γνωστικό επίπεδο και την ηλικία των παιδιών.

Αφού ολοκληρώθηκε η συλλογή των δεδομένων, στη συνέχεια ακολούθησε η θεματική ανάλυση αυτών. Κατά τη διάρκεια αυτής οι ερευνητές/τριες προχωρούν από το ευρύτερο μεθοδολογικό πλαίσιο στο πιο εξειδικευμένο μέσω της ποσοτικοποίησης των στοιχείων των κατηγοριών. Αναζητούνται οι βασικές θεματικές σε ένα σώμα από δεδομένα, ενώ συγχρόνως διερευνάται οτιδήποτε θεωρείται σχετικό με τον στόχο που έχει τεθεί (Braun & Clarke, 2006, 82). Πρόκειται για μία μέθοδο που βοηθά να αναλυθούν και να αναφερθούν διάφορα ζητήματα, έτσι όπως προκύπτουν μέσα από τα δεδομένα. Αυτό σημαίνει ότι τα ίδια οργανώνονται και περιγράφονται λεπτομερώς. Στόχος είναι η επιλογή των σημείων κλειδιών και των γραπτών κειμένων, έτσι ώστε να δεχθούν τα κοινά σημεία που είχαν οι απαντήσεις των συμμετεχόντων (Braun & Clarke, 2006, 82).

Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο (βλ. Παράρτημα) με ερωτήσεις ειδικά διαμορφωμένες για κάθε τάξη (τμήμα), οι οποίες απαντήθηκαν γραπτά και συζητήθηκαν προφορικά στο πλαίσιο ομάδων εστίασης (focus groups / ομαδικών συνεντεύξεων), που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. Τα κείμενα των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν αναλύθηκαν στη συνέχεια βάσει των θεματικών κατηγοριών που παρουσιάζονται παρακάτω. Οι μέθοδοι αυτοί, σε συνδυασμό με την παρατήρηση της διδακτικής εφαρμογής-πράξης, επέτρεψαν στην εκπαιδευτικό να συλλέξει αρκετά δεδομένα τα οποία κατέγραφε συστηματικά σε ημερολόγιο μετά από κάθε διδασκαλία.

Αναλυτικότερα οι ομάδες εστίασης είναι μια ερευνητική μέθοδος για τη δημιουργία πλούσιων ποιοτικών δεδομένων μέσω της διαδικασίας αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών στην ομάδα. Σύμφωνα με τον Krueger (1988, όπως αναφέρεται στους Ίσαρη & Πουρκός, 2015, 103), η μέθοδος των ομάδων εστίασης είναι μια προσεκτικά οργανωμένη συζήτηση, που έχει σχεδιαστεί για να εκμαιεύσει τις αντιλήψεις και τις σκέψεις των ατόμων, καθώς και τα αίτια αυτών. Αποτελούν ομαδικές συζητήσεις και όχι ομαδικές συνεντεύξεις, όπου ο συνεντευκτής θέτει ερωτήσεις και ο ερωτώμενος απαντά σε αυτές. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες καλούνται να μιλήσουν μεταξύ τους για ένα συγκεκριμένο θέμα μέσω μιας διαδικασίας διαλόγου. Αυτή η αλληλεπίδραση μπορεί να είναι «κάθετη», μεταξύ του ερευνητή και του συμμετέχοντος, αλλά κυρίως «οριζόντια», μεταξύ των μελών της ομάδας. Το τελευταίο είδος αλληλεπίδρασης

μεταξύ των μελών της ομάδας μειώνει την επιρροή του ερευνητή στη διαδικασία και δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Τα δεδομένα που παράγονται στην ομάδα εστίασης φέρνουν τον ερευνητή αντιμέτωπο με τη ρευστότητα, τις αντιθέσεις και τον πλουραλισμό των ιδεών, των συναισθημάτων και των εμπειριών των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών, καθώς και με την πολυεπίπεδη και δυναμική φύση της ανθρώπινης αντίληψη (Ισαρη & Πουρκός, 2015, 103).

Ακολούθως, η συστηματική και τακτική παρατήρηση της ατομικής συμπεριφοράς και των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων είναι μια ιδιαίτερα χρήσιμη μέθοδος συλλογής και παραγωγής δεδομένων στην κοινωνική, ψυχολογική και εκπαιδευτική έρευνα. Η συμμετοχική παρατήρηση είναι η συστηματική παρατήρηση της κοινωνικής ζωής, κατά την οποία ο/η ερευνητής/τρια συμμετέχει μερικώς ή πλήρως στο ερευνητικό πεδίο της. Πρόκειται για τη μερική ή πλήρη εμπλοκή του ίδιου στο ερευνητικό πεδίο της κοινωνικής ζωής και για τη συστηματική παρατήρηση ορισμένων διαστάσεων αυτού που παρατηρούνται συστηματικά. Έτσι απαιτείται να αφιερώνει χρόνο, να παρατηρεί, να ακούει, να ρωτά και γενικά να συμμετέχει (Ισαρη & Πουρκός, 2015, 107).

Αφού συλλέχθηκαν τα δεδομένα, ακολούθησε η θεματική ανάλυσή τους. Πρόκειται για μια ευρέως χρησιμοποιούμενη και χρήσιμη μέθοδο στην ποιοτική έρευνα. Θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για τους/τις νέους/νέες ερευνητές/τριες, διότι τους παρέχει σημαντικές δεξιότητες που μπορούν να τους βοηθήσουν στην ανάληψη πιο εξειδικευμένων προσεγγίσεων στην ποιοτική ανάλυση. Η μέθοδος αυτή είναι ένας τρόπος εντοπισμού, περιγραφής, αναφοράς και «θεματοποίησης» επαναλαμβανόμενων και αναδυόμενων σημαντικών μοτίβων ή «θεμάτων». Ένα από τα πλεονεκτήματα του συγκεκριμένου τύπου ανάλυσης είναι ότι χαρακτηρίζεται από «θεωρητική ελευθερία» ή «ευελιξία». Έτσι δεν απαιτεί από τον/την ερευνητή/τρια να εμμένει σε μια συγκεκριμένη οντολογική ή επιστημολογική θέση, όπως συμβαίνει με άλλες ποιοτικές αναλύσεις. Ωστόσο, η «θεωρητική ελευθερία» και η «ευελιξία» δεν σημαίνουν ότι η ανάλυση πραγματοποιείται χωρίς επιστημολογικό πλαίσιο. Δεδομένου ότι η θεματική ανάλυση είναι συμβατή με ένα ευρύ φάσμα επιστημολογικών θέσεων (π.χ. ρεαλιστική, φαινομενολογική, κονστρουκτιβιστική κ.λπ.), οι ερευνητές/τριες καλούνται πρώτα να ορίσουν τη δική τους επιστημολογική και θεωρητική ανάλυση με βάση τα ερευνητικά τους ερωτήματα (Ισαρη & Πουρκός, 2015, 117).

Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν 39 μαθητές και μαθήτριες σχολείων αστικής περιοχής των τάξεων Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Η επιλογή των τάξεων, των τμημάτων και των παιδιών γενικότερα, αλλά και για το τμήμα ένταξης ειδικότερα, έγινε μετά από συνεννόηση με τους/τις εκάστοτε εκπαιδευτικούς και η έγκριση της έρευνας σε συνεννόηση με την διεύθυνση του σχολείου. Πιο συγκεκριμένα από τη Γ' Δημοτικού συμμετείχαν στο σύνολο 11 μαθητές/τριες, 7 αγόρια και 4 κορίτσια ηλικίας 9-10 χρονών. Στη συνέχεια, από το τμήμα ένταξης συμμετείχαν στο σύνολο 3 μαθητές/τριες, 2 αγόρια και 1 κορίτσι, ηλικίας 9-10 χρονών. Από την Ε' Δημοτικού συμμετείχαν στο σύνολο 11 μαθητές/τριες, 8 αγόρια και 3 κορίτσια, ηλικίας 11-12 χρονών και από τη ΣΤ' Δημοτικού, στο σύνολο 14 μαθητές/τριες, 6 αγόρια και 8 κορίτσια, ηλικίας 11-12 χρονών.

Εφαρμογή της έρευνας

Δραστηριότητες, σε μορφή διδακτικού μικροσεναρίου, για τη μικρή τάξη (Γ' Δημοτικού) και το τμήμα ένταξης-Τα κίτρινα καπέλα

Διάρκεια εφαρμοσμένης δράσης: 2 διδακτικές ώρες - 90 λεπτά στην κάθε τάξη ξεχωριστά.

Σκοπός δράσης: Η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος με δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας.

Επιμέρους στόχοι δράσης:

- Η κατανόηση επίμαχων τραυματικών ιστορικών γεγονότων μέσω της φιλιαναγνωσίας.
- Η παρότρυνση μαθητών/τριών με μαθησιακές δυσκολίες ή διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον στην εμπλοκή της μαθησιακής διαδικασίας.
- Η ανάπτυξη, με πειθαρχημένο τρόπο, της σκέψης και της φαντασίας των παιδιών.
- Ο σεβασμός στη διαφορετική άποψη του/της άλλου/άλλης.

- Η εμπλοκή στη διαδικασία μαθητών/τριών με, ενδεχομένως, προηγούμενες αρνητικές αναγνωστικές εμπειρίες.
- Η εξοικείωση μαθητών/τριών με ανθρώπινες καταστάσεις και συναισθήματα σε μια ευρύτητα θεμάτων, πλοκής, χαρακτήρων.
- Η ανάπτυξη του προφορικού λόγου τους.
- Η καλλιέργεια εικαστικών δεξιοτήτων.

Πλήθος παιδιών Γ' Δημοτικού (9-10 χρονών):

- 7 αγόρια
- 4 κορίτσια

Πλήθος παιδιών τμήματος ένταξης (Πρόκειται για τμήμα -παράλληλο με το κανονικό- που βοηθά τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες να ανταποκριθούν καλύτερα στο σχολικό πλαίσιο) (9-10 χρονών):

- 2 αγόρια
- 1 κορίτσι

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τους μήνες Νοέμβριο-Δεκέμβριο του έτους 2022 σε σχολείο αστικής περιοχής της Ελλάδας.

Δραστηριότητες πριν από την ανάγνωση του βιβλίου (περίπου 15-20 λεπτά)

Αρχικά, αφού συστηθήκαμε λέγοντας τα ονόματά μας, μοιράσαμε στα παιδιά αυτοκόλλητες ετικέτες και τους ζητήσαμε να γράψουν το όνομά τους και να το κολλήσουν στις μπλούζες τους. Η δραστηριότητα αυτή αποσκοπούσε στο να γνωρίσουμε τα ονόματα των παιδιών και έτσι τα ίδια να νιώθουν πιο οικεία ως προς τη συνεργασία μας. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τα παιδιά είχαν εξοικειωθεί με τη διδασκαλία των μαθημάτων τους από φοιτητές/τριες, αλλά όπως φάνηκε μετά από συζήτηση με τα ίδια, όχι με εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης αυτών, δηλαδή εκτός του παραδοσιακού τρόπου διδασκαλίας μέσω του σχολικού εγχειριδίου.

1. Μιλήσαμε στους/στις μαθητές/τριες για το περιεχόμενο της δράσης.
-Τους είπαμε ότι σήμερα θα κάνουμε ένα ταξίδι πίσω στο χρόνο, στο 1945 και θα μιλήσουμε για ένα ιστορικό γεγονός που λέγεται: «Shoah». Αυτή η λέξη στα εβραϊκά σημαίνει: «Καταστροφή».

Παράλληλα γράψαμε στον πίνακα: «**Shoah=Καταστροφή**» (Σπύρος, 2019).

-Πάμε να δούμε τι ακριβώς καταστροφή εννοούμε. Το μάθημά μας ακόμα κι αν έχει ιστορικό περιεχόμενο δεν θα γίνει μέσω του σχολικού βιβλίου, αλλά λίγο διαφορετικά. Σας αρέσουν τα παραμύθια; Δείτε αυτό που κρατάω! Πάμε να μαντέψουμε τον τίτλο του.

Έχοντας κρύψει τον τίτλο του βιβλίου, παρατηρήσαμε το εξώφυλλο και προσπαθήσαμε με την ολομέλεια της τάξης να μαντέψουμε τον τίτλο του και τα περιεχόμενά του. Χρησιμοποιήσαμε κατευθυνόμενη συζήτηση με ερωτήσεις όπως:

- Πού λέτε να πηγαίνουν τα ζώα;
- Γιατί είναι πάνω στη βάρκα;
- Ποιο χρώμα κυριαρχεί στο εξώφυλλο, γιατί;

Αποκαλύψαμε τον τίτλο.

Δείξαμε τη συγγραφέα στην παρουσίαση του powerpoint, που περιέχει και εικόνες του βιβλίου και αναφέρουμε απλά το όνομα της, χωρίς εκτενή αναφορά.

Δραστηριότητες κατά την ανάγνωση του βιβλίου (περίπου 20-25 λεπτά)

1. Ξεκινήσαμε να διαβάζουμε το βιβλίο, δείχνοντας παράλληλα την εικονογράφηση του μέσω του powerpoint.

Κατά την ανάγνωση εστίασαμε περισσότερο στα σημεία που διακρίνεται ο κίνδυνος και η βοήθεια που παρέχουν στους ήρωες οι σωτήρες τους. Χρωμάτισαμε τη φωνή μας, ανάλογα με τα λεγόμενα του βιβλίου, για να δείξουμε φόβο, λύπη, αγωνία, επιθυμία για διάσωση.

2. Αφού διαβάσαμε το βιβλίο ρωτήσαμε τους/τις μαθητές/τριες:

- Ποιοι είναι οι βασικοί ήρωες του βιβλίου;
- Ποιο είναι το θέμα του βιβλίου; Κάνοντας εστίαση στην καταστροφή-Shoah (περίληψη περιεχομένου)
- Ποιο χρώμα κυριαρχεί στο βιβλίο και γιατί;
- Οι ήρωες πηγαίνουν ταξίδι για διασκέδαση ή μήπως όχι;

- Ο τίτλος «Τα κίτρινα καπέλα», τι σχέση έχει τελικά με το βιβλίο;

Σε κάθε περίπτωση παροτρύναμε όλους/όλες τους/τις μαθητές/τριες να συμμετέχουν και εξηγήσαμε μέσω των απαντήσεων των παιδιών το ιστορικό υπόβαθρο των ερωτήσεων.

Δραστηριότητες μετά την ανάγνωση του βιβλίου (περίπου 15-20 λεπτά)

3. Ως τελική δραστηριότητα παροτρύναμε τα παιδιά, μοιράζοντας τους ένα φύλλο A4 χωρισμένο στη μέση, να ζωγραφίσουν στη μισή μεριά μια εικόνα από το βιβλίο που τους άρεσε πολύ και άρα τους έκανε να νιώθουν χαρά, όταν ακούνε τη λέξη: «Καταστροφή» (σωτηρία ζώων) και από την άλλη μισή μεριά μια εικόνα που δεν τους άρεσε και άρα τους έκανε να νιώθουν λύπη, στεναχώρια, φόβο, αγωνία, όταν ακούνε τη λέξη: «Καταστροφή» (στοχοποίηση ζώων, έλλειψη ελευθερίας, ανησυχία και ξεριζωμός οικογένειας κ.τ.λ.), εστιάζοντας έτσι και στο «συναισθηματικό κόσμο» του βιβλίου και του δικού τους (βλ. παράρτημα).

Τέλος, κολλήσαμε τις ζωγραφιές των παιδιών σε κίτρινο χαρτόνι, δημιουργώντας ένα κολάζ με τίτλο: «Τα κίτρινα καπέλα- Shoah (καταστροφή)».

Μετά την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων συμπληρώσαμε τα ερωτηματολόγια (περίπου 15-20 λεπτά).

Σημείωση: Οι δραστηριότητες προέκυψαν, εκτός από το εποπτικό υλικό που αναφέρεται και επισημαίνεται, από την προσωπική εμπειρία της ερευνήτριας.

Δραστηριότητες, σε μορφή διδακτικού μικροσεναρίου, για τις μεγάλες τάξεις (Ε'-ΣΤ' Δημοτικού)- Οι δικοί μου άνθρωποι

Διάρκεια εφαρμοσμένης δράσης: 2 διδακτικές ώρες - 90 λεπτά στην κάθε τάξη ξεχωριστά.

Σκοπός δράσης: Η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος μέσω εναλλακτικών μεθόδων διδασκαλίας (φιλιαναγνωσία).

Επιμέρους στόχοι δράσης:

- Κατανόηση επίμαχων τραυματικών ιστορικών γεγονότων μέσω της φιλιαναγνωσίας.
- Παρότρυνση μαθητών/τριών με μαθησιακές δυσκολίες ή διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον στην εμπλοκή της μαθησιακής διαδικασίας.
- Ανάπτυξη ιστορικής σκέψης και φαντασίας των παιδιών.
- Ανάπτυξη της παρατηρητικότητας των παιδιών.
- Σεβασμός στη διαφορετική άποψη του/της άλλου/άλλης.
- Εμπλοκή μαθητών/τριών στη διαδικασία με πιθανές προηγούμενες αρνητικές αναγνωστικές εμπειρίες.
- Έκθεση μαθητών/τριών σε ανθρώπινες καταστάσεις και συναισθήματα και σε μια ευρύτητα θεμάτων, πλοκής, χαρακτήρων.
- Ανάπτυξη προφορικού λόγου και γραπτού λόγου.
- Κατανόηση συνθηκών ειρήνης και πολέμου.
- Καλλιέργεια εταιρικού πνεύματος συνεργασίας.

Πλήθος παιδιών Ε' Δημοτικού (11-12 χρονών):

- 8 αγόρια
- 3 κορίτσια

Πλήθος παιδιών ΣΤ' Δημοτικού (11-12 χρονών):

- 6 αγόρια
- 8 κορίτσια

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τους μήνες Νοέμβριο-Δεκέμβριο του έτους 2022 σε σχολείο αστικής περιοχής της Ελλάδας.

Δραστηριότητες πριν από την ανάγνωση του βιβλίου (περίπου 15-20 λεπτά)

Αρχικά, αφού συστηθήκαμε, λέγοντας τα ονόματά μας, μοιράσαμε στα παιδιά αυτοκόλλητες ετικέτες και τους ζητήσαμε να γράψουν το όνομά τους και να το κολλήσουν στη μπλούζα τους. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τα παιδιά είχαν εξοικειωθεί με τη διδασκαλία των μαθημάτων τους από φοιτητές/τριες, αλλά όπως φάνηκε μετά από συζήτηση με τα ίδια, όχι με εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης αυτών, δηλαδή εκτός του παραδοσιακού τρόπου διδασκαλίας μέσω του σχολικού εγχειριδίου.

1. Μιλήσαμε στους/στις μαθητές/τριες για το περιεχόμενο της δράσης, περιγράφοντάς τους την πορεία που θα ακολουθήσουμε (συζήτηση για το Ολοκαύτωμα, παρακολούθηση του βίντεο, ανάγνωση του παραμυθιού, συγγραφή παραμυθιού, συμπλήρωση ερωτηματολογίου).

-Σήμερα θα κάνουμε ένα ταξίδι πίσω στον χρόνο. Θα πάμε στο 1945 και πιο συγκεκριμένα στις 27 Ιανουαρίου 1945.

-Τι έγινε τότε; (Ακούμε τις απόψεις τους, αφού μετά από συζήτηση με τους εκπαιδευτικούς τους αντλήσαμε την πληροφορία ότι έχουν ακούσει για το Ολοκαύτωμα και μάλιστα κάθε χρόνο στις 27 Ιανουαρίου που είναι μέρα μνήμης ασχολούνται με σχετικό εποπτικό υλικό με το παρόν ιστορικό γεγονός και προχωρούμε.)

-Πολύ ωραία. Θα μιλήσουμε λοιπόν για ένα ιστορικό γεγονός που λέγεται: **«Ολοκαύτωμα»**.

Γράψαμε τη λέξη στον πίνακα.

-Τι σημαίνει «Ολοκαύτωμα» γνωρίζετε; Έχετε ξανά ακούσει αυτόν τον όρο;

Αφού ακούσαμε τις απόψεις τους, δείξαμε στο powerpoint ένα βίντεο διάρκειας 55 δευτερολέπτων με τίτλο: «Τι είναι Ολοκαύτωμα⁶;». Στη συνέχεια σχολιάζουμε το βίντεο, ρωτώντας τους τι κατάλαβαν.

-Το μάθημά μας ακόμα κι αν έχει ιστορικό περιεχόμενο δεν θα γίνει μέσω του σχολικού σας βιβλίου αλλά λίγο διαφορετικά.

-Σας αρέσουν τα παραμύθια; Διαβάζετε; Δείτε αυτό που κρατάω! Πάμε να μαντέψουμε τον τίτλο του.

Έχοντας κρύψει τον τίτλο του βιβλίου, παρατηρήσαμε το εξώφυλλο και προσπαθήσαμε με την ολομέλεια της τάξης να μαντέψουμε τον τίτλο του και τα περιεχόμενά του.

Μετά από κάποιες προσπάθειες και κατευθυνόμενη συζήτηση με ερωτήσεις όπως:

- Πού βρίσκονται οι άνθρωποι;
- Τι σχέση λέτε να έχουν μεταξύ τους;
- Ποια χρώματα επικρατούν στο εξώφυλλο; (κόκκινο= αίμα των Εβραίων, μαύρο και γκρι= λύπη, στεναχώρια, έλλειψη ελπίδας, έλλειψη ψυχής, πόνος, μιζέρια, δύναμη αντίστασης)

Αποκαλύπτουμε τον τίτλο.

Δείχνουμε τη συγγραφέα του βιβλίου στην παρουσίαση του powerpoint, που περιέχει εικόνες του βιβλίου και τους αναφέρουμε απλά το όνομά της.

Δραστηριότητες κατά την ανάγνωση του βιβλίου (περίπου 20-25 λεπτά)

2. Ξεκινήσαμε να διαβάζουμε, δείχνοντας παράλληλα εικόνες του βιβλίου στο powerpoint, ώστε να κρατάμε το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών σταθερό αλλά και να έχουν καλύτερη οπτική αναπαράσταση της εικονογράφησης.

Κατά την ανάγνωση εστίασαμε περισσότερο στα σημεία όπου δείχνει τις τότε συνθήκες ζωής (συσκότιση παραθύρων για τους βομβαρδισμούς, επιστροφή στο σπίτι πριν σκοτεινιάσει, ακρίβεια, αλλαγή ονομάτων, αγροτική ζωή κ.τ.λ.), ρωτώντας τα τι παρατηρούν στις συγκεκριμένες εικόνες του βιβλίου.

---

⁶ Πρόσβαση από: <https://www.yadvashem.org/education/other-languages/greek/video-toolbox/hevt-whatis.html> στις 17/10/2022.

3. Αφού διαβάσαμε το βιβλίο ρωτάμε τους/τις μαθητές/τριες:

- Ποιοι είναι οι βασικοί ήρωες του βιβλίου;
- Ποιο είναι το θέμα του βιβλίου, εστιάζοντας στη διάσωση μιας εβραϊκής οικογένειας.
- Ποιες ήταν οι συνθήκες ζωής τότε λόγω του πολέμου;
- Ο τίτλος «Οι δικοί μου άνθρωποι», τι σχέση έχει τελικά με το βιβλίο;

Σε κάθε περίπτωση παροτρύνουμε όλους/ες να συμμετέχουν και εξηγούμε μέσω συζήτησης με τα παιδιά, τις ερωτήσεις.

Δραστηριότητες μετά την ανάγνωση του βιβλίου (περίπου 15-20 λεπτά)

4. Ως τελική δραστηριότητα παροτρύνουμε τα παιδιά, στο πλαίσιο μιας άσκησης δημιουργικής γραφής και ανάπτυξης γραπτού λόγου, να περιγράψουν σε μια παράγραφο τι τους έρχεται στο μυαλό και τους προκαλεί χαρά, αισιοδοξία (σωτηρία οικογένειας συγγραφέα), ακούγοντας τη λέξη: «Ολοκαύτωμα - Εκδίωξη - Καταστροφή- Δολοφονία-Αφανισμός ενός λαού από έναν άλλον» και σε μια δεύτερη παράγραφο τι τους έρχεται στο μυαλό και τους προκαλεί λύπη, στεναχώρια (έλλειψη ελευθερίας, ανησυχία και ξεριζωμός οικογένειας, ακρίβεια, πείνα, στέρηση αθώας-παιδικής ηλικίας), ακούγοντας την ίδια φράση. Τα φύλλα που θα γράψουν τα παιδιά τα μοιράζουμε εμείς (βλ. παράρτημα).

Τέλος, κολλήσαμε τις σκέψεις των παιδιών σε κόκκινο χαρτόνι, δημιουργώντας ένα κολλάζ με τίτλο: «Οι δικοί μου άνθρωποι-Ολοκαύτωμα».

Μετά την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων συμπληρώσαμε τα ερωτηματολόγια (περίπου 15-20 λεπτά).

Δραστηριότητα που πραγματοποιήθηκε μόνο στη ΣΤ' τάξη μετά από την ανάγνωση του βιβλίου και την τελική δραστηριότητα παραγωγής γραπτού λόγου (περίπου 25 λεπτά):

Δείχνουμε στα παιδιά μέσω powerpoint 7 τυχαίες εικόνες από τα πορτρέτα του Tommy, Fritta και τις σχολιάζουμε (βλ. παράρτημα τις εικόνες). Στη συνέχεια ζητάμε από τα παιδιά να γίνουν μικροί συγγραφείς και να γράψουν δουλεύοντας εταιρικά - ανά δύο, δικά τους παραμύθια παρατηρώντας καλά 4 εικόνες που θα διαλέξουν τυχαία από όλη τη συλλογή των πορτρέτων του Tommy (βλ. Παράρτημα, φύλλο εργασίας). Οι ερωτήσεις που θα τους βοηθήσουν είναι οι εξής:

- Πού βρίσκεται ο Tommy;
- Πώς νιώθει ο Tommy;
- Πού θα ήθελε να βρίσκεται αυτή τη στιγμή ο Tommy;
- Τι άλλο θέλετε να μάθετε για τον Tommy;

Περιγραφή που αναφέρουμε στα παιδιά για τον Tommy και την οικογένειά του πριν από τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, δηλαδή την προβολή των πορτρέτων για τον Tommy μέσω του Power Point και τη δραστηριότητα γραπτού λόγου:

-Ο Tommy μαζί με την οικογένειά του, όταν ήταν 10 μηνών, μεταφέρθηκαν από τους Ναζί στο στρατόπεδο της Τερεζίν (Berenbaum, 2006). Ο πατέρας του θέλοντας να τον κάνει να νιώθει όμορφα, του έδωσε ένα βιβλίο στα 3^α γενέθλια του, όπου του έδειχνε μέσω ζωγραφιών τη ζωή έξω από το στρατόπεδο αλλά και μέσα σε αυτό. Πάμε να συζητήσουμε τις εικόνες αυτές.

Εικόνα με την τούρτα

- Με ποιους λέτε να γιόρτασε τα γενέθλιά του;
- Έχει δει ο Tommy μια τούρτα σαν και αυτή;
- Εάν έκλεινε τα μάτια του και έκανε μια ευχή, ποια θα ήταν αυτή;

Εικόνα στο παράθυρο

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα το Τερεζίν χτίστηκε σαν φρούριο (Berenbaum, 2006) για να προστατέψει παιδιά και ενήλικες από τους εχθρούς. Ο Tommy και οι γονείς του ήταν φυλακισμένοι εκεί.

- Γιατί είναι πάνω στο μπαούλο;
- Τι έχει άραγε μέσα το μπαούλο;
- Ποια εποχή του χρόνου αναπαριστάνεται έξω από το παράθυρο;
- Πού κοιτάει ο Tommy;

- Τι λέει στο πουλί ο Tommy και τι στον Tommy το πουλί;

Εικόνα ύπνου

- Τι σκέφτεται ο Tommy πριν κοιμηθεί;
- Τι όνειρα κάνει;
- Τι ευχόμαστε γι' αυτόν;

Εικόνα ζωγραφικής

- Τι πιστεύετε ότι ζωγραφίζει ο Tommy;

Εικόνα με προσευχή

- Σε ποιον προσεύχεται ο Tommy και γιατί;

Εικόνα με ζώα της φάρμας - του αγρού

Σε αυτή την εικόνα επικρατεί ηρεμία και γαλήνη. Απεικονίζεται μια πτυχή του κόσμου έξω από τους τοίχους.

- Ο Tommy γνωρίζει αυτά τα ζώα;
- Τα έχει συναντήσει κάπου;
- Πιστεύετε ότι έχει ακούσει τους ήχους τους;
- Τι μας προσφέρουν αυτά τα ζώα;

Τελευταία εικόνα πορτρέτων με αφιέρωση

«Και για το 1944, σου εύχομαι ειρήνη, λιακάδα, ελευθερία, φαγητό, υγεία, χυμό ράσπερι, φρούτο Καλιφόρνιας κ.τ.λ. - Ο μπαμπάκας σου».

Στο σημείο αυτό θέλει να του πει ότι κάθε μέρα είναι μια καινούργια μέρα, να του δώσει αισιοδοξία για την ελευθερία, καλά γεύματα και κάτι γευστικό που ξέρει ότι του αρέσει, για να πει.

Η διαφοροποίηση σχετικά με τη δραστηριότητα παραγωγής γραπτού λόγου που εφαρμόστηκε μόνο στη ΣΤ' Δημοτικού, έγινε διότι ο εκπαιδευτικός της συγκεκριμένης τάξης μου πρότεινε να εργαστώ, αν επιθυμώ στην τάξη του και μου παρείχε το σχετικό εποπτικό υλικό που μελέτησα και έπειτα εφάρμοσα, αφού είχαν ήδη ολοκληρωθεί οι δραστηριότητες των άλλων τάξεων. Διαφορετικά, κατά τη

γνώμη μου, θα μπορούσε να είχε εφαρμοστεί και στην Ε' Δημοτικού, διότι θεωρώ πιο εποικοδομητική μια τέτοια δραστηριότητα, κυρίως στις μεγάλες τάξεις του Δημοτικού (δηλ. από Δ' Δημοτικού και πάνω).

Σημείωση: Οι δραστηριότητες προέκυψαν, εκτός από το εποπτικό υλικό που αναφέρεται και επισημαίνεται, από την προσωπική εμπειρία της ερευνήτριας.

Θεματικές κατηγορίες και πορεία διδασκαλίας

Με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα, ανιχνεύθηκαν οι λέξεις κλειδιά και έτσι δημιουργήθηκαν οι ακόλουθες θεματικές κατηγορίες.

1ος Θεματικός άξονας: Θετικά στοιχεία διδασκαλίας (Ερώτημα 1: «Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;»)

Θεματικές κατηγορίες:

1. Επιλογή παραμυθιού (Οι μαθητές/τριες ενθουσιάστηκαν με την επιλογή της διδασκαλίας ενός ιστορικού γεγονότος μέσω του παραμυθιού).
2. Επιλογή δραστηριοτήτων (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν θετικό στοιχείο της διδασκαλίας την επιλογή των δραστηριοτήτων π.χ. ζωγραφική, ανάγνωση παραμυθιού, συγγραφή της δικιάς τους ιστορίας, ως εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας της Ιστορίας κ.τ.λ.).
3. Αξιοποίηση ΤΠΕ (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν θετικό στοιχείο της διδασκαλίας την αξιοποίηση του laptop για την προβολή των εικόνων των βιβλίων και την προβολή βίντεο για την ορισμό του Ολοκαυτώματος).

2ος Θεματικός άξονας: Αρνητικά στοιχεία της ιστορίας (απαντήσεις στην ερώτηση «Τι δεν σου άρεσε στην ιστορία;»)

Θεματικές κατηγορίες:

1. Κίτρινα καπέλα (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν αρνητικό στοιχείο της διδασκαλίας τα κίτρινα καπέλα ως ένα σημάδι στιγματισμού των προβάτων).
2. Θάνατος προβάτων (Οι μαθητές/τριες δυσαρεστήθηκαν όταν έμαθαν ότι κάποια από τα πρόβατα που κυνηγιούνταν από τα άγρια θηρία θανατώθηκαν).
3. Πολεμική θεματολογία (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν αρνητικό στοιχείο της διδασκαλίας το ότι ασχοληθήκαμε με ένα ιστορικό γεγονός που «έκρυβε» πόλεμο, εκδίωξη – δολοφονία - αφανισμό ενός λαού από έναν άλλον και θάνατο κάποιων προσώπων-ζώων).
4. Εικονογράφηση παραμυθιού (Πολλοί από τους/τις μαθητές/τριες δυσανασχετούσαν σχετικά με τις εικόνες που παρουσίαζαν κάποιο αρνητικό στοιχείο π.χ. τα πρόβατα πίσω από τα συρματοπλέγματα, γκρίζα και μαύρα χρώματα κατά κύριο λόγο στις εικόνες, το χέρι ενός πατέρα που προσπαθούσε να κρύψει από το παιδί του τα πτώματα των νεκρών κ.τ.λ.).

3ος Θεματικός άξονας: Διερεύνηση περισσότερων ζητημάτων («Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;»)

Θεματικές κατηγορίες:

1. Ανάλυση παραμυθιών (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με τα παραμύθια π.χ. γιατί έγινε η επιλογή των προβάτων ως θυμάτων. Οι περισσότερες ερωτήσεις ήταν σχετικά με το περιεχόμενο των παραμυθιών).
2. Ανάλυση πολέμου (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με τα αίτια του πολέμου, πόσοι θανατώθηκαν κ.τ.λ.)
3. Ανάλυση ερωτημάτων (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου).
4. Ανάλυση φυλακής (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με το πώς περνούσαν οι άνθρωποι στα στρατόπεδα και ιδιαίτερα ο Tommy).
5. Ανάλυση ιστοριών (Οι μαθητές/τριες ήθελαν να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με τις ιστορίες που έγραψαν για τον Tommy).
6. Συζήτηση για συγγραφέα (Οι μαθητές/τριες όλων των τάξεων θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με τους συγγραφείς των βιβλίων για τους οποίους έγινε απλή ονομαστική αναφορά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η άποψη των παιδιών της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού που ήθελαν

να γνωρίσουν τη συγγραφέα, αφού είναι η πρωταγωνίστρια του βιβλίου που ασχοληθήκαμε στην τάξη τους).

7. Έλευση Γερμανών (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με το πώς ήρθαν οι Γερμανοί και ξεκίνησε ο πόλεμος).
8. Ειρήνη (Οι μαθητές/τριες ήθελαν να συζητήσουμε περισσότερο για τις συνθήκες ειρήνης όταν έληξε ο πόλεμος).
9. Παλιά σχολεία (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με την εκπαίδευση στα χρόνια του πολέμου, πώς πήγαιναν τα παιδιά στο σχολείο, γιατί ο ιερέας λειτουργούσε ως δάσκαλος τότε, γιατί ήταν σε μία τάξη παιδιά διαφόρων ηλικιών κ.τ.λ.)
10. Σύλληψη Εβραίων (Οι μαθητές/τριες θεώρησαν χρήσιμο να συζητήσουμε περισσότερο σχετικά με τον τρόπο που έπαιρναν τους Εβραίους).
11. Συζήτηση για Tommy (Οι μαθητές/τριες της ΣΤ' Δημοτικού ήθελαν να μιλήσουμε περισσότερο για τον Tommy, πώς περνούσε τη ζωή του μέσα στο στρατόπεδο και όπως προαναφέρθηκε να διαβάσουμε και τις δικές τους ιστορίες).

4ος Θεματικός άξονας: Αποδοχή διαφοροποιημένης διδασκαλίας («Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;»)

Θεματικές κατηγορίες:

1. Θετική αποδοχή παραμυθιού (Στα παιδιά άρεσε πολύ η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω του παραμυθιού).
2. Θετική αποδοχή εικαστικών δραστηριοτήτων (Στις μικρές τάξεις Γ' –Τμήμα ένταξης Δ' άρεσε πολύ που ασχοληθήκαμε με εικαστικές δραστηριότητες-ζωγραφική).
3. Ευχάριστα συναισθήματα (Οι δραστηριότητες και η συναναστροφή μας με τα παιδιά τους άρεσε πολύ, τους δημιούργησε θετικά συναισθήματα σε τέτοιο βαθμό που μας ζήτησαν να ξαναπάμε).
4. Ελευθερία κινήσεων (Τα παιδιά ένιωσαν «ελεύθερα» καθώς δεν ήμασταν προσκολλημένοι στο σχολικό εγχειρίδιο όπως έχουν μάθει και η διδασκαλία έγινε με παιγνιώδη τρόπο που τα ενθουσίασε).
5. Εμπλουτισμός γνώσεων (Τα παιδιά χάρηκαν πολύ που έμαθαν για το ιστορικό γεγονός του Ολοκαυτώματος, ένα γεγονός για το οποίο δεν είχαν ακούσει

τίποτα, πέρα από την τάξη της ΣΤ' Δημοτικού που ο εκπαιδευτικός τους τούς μιλάει τη μέρα μνήμης αυτού, στις 27 Ιανουαρίου κάθε χρόνο και της Ε' που το γνώρισαν απλά και μόνο σαν λέξη).

5ος Θεματικός άξονας: Προτάσεις για εναλλακτική διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας («Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;»)

Θεματικές κατηγορίες:

1. Αξιοποίηση ηλεκτρονικών μέσων (Εντονη επιθυμία για χρήση των Τ.Π.Ε.-Iaptop για την προβολή βίντεο κ.τ.λ. κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας).
2. Επίσκεψη σε χώρους (Επιθυμία για επίσκεψη πεδίου μετά από τη διδασκαλία ενός ιστορικού γεγονότος π.χ. σε ένα μουσείο).
3. Χρήση Εικαστικών τεχνών (Επιθυμία για ζωγραφική κατά τη διάρκεια διδασκαλίας της Ιστορίας).
4. Θεατρικές παραστάσεις (Επιθυμία για παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων σχετικά με κάποιο ιστορικό γεγονός).
5. Γραφή στον πίνακα (Τα παιδιά πρότειναν ως τρόπο διδασκαλίας τη γραφή στο πίνακα για τη καλύτερη επεξήγηση του μαθήματος).
6. Ποικιλία εργασιών (Επιθυμία για πολλές εργασίες ώστε να γίνεται κατανοητό το μάθημα και να εμπλέκονται οι μαθητές/τριες πιο ενεργά στη διαδικασία).
7. Επιλογή παιχνιδιών (Επιθυμία για παιχνίδια σχετικά με τα ιστορικά γεγονότα που διδάσκονται).
8. Ομιλία από ειδήμονα (Επιθυμία για ομιλία από κάποιον ειδικό ή από επισζώντα του Ολοκαυτώματος. Ήταν πολύ ενδιαφέρουσα η γενική άποψη των παιδιών της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού που ήθελαν να έχουν τη συγγραφέα την κ. Μαρίζα Ντεκάστρο για να μοιραστεί την εμπειρία της μαζί τους).

Σχολιασμός: Στη συγκεκριμένη ερώτηση (5) τα παιδιά δυσκολεύτηκαν αρκετά να απαντήσουν, διότι δεν είχαν εμπειρία και έτσι δεν γνώριζαν εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας της Ιστορίας. Μετά από τη βοήθεια μας και την κατευθυνόμενη συζήτηση προέκυψαν οι απαντήσεις τους.

Ερευνητικό ερώτημα: Μπορούμε να διδάξουμε το Ολοκαύτωμα με δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας;

Σημαντικά στοιχεία: Φύλο παιδιών, ηλικίες, ποιο σχολείο, τι περιοχής, τάξη φοίτησης, το ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων που κατά βάση είναι η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Γενικά σχόλια – παρατηρήσεις - συμπεράσματα: Με βάση την παρατήρηση στο πεδίο, τα παιδιά ήταν πολύ ενθουσιασμένα με τις δραστηριότητες και την όλη δράση. Δεν είχαν συνηθίσει να εργάζονται με εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας και πόσο μάλλον μέσα από δραστηριότητες φιλιανγνωσίας. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα παιδιά, στην πλειονότητά τους, δεν είχαν προϋπάρχουσες γνώσεις σχετικά με το ιστορικό γεγονός του Ολοκαυτώματος. Η Ε' Δημοτικού γνώριζε μόνο σαν όνομα τη λέξη «Ολοκαύτωμα». Η ΣΤ' Δημοτικού είναι μια τάξη που γνώριζε όμως για το Ολοκαύτωμα και ο εκπαιδευτικός τους τους μιλάει κάθε χρόνο τη μέρα μνήμης, στις 27 Ιανουαρίου γι αυτό. Ακόμα, γνώριζαν πριν γίνει η δράση λίγα λόγια για τον Tommy, όπως ποιος ήταν, τι ακριβώς συνέβη στην οικογένειά του, σε ποιο στρατόπεδο βρισκόταν, για τα πορτρέτα που του είχε κάνει δώρο ο πατέρας του και γενικά είχε γίνει συζήτηση για το ιστορικό γεγονός, οπότε και τα παιδιά ήταν ενημερωμένα. Κατά αυτό τον τρόπο και λόγω της προϋπάρχουσας γνώσης που είχαν, το πολιτισμικό τους περιβάλλον ταυτίστηκε με το εκπαιδευτικό τους περιβάλλον. Η διαδικασία κύλησε ομαλά χωρίς προβλήματα σε όλες τις τάξεις. Πιο συγκεκριμένα η προϋπάρχουσα γνώση των παιδιών της ΣΤ' Δημοτικού, μετά από τη συζήτηση μου με τον εκπαιδευτικό της τάξης τους, κ. Γ.Κ., διήρκησε δύο διδακτικές ώρες και συμπεριλάμβανε τα εξής:

- Ως αφορμή: Γράψιμο ενός αριθμού στον πίνακα με σκοπό οι μαθητές/τριες να μαντέψουν τι είναι άραγε. Μετά από τις υποθέσεις τους εντυπωσιάζονται πολύ όταν τους αποκαλύπτεται ότι με αυτόν τον αριθμό σημάδευαν τους Εβραίους τότε για να τους ξεχωρίζουν.
- Προβολή βίντεο με animation με ήρωες της Disney (https://youtu.be/-u_xSDrWg68), διάρκειας περίπου 10 λεπτών και σχολιασμός αυτού, για να γνωρίζουν τα παιδιά τους Ναζί με έναν διαφορετικό τρόπο. Αν και το βίντεο ήταν στην αγγλική γλώσσα, τα παιδιά δεν αντιμετώπισαν κάποιο πρόβλημα, αφού ήταν ΣΤ' δημοτικού και γνώριζαν καλά την Αγγλική Γλώσσα.
- Εικόνες από το χώρο του Yad Vashem (προσωπικό φωτογραφικό αρχείο από τον χώρο, του ίδιου του εκπαιδευτικού). Ιστοσελίδα;

- Λίγα λόγια για τη ζωή του Μοσέ Αελιόν, ενός επιζώντος του Ολοκαυτώματος με καταγωγή από τη Θεσσαλονίκη, πρόσωπο το οποίο γνώρισε από κοντά ο εκπαιδευτικός και μοιράστηκε τις εμπειρίες του με τους συνέδρους στο συνέδριο του Yad Vashem ο ίδιος. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο ενθουσιασμός των παιδιών που ο εκπαιδευτικός τους γνώρισε κάποιον επιζώντα τα οδήγησε να δείξουν ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον και μάλιστα να μην θεωρούν και τόσο μακριά, παλιά από τα ίδια το ιστορικό γεγονός του Ολοκαυτώματος.
- Διάβασμα του βιβλίου με τίτλο «Terrible Things», της Eve Bunting μεταφρασμένο από τον κ. Γιάννη Κασκαμανίδη (αρχείο του ίδιου του εκπαιδευτικού) και ερωτήσεις κατανόησης σχετικά με το περιεχόμενο αυτού (παράλληλισμός ζώων και ανθρώπων-καλά και κακά ζώα κ.τ.λ.)
- Αναφορά του βιβλίου με τίτλο «Three Dolls», της Irit Abramski, σχολιασμός των εικόνων με τις κούκλες και των κατόχων τους που τώρα πλέον είναι σε μεγάλη ηλικία και την αγάπη που είχαν για το αγαπημένο τους παιχνίδι, τις αγαπημένες τους κούκλες τότε, γι' αυτό και τις είχαν πάρει τότε μαζί τους στα στρατόπεδα. Σχολιασμός αυτών των χειροποίητων κούκλων σχετικά π.χ. με τα ρούχα τους και άρα την οικονομική κατάσταση της οικογένειας.
- Αναφορά στο «Ημερολόγιο της Άννας Φράνκ» (ό.π.), ποια ήταν, κάτω από ποιες συνθήκες έζησε, ποια ήταν η πορεία της κ.τ.λ..

Λόγω του ότι τα παιδιά είχαν μιλήσει μαζί μας για τον Tommy και με τον εκπαιδευτικό τους όπως προαναφέρθηκε πριν τη δράση μας, η μόνη αναφορά που έγινε, τη μέρα μνήμης του Ολοκαυτώματος, στη δικιά του ιστορία ήταν μέσα από τις ιστορίες που έγραψαν τα ίδια με βάση τα πορτρέτα, σκαναρισμένο υλικό-φύλλα εργασίας που παρείχα εγώ η ίδια στον εκπαιδευτικό μετά τη σχετική δραστηριότητα που έγινε με τους/τις μαθητές/τριες. Τα παιδιά είχαν εργαστεί και την προηγούμενη χρονιά με τον ίδιο εκπαιδευτικό, οπότε δεν αντιμετωπίστηκε κανένα πρόβλημα σχετικά με το χρόνο των παραπάνω δραστηριοτήτων. Επιπλέον, η όλη διαδικασία ενισχύθηκε σε έναν μεγάλο βαθμό και μετά από τη δική μας δράση.

Δυσκολεύτηκαν τα πιο πολλά παιδιά να εστιάσουν στις ερωτήσεις που αφορούσαν μόνο το μεθοδολογικό κομμάτι τη διαδικασίας και εστίασαν πολλές φορές στο γνωστικό κομμάτι του Ολοκαυτώματος. Αυτός ήταν και ένας λόγος που πιθανόν τους οδήγησε στο να μην βρουν τίποτα αρνητικό ως προς τον τρόπο

διδασκαλίας αλλά απάντησαν π.χ. ότι δεν τους άρεσε η πολεμική θεματολογία. Θεωρώ πιθανό επίσης λόγω του μεγάλου τους ενθουσιασμού να μην εστίασαν σε κάτι αρνητικό ως προς τη μέθοδο διδασκαλίας αυτή καθαυτή.

Αποτελέσματα ανάλυσης

1^{ος} Θεματικός άξονας: Θετικά στοιχεία διδασκαλίας

Πίνακας 1: Θετικά στοιχεία διδασκαλίας

Κατηγορίες	Κωδικοί	Αριθμοί αναφορών
1. Τρόπος υλοποίησης	ΕΠΛΠ=Επιλογή παραμυθιού	23
	ΕΠΔΡΑ=Επιλογή δραστηριοτήτων	8
2. Νέες τεχνολογίες	ΑΞΤΠΕ=Αξιοποίηση ΤΠΕ	6

Στα πλαίσια του πρώτου θεματικού άξονα, τα παιδιά έπρεπε να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούσαν τα στοιχεία εκείνα της διδασκαλίας, τα οποία τους άρεσαν περισσότερο και προσέλκυαν το ενδιαφέρον τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι απαντήσεις των παιδιών αφορούσαν αρχικά τον τρόπο υλοποίησης της διδασκαλίας. Σε αυτόν τον τομέα η συντριπτική τους πλειονότητα εστίασε στην επιλογή του παραμυθιού εκ μέρους της εκπαιδευτικού. Σχετικά με αυτό δύο μαθητές αναφέρουν: «Μου άρεσε πιο πολύ που διαβάσαμε το παραμύθι και που ζωγραφίσαμε σχετικά για αυτό» και «Η κυρία Χρύσα μας διάβασε παραμύθι και μου άρεσε πολύ». Αντίστοιχα άλλοι δύο τονίζουν «Μου άρεσαν όλα αλλά πιο πολύ το παραμύθι...» και «Το παραμύθι με αυτή την ιστορία». Με αυτό συμφωνούν τρία ακόμα παιδιά, δηλώνοντας πως τους άρεσε πολύ το παραμύθι: «Μου έκανε εντύπωση ότι όλες (οι φωτογραφίες) είχαν σχέση με το Ολοκαύτωμα και το βιβλίο επειδή είχε μια πολύ ωραία ιστορία», «Μου άρεσε πολύ το βιβλίο που διαβάσαμε, οι φωτογραφίες».

Πέρα όμως από την επιλογή του παραμυθιού, στις απαντήσεις των μαθητών και των μαθητριών έγινε λόγος και για την επιλογή των δραστηριοτήτων εκ μέρους της εκπαιδευτικού. Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με αυτό τονίστηκε αρχικά η ζωγραφική «Στις δραστηριότητες μου άρεσε η ζωγραφική...», «Πιο πολύ μου έκανε

εντύπωση όταν ζωγραφίσαμε και μετά τα κολλήσαμε σε ένα κίτρινο χαρτόνι». Πέρα από τη ζωγραφική τα παιδιά αναφέρθηκαν στη συμπλήρωση του φυλλαδίου «Που γράψαμε στο φυλλάδιο», στη συγγραφή παραμυθιού «Η δραστηριότητα με τον Tommy που γράψαμε δικό μας παραμυθάκι» και στην ιστορία με τη χρήση εικόνων «Όταν γράφαμε την ιστορία με τις 4 τυχαίες εικόνες και λίγο το φυλλάδιο που έλεγε κάτι να πούμε όταν ακούμε τη λέξη «Ολοκαύτωμα».

Στην επόμενη κατηγορία του πρώτου θεματικού άξονα οι απαντήσεις των παιδιών επικεντρώθηκαν στις νέες τεχνολογίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας και κυρίως στο Διαδίκτυο «Μου έκανε εντύπωση ότι το μάθημα της Ιστορίας έγινε διαδικτυακά» και στο βίντεο «Ότι είδαμε βίντεο», «...το βιντεάκι που είδαμε και που μάθαμε κάτι καινούριο».

2^{ος} Θεματικός άξονας: Αρνητικά στοιχεία της ιστορίας

Πίνακας 2: Αρνητικά στοιχεία της ιστορίας

Κατηγορίες	Κωδικοί	Αριθμοί αναφορών
1. Περιεχόμενο παραμυθιού	ΚΙΤΚΑ= Κίτρινα καπέλα ΘΑΝΠΡ=Θάνατος προβάτων ΠΟΛΘΕ=Πολεμική θεματική ΕΙΚΠΙΑ=Εικονογράφηση παραμυθιού	2 1 8 1

Ο δεύτερος θεματικός άξονας αφορούσε τα στοιχεία εκείνα της διδασκαλίας, τα οποία είτε δεν άρεσαν στα παιδιά, είτε τα έκαναν να δυσανασχετήσουν με κάποια επιλογή. Εδώ όλες οι απαντήσεις που δόθηκαν αφορούσαν το περιεχόμενο του παραμυθιού που επιλέχθηκε. Έτσι δύο εκ των μαθητών εστίασαν στα κίτρινα καπέλα, τονίζοντας πως δεν τους άρεσε η επιλογή αυτή «Δε μου άρεσε όταν διαβάσαμε το βιβλίο και τα πρόβατα φορούσαν κίτρινα καπέλα», «Το κίτρινο καπέλο». Ένας ακόμα αναφέρθηκε

και στον θάνατο των προβάτων *«Εκεί που τα πρόβατα σκοτωνόντουσαν»*, ενώ ένα μόνο παιδί έκανε λόγο για την εικονογράφηση του παραμυθιού *«Οι εικόνες της ιστορίας»*. Οι περισσότεροι όμως από τους συμμετέχοντες στην έρευνα έδειξαν δυσαρεστημένοι με την πολεμική θεματολογία του παραμυθιού. Έτσι κάποια από τα παιδιά εξέφρασαν την άποψη *«Ότι το παραμύθι ήταν λυπητερό»*, ενώ κάποια άλλα εστίασαν στα αρνητικά συναισθήματά που είχαν οι Γερμανοί απέναντι στους Εβραίους, κάτι το οποίο δεν τους άρεσε καθόλου *«Δε μου άρεσε ότι πολέμαγαν οι Γερμανοί με τους Εβραίους και δεν τους ήθελαν»*.

3^{ος} Θεματικός άξονας: Διερεύνηση περισσότερων θεμάτων

Πίνακας 3: Διερεύνηση περισσότερων θεμάτων

Κατηγορίες	Κωδικοί	Αριθμοί αναφορών
1. Στοιχεία παραμυθιού	ΑΝΠΑΡ=Ανάλυση παραμυθιού	2
	ΣΓΣΥΓ=Συζήτηση για συγγραφέα	1
	ΣΥΖΓΤ=Συζήτηση για Τόμυ	5
2. Γεγονότα Ιστορίας	ΑΝΠΟΛ=Ανάλυση πολέμου	1
	ΕΛΓΕΡ=Έλευση Γερμανών	1
	ΣΥΛΕΒ=Σύλληψη Εβραίων	1
3. Ευρύτερα ζητήματα	ΑΝΑΕΡ=Ανάλυση ερωτηματολογίου	1
	ΑΝΦΥΛ=Ανάλυση φυλακής	1
	ΑΝΙΣΤ=Ανάλυση ιστοριών	1
	ΕΙΡΗΝ=Ειρήνη	1
	ΠΑΛΣΧ=Παλαιά σχολεία	2

Οι ερωτήσεις που αφορούσαν στον τρίτο θεματικό άξονα καλούσαν τα παιδιά να απαντήσουν σχετικά με τα θέματα που θα ήθελαν να διερευνηθούν ακόμη περισσότερο. Έτσι, στην πρώτη θεματική κατηγορία οι απαντήσεις τους επικεντρώθηκαν σε κάποια στοιχεία του παραμυθιού, για τα οποία θα ήθελαν να μάθουν περισσότερες πληροφορίες. Πέντε από τους μαθητές επιθυμούσαν να γίνει ακόμα μεγαλύτερη συζήτηση γύρω από τον Τόμυ *«Την ιστορία του Tommy»*, *«Θα ήθελα να συζητούσαμε περισσότερο την ιστορία του μικρού Tommy»*, ενώ δύο να

αναλυθεί περισσότερο το ίδιο το παραμύθι «Για το βιβλίο», «Πιο πολύ θα ήθελα να συζητήσουμε για το παραμύθι που διαβάσαμε». Τέλος, μια μαθήτρια θέλησε να μάθει πληροφορίες για τον συγγραφέα του παραμυθιού «Να συζητήσουμε για τη συγγραφέα».

Στη δεύτερη θεματική κατηγορία οι μαθητές και οι μαθήτριες εστίασαν σε διάφορα ιστορικά γεγονότα. Πιο συγκεκριμένα, ένας από αυτούς θα ήθελε να αναλυθεί περισσότερο ο πόλεμος «Θα ήθελα να συζητήσουμε τον πόλεμο», άλλος η έλευση των Γερμανών «Όταν ήρθαν οι Γερμανοί» και ένας ακόμα ο τρόπος με τον οποίο συλλαμβάνονταν οι Εβραίοι: «Το θέμα που θα ήθελα να συζητήσουμε περισσότερο είναι για το πώς τους έπαιρναν τους Εβραίους».

Τέλος, στη τρίτη θεματική κατηγορία του τρίτου θεματικού άξονα αναφέρθηκαν σε ευρύτερα ζητήματα που θα ήθελαν να διερευνηθούν ακόμη περισσότερο. Έτσι δύο παιδιά θα ήθελαν να γνωρίσουν και να έρθουν σε επαφή με περισσότερα στοιχεία σχετικά με τα σχολεία των παλαιότερων χρόνων «Περισσότερο θα ήθελα να συζητήσουμε για τα παλιά σχολεία», «Περισσότερες λεπτομέρειες για το πώς ήταν παλιά το σχολείο», ενώ κάποιος ήθελε να αναλυθεί ακόμη πιο πολύ το ερωτηματολόγιο «Το ερωτηματολόγιο». Στη συνέχεια, εκ μέρους ενός παιδιού έγινε λόγος για την επιθυμία που είχε να αναλυθεί περισσότερο η φυλακή «Τη φυλακή». Άλλος μαθητής ήθελε να αναλυθούν ακόμη περισσότερες ιστορίες στα πλαίσια της διδασκαλίας «Να συζητήσουμε περισσότερο για τις ιστορίες που κάνουμε», ενώ ένας ακόμα εστίασε περισσότερο σε ζητήματα που αφορούν την ειρήνη «Για την ειρήνη».

4^{ος} Θεματικός άξονας: Αποδοχή διαφοροποιημένης διδασκαλίας

Πίνακας 4: Αποδοχή διαφοροποιημένης διδασκαλίας

Κατηγορίες	Κωδικοί	Αριθμοί αναφορών
1. Τρόπος υλοποίησης	ΘΑΠΠΑ=Θετική αποδοχή παραμυθιού ΘΑΠΕΔ=Θετική αποδοχή εικαστικών δραστηριοτήτων	11 5
2. Αποτελέσματα διδασκαλίας	ΕΥΣΥΝ=Ευχάριστα συναισθήματα ΕΛΚΙΝ=Ελευθερία κινήσεων ΕΜΓΝΩ=Εμπλουτισμός γνώσεων	2 3 1

Ο τέταρτος θεματικός άξονας αφορούσε τον τρόπο, με τον οποίο έγινε αποδεκτή η διαφοροποιημένη διδασκαλία εκ μέρους των παιδιών. Οι απαντήσεις τους αρχικά επικεντρώθηκαν στον τρόπο με τον οποίο υλοποιήθηκε η διδασκαλία. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο φάνηκε ότι οι περισσότεροι μαθητές και μαθήτριες επιδοκίμασαν ρητά την επιλογή του παραμυθιού. Σχετικά με αυτό τονίστηκε ότι, σε σύγκριση με την παραδοσιακή διδασκαλία, το μάθημα είναι πολύ πιο ευχάριστο, ενδιαφέρον και «εύκολο»: *«Ναι και ήταν πολύ ωραία γιατί διαβάσαμε παραμύθια που μου αρέσουν πολύ!»*, *«Μου άρεσε πολύ χωρίς το σχολικό βιβλίο γιατί είναι λίγο δύσκολο»*, *«Ναι, γιατί μου είναι πιο εύκολο σε παραμύθι»* και λιγότερο «βαρετό» σε σχέση με τη χρήση του παραδοσιακού βιβλίου *«Ναι, γιατί αν είχαμε βιβλίο θα ήταν λίγο βαρετό»*.

Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκαν και οι απαντήσεις άλλων μαθητών και μαθητριών τονίζοντας ότι το μάθημα ήταν πιο ενδιαφέρον: *«Ναι, γιατί ήταν πιο ωραίο να τα ακούμε από κάποιον, παρά να τα διαβάζουμε από ένα βιβλίο»*, *«Ναι! Γιατί είχε πολλά πιο πολλά χρώματα και είχε ενδιαφέρον»*. Πέρα όμως από το παραμύθι, με θετικό τρόπο αποδέχτηκαν και τη συμμετοχή τους σε διάφορες εικαστικές δραστηριότητες στα πλαίσια της διδασκαλίας της Ιστορίας: *«Ναι, γιατί είχαμε να ζωγραφίσουμε, να γράψουμε και να διαβάσουμε παραμύθι»*. Έτσι εστίασαν στις εικαστικές δραστηριότητες: *«Ναι, επειδή ήταν λες και κάναμε Εικαστικά και πέρασα πολύ ωραία»*, *«Μου άρεσε γιατί πέρασα ωραία... και η ζωγραφική»*, *«Ναι, γιατί όλες ήταν δραστηριότητες και ήταν και διασκεδαστικές...»*.

Στη δεύτερη θεματική κατηγορία του συγκεκριμένου άξονα αναφέρθηκαν τα αποτελέσματα που είχε η διδασκαλία για τα παιδιά. Εδώ, πολλοί μαθητές και πολλές μαθήτριες τόνισαν ότι ήταν ιδιαίτερα ευχαριστημένοι-ες από την ελευθερία κινήσεων που τους προσφέρθηκε *«Ναι, γιατί δεν ψάχναμε να βρούμε. Δηλαδή δεν μας λέγατε ψάξτε αυτό και ψάξτε εκείνο»*, *«Ναι, μου άρεσε γιατί δεν χρειάζεται να έχουμε πολύ διάβασμα για το σπίτι και κάνουμε περισσότερες δραστηριότητες»*. Αποτέλεσμα ήταν το μάθημα να γίνεται πιο ξεκούραστο: *«Μου άρεσε γιατί ήταν κάτι που δεν το κάνω συνέχεια και επειδή ήταν πιο ξεκούραστο»*. Δύο παιδιά τόνισαν τα ευχάριστα συναισθήματα που τους δημιουργήθηκαν και το πόσο διασκεδαστικό έγινε το μάθημα *«Ναι, επειδή ήταν διασκεδαστικό»*, *«Ναι, γιατί ήταν πιο διασκεδαστικό και πέρασα τέλεια»*. Τέλος, μια μόνο μαθήτρια αναφέρθηκε στον εμπλουτισμό των γνώσεών της

μέσα από τη διδασκαλία: «Ναι, γιατί μάθαμε περισσότερες πληροφορίες χάρη των παρουσιάσεων και του βιβλίου που διαβάσαμε».

5^{ος} Θεματικός άξονας: Προτάσεις διαφοροποίησης της διδασκαλίας

Πίνακας 5: Προτάσεις διαφοροποίησης της διδασκαλίας

Κατηγορίες	Κωδικοί	Αριθμοί αναφορών
1. Εναλλακτικές μέθοδοι απόκτησης γνώσεων	ΑΞΗΛΜ=Αξιοποίηση ηλεκτρονικών μέσων	6
	ΕΠΙΧΩ=Επίσκεψη σε χώρους	6
	ΧΡΕΤΕ=Χρήση εικαστικών τεχνών	2
	ΘΕΠΑΡ=Θεατρικές παραστάσεις	5
	ΓΡΠΠΝ=Γραφή στον πίνακα	2
	ΠΟΙΚΕ=Ποικιλία εργασιών	1
	ΕΠΑΙΧ=Επιλογή παιχνιδιού	1
	ΟΜΕΙΔ=Ομιλία από ειδήμονα	1

Ο πέμπτος και τελευταίος θεματικός άξονας περιλαμβάνει διάφορες προτάσεις που καταγράφηκαν εκ μέρους των παιδιών, σχετικά με τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρθηκαν εναλλακτικές μέθοδοι, για να μπορέσουν τα ίδια να αποκτήσουν γνώσεις και να κινητοποιηθεί περισσότερο το ενδιαφέρον τους. Σε αυτό το πλαίσιο, έξι από τα παιδιά εστίασαν στο ότι θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα. Σχετικά με αυτό, δύο επικεντρώθηκαν στην χρήση των ταινιών μέσω της τηλεόρασης: «Να βλέπω στην τηλεόραση σαν ταινία», «Να δούμε ταινία», «...θα ήθελα να βλέπω ταινίες με το Ολοκαύτωμα», ενώ άλλα στη χρήση βίντεο «Θα ήθελα να γίνεται βλέποντας ένα μικρό βίντεο», «Με βιντεάκια, διάφορες πηγές και με κουίζ». Ακόμα έξι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες τόνισαν ότι θα ήταν μία πολύ καλή επιλογή να επισκέπτονται διάφορους χώρους κατά τη διάρκεια των μαθημάτων. Εδώ αναφέρθηκαν στα μουσεία: «Να πάμε σε ένα μουσείο»,

«Θα ήθελα να πάμε στο μουσείο...», «Άμα γίνω δάσκαλος της Ιστορίας, θέλω να πηγαίνω τα παιδιά στο μουσείο». Στη συνέχεια έγινε λόγος για την αξιοποίηση των θεατρικών παραστάσεων. Σχετικά με αυτό, πολλά παιδιά θεώρησαν ότι θα έπρεπε να αξιοποιηθεί το θέατρο, για να παρουσιαστεί με καλύτερο τρόπο το μάθημα της Ιστορίας και να γίνει ακόμα πιο κατανοητό: «Να κάνουμε έξω μάθημα με θέατρο», «Με θέατρο, να δούμε μια ταινία...», «Θα ήθελα να το κάνω με θέατρο», «Να μαθαίνουμε μια μικρή παράγραφο κάποια παιδιά και όταν θα μένει λίγος χρόνος να το κάνουμε θεατρικό».

Δύο από τους συμμετέχοντες θεωρούσαν ότι θα ήταν πολύ αποτελεσματικό το να γράφονται όσα λέγονται σε έναν πίνακα: *«Θα μπορούσαμε να γράφουμε στον πίνακα αναλυτικά», «Στον πίνακα γιατί πιστεύω ότι θα είναι πιο εύκολο»,* ενώ ένας ήθελε να χρησιμοποιείται μεγάλη ποικιλία από εργασίες: *«Ο τρόπος εγώ πιστεύω που θα μου άρεσε είναι το μάθημα να γίνεται με σχεδιάγραμμα και με πολλές εργασίες».* Επίσης, μια μαθήτρια θα ήθελε να συνοδεύεται το μάθημα από κάποιο παιχνίδι *«Με παιχνίδι, δηλαδή με ερωτήσεις να το κάναμε παιχνίδι»* και, τέλος, ένας ακόμα ήθελε να επισκέπτονται το σχολείο κάποιοι ειδικοί για να τους μιλούν για τα θέματα, με τα οποία πραγματεύονται *«να έρθει κάποιος να μας μιλήσει για το Ολοκαύτωμα».*

Συμπεράσματα

Στόχος της συγκεκριμένης εργασίας ήταν να παρουσιάσει το πώς διάφορες δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας μπορούν να βοηθήσουν στη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος σε παιδιά που φοιτούν στις τρεις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού. Με βάση τη θεματική ανάλυση που προηγήθηκε και σχετικά με τα στοιχεία της διδασκαλίας, τα οποία σύμφωνα με τους μαθητές και τις μαθήτριες χαρακτηρίστηκαν ως θετικά, αρχικά γίνεται αναφορά στην επιλογή του παραμυθιού. Τα παιδιά δείχνουν ιδιαίτερα ευχαριστημένα από το συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος που χρησιμοποιήθηκε, γεγονός που φανερώνει ότι μέσα από τη φιλιαναγνωσία μπορεί να προσδιοριστεί και η σχέση που έχουν τα παιδιά με τα βιβλία και να προσδιοριστούν οι πρακτικές, σύμφωνα με τις οποίες θα μπορούσε η ίδια να καλλιεργηθεί ακόμη περισσότερο (Τσιλιμένη, 2008). Άλλωστε, όλα τα βιβλία, στα οποία υπάρχουν ιστορικά στοιχεία είναι σημαντικές ιστορικές πηγές, μέσα από τις οποίες τα παιδιά

μπορούν να βοηθηθούν στις προσπάθειές τους να αναπτύξουν τις γνώσεις τους. Μέσω της βιοματικής εμπλοκής τους μπορούν να επεξεργαστούν καλύτερα τα στοιχεία και να τα συσχετίσουν σε βάθος (Ζάγκου, 2005). Στην έρευνα αυτή δόθηκε έμφαση στην επεξεργασία περισσότερο ανθρώπινων πτυχών της ιστορίας του Ολοκαυτώματος ενταγμένων στο γενικότερο ιστορικό πλαίσιο.

Πέρα από το παραμύθι και το graphic novel, όμως, ιδιαίτερα ευχαριστημένα ήταν τα παιδιά και από την αξιοποίηση των ΤΠΕ στα πλαίσια της διδασκαλίας. Εξάλλου σε κάθε περίπτωση, η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στον εκπαιδευτικό τομέα προσφέρει περισσότερα κίνητρα στα παιδιά για να συμμετέχουν στη διδασκαλία και στη μάθηση, κινητοποιεί το ενδιαφέρον τους και τα βοηθά να κατανοήσουν πολύ περισσότερο τις νέες γνώσεις (Μουζάκης κ.ά., 2019).

Ακολουθως αναφέρθηκαν και διάφορα στοιχεία της διδασκαλίας, τα οποία κρίθηκαν εκ μέρους των μαθητών και των μαθητριών ως αρνητικά. Στην πλειοψηφία τους αναφέρθηκαν στην πολεμική θεματική που είχε το παραμύθι και το graphic novel. Το γεγονός αυτό φανερώνει πως σε μία τόσο μικρή ηλικία, όπως είναι αυτή στην οποία βρίσκονται τα παιδιά Δημοτικού, είναι δύσκολη η διδασκαλία τραυματικών γεγονότων και γι' αυτόν τον λόγο όλοι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα. Οι κίνδυνοι και οι δυσκολίες που υπάρχουν στην προσπάθεια που κάνουν οι ίδιοι είναι πολλοί και γι' αυτόν τον λόγο ένας μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών προσπαθεί να αποφύγει τέτοιου είδους γεγονότα. Για να εξασφαλιστεί η σωστή διδασκαλία, θα πρέπει οι εκπαιδευτικοί να έχουν διαμορφώσει ένα κατάλληλο μαθησιακό περιβάλλον και να καθοδηγούν τα παιδιά, έτσι ώστε ενεργητικά να διερευνούν τα ιστορικά τεκμήρια που τους παρουσιάζουν, να λένε την άποψή τους και να καλλιεργήσουν τις δεξιότητές τους (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015, 57-58).

Ως προς την ανάγκη διερεύνησης περισσότερων θεμάτων, όπως αυτά παρουσιάστηκαν εκ μέρους των παιδιών: Όσον αφορά στο ίδιο το παραμύθι, τα παιδιά ήθελαν περισσότερη συζήτηση και πληροφορίες σχετικά με τον Τόμμυ. Το ενδιαφέρον που εκδηλώθηκε τεκμηριώνει την μορφωτική αξία που έχουν οι μικρές ανθρώπινες ιστορίες, η Ιστορία από τα κάτω. Μικρό ποσοστό των παιδιών ήθελαν να συγκεντρώσουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με διάφορα ιστορικά γεγονότα ή με άλλα ευρύτερα ζητήματα, όπως η ειρήνη, τα σχολεία κατά το παρελθόν, η φυλακή ή το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε. Αυτό μαρτυρεί τη γενικότερη διέγερση του ενδιαφέροντός τους για τη μάθηση σε συνάφεια με την σύνδεση παρόντος-

παρελθόντος. Σημαντικός είναι επίσης ο τρόπος που τα ίδια αποδέχτηκαν τη διαφοροποιημένη διδασκαλία, στην οποία συμμετείχαν. Πάνω από το 50% των παιδιών φάνηκαν θετικά διακείμενα απέναντι στην επιλογή του παραμυθιού για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος. Τονίζουν, μάλιστα, ότι πέρα από τα ευχάριστα συναισθήματα που τους δημιουργήθηκαν, ένιωσαν περισσότερο ελεύθερα να εκφραστούν και να καθορίσουν τον τρόπο, με τον οποίο μπορούν να φτάσουν στη γνώση. Από αυτό αποδεικνύεται ότι οι εμπειρίες, τα βιώματα και οι μνήμες βοηθούν τα παιδιά να δουν με έναν διαφορετικό τρόπο και να κατανοήσουν πολύ καλύτερα τα γεγονότα του παρελθόντος, γι' αυτό, άλλωστε, δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση σε τέτοιου είδους δραστηριότητες που σχετίζονται με τη φιλιαναγνωσία (Σταμούλη, 2009). Μέσα από τα παραμύθια ή παρόμοια κείμενα της λογοτεχνίας, η Ιστορία μετατρέπεται σε καθημερινές ιστορίες, οι οποίες επιτρέπουν στα παιδιά να τη βιώνουν όχι ως κάποια απόμακρα γεγονότα, αλλά ως την υφιστάμενη πραγματικότητα (Δρουμπούκη, 2015).

Τέλος, τα παιδιά έκαναν και κάποιες προτάσεις, σχετικά με το πώς θα ήθελαν να διδάσκονται εντός ή εκτός σχολικού πλαισίου. Αυτό αποκαλύπτει τον βαθμό εμπλοκής τους στη διαδικασία που προηγήθηκε. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών και των μαθητριών αναφέρθηκε στο ότι θα ήθελαν σε καθημερινή βάση να αξιοποιούνται τα ηλεκτρονικά μέσα, για να γίνεται το μάθημά τους ακόμα πιο ενδιαφέρον ή να επισκέπτονται χώρους, με απώτερο στόχο να υιοθετούνται βιωματικές πρακτικές και να μπορούν πολύ ευκολότερα να κατανοούν αυτά που διδάσκονται. Αυτό δείχνει ότι οι παρωχημένοι τρόποι διδασκαλίας, όχι μόνο του μαθήματος της Ιστορίας, αλλά και γενικότερα -θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος- όλων των γνωστικών αντικειμένων στα πλαίσια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν προσελκύουν τα παιδιά και θέτουν εμπόδια στην ουσιαστική εμπλοκή τους σε αυτή.

Γενικότερα τα παιδιά χάρηκαν πολύ για τον εναλλακτικό τρόπο διδασκαλίας της Ιστορίας. Είχαν συνηθίσει στον παραδοσιακό τρόπο μέσω του σχολικού τους βιβλίου και τους φάνηκε ενδιαφέρουσα η διδασκαλία μέσω του παραμυθιού. Ο παραδοσιακός τρόπος διδασκαλίας ήταν και ένα μειονέκτημα και έτσι τα παιδιά αδυνατούσαν να προτείνουν εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας της Ιστορίας, αφού δεν γνώριζαν μάλλον κάτι διαφορετικό. Επιπλέον, τα περισσότερα παιδιά δυσκολεύτηκαν στην ερώτηση που αφορούσε το ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τους και τελικά απάντησαν με τη βοήθεια μας. Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί ότι τα παιδιά της ΣΤ' Δημοτικού κάθε χρόνο τη μέρα μνήμης του

Ολοκαυτώματος, 27 Ιανουαρίου, συζητάνε και ασχολούνται με το θέμα αυτό. Αυτό σημαίνει ότι ήδη κατείχαν ένα σχετικό γνωστικό υπόβαθρο αλλά και το ενδιαφέρον τους ήταν αυξημένο, πέρα από τον εναλλακτικό τρόπο διδασκαλίας, λόγω της αυτοπεποίθησης που είχαν μιας και γνώριζαν ήδη από τον εκπαιδευτικό τους κάποια πράγματα. Πριν τη δράση τους είχε αναφέρει ο ίδιος για την παρουσία μας εκεί και είχαν δουλέψει με το βαλιτσάκι του Tommy, αλλά με διαφορετική δραστηριότητα και όχι γράφοντας μια δικιά τους ιστορία βασισμένη στα πορτρέτα, όπως έκαναν στην παρούσα έρευνα. Επιπλέον, κάτι που παρατηρήθηκε είναι ότι τα παιδιά εκδήλωσαν ενδιαφέρον στο να παρουσιάσουν τις ιστορίες τους στην ολομέλεια της τάξης και να τις συζητήσουμε, δεδομένου ότι είχαν μάθει να εργάζονται κατά αυτόν τον τρόπο, αν και τα περισσότερα δεν έγραψαν πού θα ήθελε να βρίσκεται ο Tommy αυτή τη στιγμή και κανένα δεν έγραψε τι άλλο θα ήθελε να μάθει για τον Tommy. Δούλεψαν με χαρά εταιρικά, με τον/την διπλανό/ή τους (ανά δύο) χωρίς να παρουσιαστεί κανέναν πρόβλημα ακόμα και με το ζευγάρι που επιλέξαμε να είναι εμείς οι ίδιες μαζί, αφού απουσίαζαν κάποια παιδιά. Η συζήτηση πάνω σε αυτή τη δραστηριότητα, εκτός από την επεξήγησή της, όπως έγινε και με όλες τις δραστηριότητες, δεν έγινε λόγω έλλειψης χρόνου και κατά την άποψή μου τα παιδιά δεν ανέπτυξαν περισσότερες ιδέες επειδή δεν είχαν περισσότερο διαθέσιμο χρόνο. Τέλος, στο παραπάνω δείγμα συμμετείχαν μαθητές/τριες από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα π.χ. παιδιά από Αλβανία αλλά κυρίως μεγαλωμένοι/ες στην Ελλάδα και παιδιά που φοιτούν και στο τμήμα ένταξης αλλά στα πλαίσια της συμπερίληψης, μετά από συζήτηση με την εκπαιδευτικό τους, παρέμειναν στην τάξη τους. Ήταν όλα πολύ συνεργάσιμα και δεν αντιμετωπίσαμε κανένα πρόβλημα ούτε με τα παιδιά αλλά ούτε με κάποιον/α εκπαιδευτικό του σχολείου.

Η παρούσα έρευνα θα μπορούσε να επεκταθεί ακόμα περισσότερο και να συμπεριλάβει έναν συνδυασμό των δραστηριοτήτων φιλιαναγνωσίας με την αξιοποίηση του κινηματογράφου ή άλλων μορφών τέχνης. Έτσι τα παιδιά θα μπορούσαν να εμβαθύνουν σε ακόμα περισσότερα θέματα και να κατανοήσουν με άμεσο και ασφαλή τρόπο το Ολοκαύτωμα. Το παρόν θέμα θα μπορούσα να αναλύσω σε μία μελλοντική μου έρευνα, πιθανόν στο πλαίσιο ενός διδακτορικού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αθανασόπουλος, Β. (2005). *Οι ιστορίες του κόσμου. Τρόποι της γραφής και της ανάγνωσης του οράματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Αθανασοπούλου, Α. (2016). *Ιστορία και Λογοτεχνία σε διάλογο*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Αποστολίδου, Ε. (2019). *Μαθήματα διδακτικής της ιστορίας*. Αθήνα: Πεδίο.
- Αρτζανίδου Έ. & Γουλής Δ. & Γρόσδος Σ. & Καρακίτσιος Α. (2011). *Παιχνίδια Φιλαναγνωσίας και Αναγνωστικές Εμπυχωώσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γαβριηλίδου, Σ. (2013). Η Γραμματική της Φιλαναγνωσίας στη χώρα του Ροντάρι. Στο Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. & Πολίτης, Δ. (Επιμ.), *Καλλιεργώντας τη Φιλαναγνωσία Πραγματικότητες και Προοπτικές Συλλογικό Έργο* (σσ. 198-209). Αθήνα: Διάδραση.
- Cardet, Δέσμη 2009-10. «ΔΙΑΒΑΖΟΥΜΕ;» Έρευνα για τα αναγνωστικά κίνητρα, στάσεις, συνήθειες και συμπεριφορές των μαθητών του δημοτικού σχολείου και ανάπτυξη προγράμματος για προώθηση της φιλαναγνωσίας.
<https://cardet.org/archive/projects/432-dia vazoume>
- Γέρου, Ε. & Ανδρικού Α. (2019). *Τα παιδιά ως θύματα πολέμου: Μια πρόταση για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στο Δημοτικό Σχολείο μέσω της τεχνικής CineScience*. Στο Πρακτικά Εργασιών 4ου Διεθνούς Συνεδρίου, για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας, 12-14 Οκτωβρίου 2018, Λάρισα (σσ. 505-513).
https://www.researchgate.net/publication/346657271_Ta_paidia_os_thymata_polemo_u_Mia_protase_gia_te_didaskalia_tou_Olokautomatos_sto_Demotiko_Scholeio_mes_o_tes_technikes_CineScience_Sto_Praktika_Ergasion_4ou_Diethnous_Synedriou_gia_ten_Proothese_tes_Ek
- Δρουμπούκη, Α. Μ. (2015). Ιστορία και λογοτεχνική αναπαράσταση. *Κριτική Λογοτεχνία, Τεύχος 59*. Ανακτήθηκε 24-11-2022 από <https://bit.ly/3iuq4Wk>
- Ελευθερίου, Ξ. (2019). *Η δημόσια ιστορία ως συγκρουσιακό θέμα: το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων στο διαδίκτυο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Ζάγκου, Σ. (2005). *Η αξιοποίηση της Λογοτεχνίας στο μάθημα της Ιστορίας*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.

Husbands, C. (2004). *Τι σημαίνει διδασκαλία της Ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα* (μετάφρ. Α. Λυκούργος), Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.

Καρακίτσιο, Α. (2012). Εισαγωγή στη Φιλαναγνωσία. στο Ε. Κ. Βιβλίου, *Καινοτόμες Δράσεις Ενίσχυσης της Φιλαναγνωσίας* (σσ. 21-34). Αθήνα. Ανακτήθηκε 30-11-2022 από

http://users.sch.gr/kdimitrakakis/kdim/filanagnosia/epimorfotiko_yliko.pdf

Καραντών, Γ. & Τσιλιμένη, Τ. (2022). *Graphic Novel και Ολοκαύτωμα. Διδακτικές προτάσεις και εφαρμογές για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Ροπή.

Κατσίκη-Γκίβαλου, Α., Καλογήρου, Τζ. & Χαλκιαδάκη, Α. (επιμ.) (2008). *Φιλαναγνωσία και Σχολείο*. Αθήνα: Πατάκης.

Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (2013). Η φιλαναγνωσία και η αναγκαιότητα καλλιέργειάς της. Στο Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. & Πολίτης, Δ. (Επιμ.), *Καλλιερμώντας τη Φιλαναγνωσία Πραγματικότητες και Προοπτικές Συλλογικό Έργο* (σσ. 35-47). Αθήνα: Διάδραση.

Κόκκινος, Γ. (2003). *Επιστήμη, Ιδεολογία, Ταυτότητα -Το μάθημα της Ιστορίας στον αστερισμό της υπερεθνικότητας και της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: εκδ. Μεταίχμιο.

Κόκκινος, Γ. (2020). Εκβάλλοντας στην ίδια κοίτη: Θεωρία /επιστημολογία της ιστορίας, ιστορία της ιστοριογραφίας, διδακτική της ιστορίας. Στο Γιώργος Κόκκινος και Παναγιώτης Γατσωτής: *Για μία σφαιρική και πολυδιάστατη ιστορικά εκπαίδευση*. Αθήνα: Πεδίο (σελ. 9-87).

Κόκκινος, Γ. & Γατσωτής, Π. (2015). Το σχολείο απέναντι στο επίμαχο ιστορικό γεγονός και το τραύμα. Στο: Γ. Κόκκινος & Δ. Μαυροσκούφης (επιμ.). *Το Τραύμα, τα Συγκρουσιακά Θέματα και οι Ερμηνευτικές Διαμάχες στην Ιστορική εκπαίδευση*. Αθήνα: Ρόδον, σσ. ...-...

Κυριαζόπουλος, Π., & Σαμαντά, Ε. (2011). *Μεθοδολογία έρευνας εκπόνησης διπλωματικών εργασιών*. Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική

Λεμονίδου, Ε. (2017). *Μαθαίνοντας για τον ναζισμό μέσα από ταινίες μυθοπλασίας και τεκμηρίωσης*, στο *Ναζισμός: Το Ολοκαύτωμα των αξιών*. Επιμ. Αγάθη Γεωργιάδου και Βασιλική Δεμερτζή. Αθήνα: Ρόδον.

Λεμονίδου, Ε. (2017). *Η Ιστορία στη Μεγάλη Οθόνη: Ιστορία, κινηματογράφος και εθνικές ταυτότητες*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Ματαθία-Κόβο, Κ. (2020). *Τα κίτρινα καπέλα*. Αθήνα: Πατάκης

Μαυροσκούφης, Δ. (2005). *Αναζητώντας τα Ίχνη της Ιστορίας: Ιστοριογραφία, Διδακτική Μεθοδολογία και Ιστορικές Πηγές*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Μαυροσκούφης, Δ. (2015). Συγκρουσιακά θέματα και επίλυση προβλημάτων στο μάθημα της Ιστορίας. Στο: Γ. Κόκκινος & Δ. Μαυροσκούφης (επιμ.). *Το Τραύμα, τα Συγκρουσιακά Θέματα και οι Ερμηνευτικές Διαμάχες στην Ιστορική εκπαίδευση*. Αθήνα: Ρόδον.

Μαχαιρά, Α. & Παπαστεφανάκη, Λ. (2015). «Εισαγωγή». Στα *Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, επιμ. Άννα Μαχαιρά και Λήδα Παπαστεφανάκη. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων – Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων, Ιωάννινα: 21-23 Μαΐου 2015.

Μονιότ, Η. (2002). *Η διδακτική της Ιστορίας* (Μτφ Έφη Κάννερ). Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μουζάκης, Χ., Μπινιάρη, Λ., & Παπαδημητρίου, Σ. (2019). Ανοικτή Εκπαίδευση και Πολιτικές για την Ενσωμάτωση των ΤΠΕ στη Σχολική Εκπαίδευση: Μια Συγκριτική Μελέτη. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 15(2), 144-166.

Μπούρα, Π. (2019). *Ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά με θέμα το Ολοκαύτωμα*. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης Σχολή Επιστημών Αγωγής Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Τομέας Ανθρωπιστικών Και Κοινωνικών Επιστημών. <https://docplayer.gr/204872762-Istoriko-mythistorima-gia-paidia-me-thema-to-olokaytoma-ptyhiaki-ergasia.html>

Νεραντζής, Ι. (2012). Λογοτεχνία και Ιστορία, η αμφίδρομη σχέση τους στη διαθεματική διδασκαλία: Η Λογοτεχνία ως ιστορική πηγή και η Ιστορία ως έμπνευση λογοτεχνική. *Σύγχρονη εκπαίδευση*, 169, 114-161.

- Ντεκάστρο, Μ. (2022). *Οι δικοί μου άνθρωποι*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Παπαδάτος, Γ. (2012). Η μαθήτρια / ο μαθητής, η δασκάλα / ο δάσκαλος και η ανάγνωση, 45 διαδρομές φιλιαναγνωσίας. στο Ε. Κ. Βιβλίου, *Καινοτόμες Δράσεις Ενίσχυσης της Φιλιαναγνωσίας των Μαθητών* (σσ.96-125). Αθήνα. Ανακτήθηκε 30-11-2022 από http://users.sch.gr/kdimitrakakis/kdim/filanagnosia/epimorfotiko_yliko.pdf
- Παρασκευοπούλου - Κόλλια, Ε. (2008), «Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις». *OPEN EDUCATION-The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4(1), 72-81.
- Σαλβάνου, Αι. (2021). *Πώς μαθαίνουμε Ιστορία χωρίς να τη διδαχθούμε*; Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη.
- Σμυρναίος, Α. (2008). *Η διδακτική της Ιστορίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Σπύρος, Θ. (2019). Η μνήμη του Ολοκαυτώματος και της Διάσωσης στους "Τρικαλινούς Εβραίους". *δοκιμές, Επιθεώρηση Κοινωνικών Σπουδών//dokimes, Review of Social Studies*, (21-22), 7-78.
- Σταμούλη, Σ. (2009). *Γενική παιδαγωγική και διδακτική, Ειδική διδακτική Φιλολογικών μαθημάτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Stradling, R. (2001). *Teaching 20th century European History*. Στρασβούργο: Council of Europe Publishing.
- Thompson, P. (2002). *Φωνές από το παρελθόν Προφορική ιστορία* (Μτφ BOESCHOTEN RIKI, VAN). Αθήνα: Πεδίο.
- Τσιλιμένη, Χ. (2008). Παρεμβατικές δράσεις στους γονείς για την καλλιέργεια της βιβλιοφιλίας σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας. Στο Κατσίκη Γκίβαλου, Α. & Καλογήρου, Τ. & Χαλκιαδάκη, Α. *Φιλιαναγνωσία και Σχολείο*. (σσ. 95-106). Αθήνα: Πατάκης.
- Τσιώλης, Γ. (2011) Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Από την πολεμική των «παραδειγμάτων» στις συνθετικές προσεγγίσεις. Στο Δαφέρμος, Μ., Σαματάς, Κουκουριτάκης, Μ. & Χιωτάκης, 78 Σ. (επιμ.) *Οι κοινωνικές επιστήμες στον 21ο αιώνα. Επίμαχα θέματα και προκλήσεις*. Αθήνα: Πεδίο.

White, H. (2005). Οι μυθοπλασίες της αναπαράστασης γεγονότων. Ιστορία και Αφήγηση. *Cogito, Τεύχος 2*, 37.

Χαμαμτζής, Χ. (2013). *Ποίηση και ιστορία στον Μανόλη Αναγνωστάκη: Μια κριτική ανάγνωση του έργου και της πρόσληψής του*. Μεταπτυχιακή διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Φιλοσοφική Σχολή: Ιωάννινα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Berenbaum, M. (2006). *In memory's kitchen: A legacy from the women of Terezin*. Jason Aronson.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.

Creswell J.W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. C.A, Sage.

Galek, M. (2009). *Episodes from Auschwitz*. K&L Press.

Heberer, P. (2011). *Children during the Holocaust*. United Kingdom: AltaMira Press.

Makridis, K. (2011). *Social literacy in school contexts: concepts and research instruments*. Report for the National Book Center of Greece. Athens.

Merino, A. (2010). Memory in comics: Testimonial, autobiographical and historical space in Maus. *Transatlantica. Revue d'études américaines. American Studies Journal*, (1).

Moria, M. (2018). Reading... A Real Obsession! Actions and Good Practices to Promote Reading in Cyprus Primary Schools. *Bookbird: A Journal of International Children's Literature*, 56(2), 58-60.

Mueller, L. C. W. (2022). *Diary of Anne Frank: Analysis and Design*. Ανακτήθηκε 25-02-2022 από

<https://digitalcommons.cwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=theaterpr oj>

Schwarzkopf, S. (2015). Marketing history from below: towards a paradigm shift in marketing historical research. *Journal of Historical Research in Marketing*, 7(3), 295-309.

Williams, D. (2019). Figuring the Grey Zone: the Auschwitz Sonderkommando in contemporary culture. *Holocaust Studies*, 25(1-2), 141-157.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). *Summary: Why, What, and How to Teach about the Holocaust*. Ανακτήθηκε 17/04/2023 από <https://www.holocaustremembrance.com/resources/educational-materials/summary-why-what-and-how-teach-about-holocaust>

Πρόγραμμα Σπουδών Ιστορίας Δημοτικού (2022). ΦΕΚ Β' 1367/23-3-2022. Ανακτήθηκε 10-12-2022 από <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/protobathmia-ekpaideuse/upourgike-apophase-29366-d1-2022.html>

Yad Vashem (2023). *Teaching the Holocaust Through Poetry*. Ανακτήθηκε 25/04/2023 από <https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/holocaust-poetry.html>

International Holocaust Remembrance Alliance, <https://www.holocaustremembrance.com/el/resources/educationalmaterials/olokaytom-a-kai-alles-genoktonies>

United States Holocaust Memorial Museum. "Introduction to the Holocaust." Holocaust Encyclopedia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/introduction-to-the-holocaust>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγια και φύλλα εργασίας Γ' Δημοτικού

1ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Το βιβλίο.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Το κίτρινο καπέλο.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Για το βιβλίο.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, γιατί μου αρέσει το παραμύθι.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Να βλέπω στην τηλεόραση σαν ταινία.

2ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Στις δραστηριότητες μου άρεσε η ζωγραφική και το παραμύθι.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Δεν υπάρχει κάτι που δεν μου άρεσε.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Θα ήθελα να συζητήσουμε τον πόλεμο.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, γιατί δε διαβάζαμε εμείς.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Το μάθημα μου άρεσε πολύ, αλλά θα μου άρεσε ακόμα περισσότερο αν διαβάζαμε κι άλλα παραμύθια.

3ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Το τέλος του παραμυθιού ήταν πολύ ωραίο που ήταν όλα τα πρόβατα μαζί.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Εκεί που τα πρόβατα σκοτωνόντουσαν.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Τίποτα!
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

- Απ: Ναι και ήταν πολύ ωραία γιατί διαβάσαμε παραμύθι που μου αρέσουν πολύ!
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Τίποτα!

4ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Μεταπτυχιακό δίπλωμα
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Το βιβλίο μου έκανε εντύπωση και η περιέργεια του τίτλου.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Τίποτα!
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Το ερωτηματολόγιο.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Μου άρεσε πολύ χωρίς το σχολικό βιβλίο γιατί είναι λίγο δύσκολο.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Με παραμύθι μου άρεσε πολύ.

5ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Που διαβάσαμε παραμύθι και που η κυρία έχει iPhone.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Τίποτα!

- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Τίποτα!
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, γιατί διαβάσαμε βιβλίο.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Να βλέπαμε ταινία.

6ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Το βιβλίο γιατί ήταν πολύ ενδιαφέρον.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Μου άρεσαν όλα.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Τη φυλακή.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, γιατί ήταν πολύ ενδιαφέρον και διασκεδαστικό.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Να δούμε ταινία.

7ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Μεταπτυχιακό δίπλωμα
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

- Απ: Μου έκανε εντύπωση το παραμύθι και τα χαρτιά που ήταν σχετικά με το παραμύθι.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Μου άρεσαν όλα.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Να συζητήσουμε περισσότερο για τις Ιστορίες που κάνουμε.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, γιατί είχαμε να ζωγραφίσουμε, να γράψουμε και να διαβάσουμε παραμύθι.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Θα μου άρεσε αν πηγαίναμε σε ένα μουσείο για να δούμε πράγματα από την Ιστορία.

8ο

- Φύλο: Κορίτσι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Λυκείου
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Μου άρεσε η ζωγραφική και το παραμύθι. Το ευχαριστήθηκα γιατί ήταν τέλειο.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Μου άρεσαν όλα.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Όχι.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, επειδή ήταν διασκεδαστικό.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Μου άρεσε το βιβλίο και η ζωγραφική.

9ο

- Φύλο: Κορίτσι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Πιο πολύ μου έκανε εντύπωση όταν ζωγραφίσαμε και μετά τα κολλήσαμε σε ένα κίτρινο χαρτόνι.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Δε μου άρεσε όταν διαβάσαμε το βιβλίο και τα πρόβατα φορούσαν κίτρινα καπέλα.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Πιο πολύ θα ήθελα να συζητήσουμε για το παραμύθι που διαβάσαμε.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, γιατί ήταν πιο διασκεδαστικό και πέρασα τέλεια.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Θα μπορούσαμε να συζητήσουμε τι έχουμε μάθει μέχρι τώρα στην Ιστορία αλλά χωρίς το βιβλίο.
- 10ο
- Φύλο: Κορίτσι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Μου άρεσε περισσότερο το παραμύθι.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Μου άρεσαν όλα, ήταν πολύ ωραία.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Κανένα.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

- Απ: Ναι, γιατί δε χρησιμοποιήσαμε το βιβλίο.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Να πάμε σε ένα μουσείο.

11ο

- Φύλο: Κορίτσι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Γ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Μου άρεσε πιο πολύ που διαβάσαμε το παραμύθι και που ζωγραφίσαμε σχετικά για αυτό.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Μου άρεσαν όλα.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Κανένα.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, επειδή ήταν λες και κάναμε Εικαστικά και πέρασα πολύ ωραία.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Μου άρεσαν όλα.

Ερωτηματολόγια και φύλλα εργασίας Τμήμα Ένταξης

1ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Δ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Γυμνασίου
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Το παραμύθι-Τα κίτρινα καπέλα.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Ο κακός καιρός στα προβατάκια.

- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Η Ιστορία του πολέμου, η κακοκαιρία των προβάτων, καλό παραμύθι, προβατάκια χαρούμενα.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Μου άρεσε πολύ γιατί τα παραμύθια μου αρέσουν πολύ.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Τα προβατάκια είναι χαρούμενα και είναι στο σπίτι τους να παίζουν παιχνίδια. Θα ήθελα να πάμε στο μουσείο, να δούμε θέατρό ή να παίξουμε παιχνίδια.

2ο

- Φύλο: Κορίτσι
- Ηλικία: 9-10 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Δ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Η κυρία Χρύσα μας διάβασε παραμύθι και μου άρεσε πολύ.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Κάποια στιγμή του παραμυθιού δεν μου άρεσε.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Μου άρεσαν όλα. Μα πιο πολύ το παραμύθι.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Μου άρεσε γιατί πέρασα ωραία και η ζωγραφική.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Να κάνουμε έξω μάθημα με θέατρο.

3ο

- Φύλο: Αγόρι
- Ηλικία: 9-10 χρονών

- Τάξη φοίτησης: Δ' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Γυμνασίου
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Μου άρεσαν όλα αλλά πιο πολύ το παραμύθι και η ζωγραφιά.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Μου άρεσαν όλα.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Την Ιστορία και τη ζωγραφική.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Μου άρεσε επειδή ήταν πολύ ωραίο.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Να πάμε στο μουσείο, με ζωγραφική.

Γενικά σχόλια:

Τα παιδιά χάρηκαν πολύ για τον εναλλακτικό τρόπο διδασκαλίας της Ιστορίας. Είχαν συνηθίσει στον παραδοσιακό τρόπο μέσω του σχολικού τους βιβλίου και τους φάνηκε ενδιαφέρουσα η διδασκαλία μέσω του παραμυθιού. Ο παραδοσιακός τρόπος διδασκαλίας οδήγησε στο να προτείνουν τα παιδιά εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας της Ιστορίας, αφού ήθελαν να γνωρίσουν κάτι διαφορετικό. Επιπλέον, τα περισσότερα παιδιά δυσκολεύτηκαν στην ερώτηση που αφορούσε το ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τους και τελικά απάντησαν με τη βοήθειά μας και ρωτώντας τα το επάγγελμα των γονέων τους. Ακόμα, τα παιδιά του τμήματος ένταξης, αν και πολύ συνεργάσιμα σε όλες τις δραστηριότητες, και πολύ χαρούμενα, ωστόσο δυσκολεύτηκαν στο ερωτηματολόγιο. Χρειάστηκε να κάνουμε αρκετή προφορική συζήτηση με επεξηγήσεις, ώστε να κατανοήσουν τις ερωτήσεις του. Αυτό οφείλεται πιθανόν στην επίδραση μαθησιακών δυσκολιών που είχαν όλα. Τέλος, να σημειωθεί ότι στο παραπάνω δείγμα συμμετείχαν και μαθητές/τριες από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα π.χ. παιδιά με οικογενειακή Ιπροέλευση από Αλβανία αλλά κυρίως μεγαλωμένοι/ες στην Ελλάδα και παιδιά που φοιτούν και στο τμήμα ένταξης αλλά στα πλαίσια της συμπερίληψης, μετά από συζήτηση με την

εκπαιδευτικό τους, παρέμειναν στην τάξη τους. Ήταν όμως όλα τα παιδιά πολύ συνεργάσιμα!

Ερωτηματολόγιο και φύλλα εργασίας Ε' Δημοτικού

1ο

- Φύλο: Κορίτσι
- Ηλικία: 11-12 χρονών
- Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού
- Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Μεταπτυχιακό δίπλωμα
- Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;
- Απ: Ότι διαβάσαμε ένα παραμύθι και είδαμε ένα βιντεάκι.
- Ερ: Τι δεν σου άρεσε;
- Απ: Ότι το παραμύθι ήταν λυπητερό.
- Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;
- Απ: Να συζητήσουμε για τη συγγραφέα.
- Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;
- Απ: Ναι, γιατί μου είναι πιο εύκολο σε παραμύθι.
- Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;
- Απ: Με θέατρο, να δούμε μια ταινία, να έρθει κάποιος να μας μιλήσει για το Ολοκαύτωμα.

2ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Διδακτορικό δίπλωμα

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου έκανε εντύπωση ότι το μάθημα της Ιστορίας έγινε διαδικτυακά.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Ότι φαινόταν λίγο παιδικό.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Θα ήθελα να συζητήσουμε για την παλιά μάθηση.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί δεν γράφαμε.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Θα μπορούσαμε να γράφουμε στον πίνακα αναλυτικά.

3ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Οι σκοτωμοί.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Που σώθηκαν.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Τους σκοτωμούς.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί αν είχαμε βιβλίο θα ήταν λίγο βαρετό.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Να πάμε μια εκδρομή.

4ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Λυκείου

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Η πολλή δράση.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Τίποτα.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Όταν ήρθαν οι Γερμανοί.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί ήταν πιο διασκεδαστικό και δεν είχε να γράψουμε.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Με βίντεο.

5ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Λυκείου

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Το βιντεάκι.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Δεν μου άρεσε ο πόλεμος, γιατί πεθαίνουν άνθρωποι.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Τίποτα άλλο.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί το βιβλίο είναι δύσκολο.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Άμα γίνω δάσκαλος της Ιστορίας, θέλω να πηγαίνω τα παιδιά στο μουσείο.

6ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Ότι είδαμε βίντεο.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Το παραμύθι.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για την ειρήνη.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί δεν χρησιμοποιήσαμε το βιβλίο.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Θα ήθελα να πάω θέατρο.

7ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Το βίντεο για τότε που έγινε ο πόλεμος.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Εκεί που είπαν ότι θα έχουν πλαστές ταυτότητες.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για όλο το βιβλίο.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, μου άρεσε γιατί δεν μπορώ με τα μαθήματα, δεν μου αρέσουν.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Στον πίνακα γιατί πιστεύω ότι θα είναι πιο εύκολο.

8ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Το παραμύθι με αυτή την ιστορία.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Οι εικόνες της ιστορίας.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Τον πόλεμο των Ναζί.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Μου άρεσε γιατί δε γράφαμε σχεδόν τίποτα.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Θα ήθελα να το κάνω με θέατρο.

9ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Που γράψαμε στο φυλλάδιο.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Δεν μου άρεσε λιγάκι το παραμύθι.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Περισσότερο θα ήθελα να συζητήσουμε για τα παλιά σχολεία.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί μιλήσαμε για το πόλεμο τότε.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Χωρίς βιβλία το μάθημα μου άρεσε πολύ.

10ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Μεταπτυχιακό δίπλωμα

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου έκανε εντύπωση το γεγονός ότι σκοτώθηκαν χιλιάδες άτομα.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Δεν μου άρεσαν τα στενάχωρα πράγματα που συνέβησαν τότε.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Περισσότερες λεπτομέρειες για το πώς ήταν παλιά το σχολείο.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί άμα ξεχνούσα το βιβλίο της Ιστορίας δεν θα πείραζε.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Θα ήθελα να γίνεται βλέποντας ένα μικρό βίντεο.

11ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: Ε' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Το Ολοκαύτωμα.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Ο πόλεμος.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Τίποτα.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Μου αρέσει χωρίς βιβλίο, γιατί το βιβλίο με δυσκολεύει να το καταλάβω.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Δεν θέλω να είμαι μαθητής στην Ιστορία γιατί με δυσκολεύει αλλά θα ήθελα να βλέπω ταινίες με το Ολοκαύτωμα.

Φύλλα εργασίας Ε' Δημοτικού

Ερ 1: Περιγράψω μια εικόνα που μου έρχεται στο μυαλό και μου προκαλεί χαρά, αισιοδοξία ακούγοντας τη λέξη: «Ολοκαύτωμα - Εκδίωξη ενός λαού από έναν άλλον», σύμφωνα με το βιβλίο που διαβάσαμε.

Απ 1: Όταν η οικογένεια πριν το πόλεμο ζούσε μια τέλεια ζωή.

Απ 2: Η οικογένεια του κοριτσιού στο τέλος του παραμυθιού σώθηκε και ύστερα ζούσαν ειρηνικά χάρη σε μια οικογένεια που τους έκρυψε στο σπίτι τους.

Απ 3: Η χαρά είναι γιατί σώθηκαν από τους Γερμανούς.

Απ 4: Χαρά, τίποτα!

Απ 5: Χαρά μου δημιουργεί όταν λέει ότι έπαιζαν ένα παιχνίδι όταν πήγαιναν για ψώνια.

Απ 6: Οι άνθρωποι σωθήκανε, οι άνθρωποι που ζούσανε στο πόλεμο και σωθήκανε από το πόλεμο.

Απ 7: Σώθηκαν στο τέλος.

Απ 8: Πριν τον πόλεμο όλα ήταν ωραία και μου άρεσε που όλα ήταν ωραία.

Απ 9: Όταν σώθηκε η οικογένεια από το πόλεμο και δεν σκοτώθηκε και σήμερα η συγγραφέας ζει και είναι 80 χρονών.

Απ 10: Ότι σώθηκαν.

Απ 11: Μου προκάλεσε χαρά ότι κάποιοι άνθρωποι σώθηκαν.

Ερ 2: Περιγράφο μια εικόνα που μου έρχεται στο μυαλό και μου προκαλεί λύπη, στεναχώρια ακούγοντας τη λέξη: «Ολοκαύτωμα - Εκδίωξη ενός λαού από έναν άλλον», σύμφωνα με το βιβλίο που διαβάσαμε.

Απ 1: Οι άνθρωποι πέθαναν για να ζήσουμε όλοι οι άνθρωποι που ζούμε τώρα. Πολέμησαν για να ζήσουμε και πέθαναν για να ζήσουμε.

Απ 2: Που τους οδηγούσαν στο θάνατο τους Εβραίους.

Απ 3: Ότι σκότωναν Εβραίους οι Ναζί και ήταν τόσο πολύ κακοί.

Απ 4: Ότι οι Ναζί κυνηγούσαν τους Εβραίους για να τους σκοτώσουν.

Απ 5: Όταν είπε ότι ο μπαμπάς της τής έκλεινε τα μάτια με τα χέρια του για να μην βλέπει τους ανθρώπους που πέθαιναν από την πείνα.

Απ 6: Μου προκάλεσε λύπη πως αντί να είναι όλες οι χώρες μαζί και αγαπημένες θελήσανε πόλεμο, ενώ κανείς δεν αξίζει να χάσει τη ζωή του μόνο γιατί οι άλλοι θέλουν να κατακτήσουν χώρες, οικογένειες και φτωχούς ανθρώπους.

Απ 7: Εμένα μου προκάλεσε λύπη, γιατί σκοτώθηκαν άνθρωποι και μωρά και παιδιά.

Απ 8: Σκοτώθηκαν πολύ άνθρωποι.

Απ 9: Έγινε πόλεμος στην Αθήνα.

Απ 10: Πολλοί άνθρωποι σκοτωνόντουσαν από τους Ναζί και υπήρχαν πολύ αυστηρά μέτρα.

Απ 11: Μου προκάλεσε λύπη ότι σκοτώθηκαν τόσοι άνθρωποι.

Ερωματολογία και φύλλα εργασίας ΣΤ' Δημοτικού

1ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου έκανε εντύπωση ότι όλες είχαν σχέση με το Ολοκαύτωμα και το βιβλίο επειδή είχε μια πολύ ωραία ιστορία.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα μου άρεσαν.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Το θέμα που θα ήθελα να συζητήσουμε περισσότερο είναι για το πώς τους έπαιρναν τους Εβραίους.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, επειδή κάναμε πολλές δραστηριότητες και το κατάλαβα καλύτερα.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Ο τρόπος εγώ πιστεύω που θα μου άρεσε είναι το μάθημα να γίνεται με σχεδιάγραμμα και με πολλές εργασίες.

2ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Γυμνασίου

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου έκανε περισσότερο εντύπωση οι δραστηριότητες.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Τίποτα.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για το Ολοκαύτωμα.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί μας το εξήγησαν καλύτερα από ότι θα περίμενα.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Μου άρεσε ο τρόπος που συνεργάστηκα με τον διπλανό μου και για το βιβλίο.

3ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου άρεσε που μιλήσαμε για το Ολοκαύτωμα, που διαβάσαμε το βιβλίο, που γράψαμε, το βιντεάκι που είδαμε και που μάθαμε κάτι καινούριο.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα ήταν πολύ ωραία.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Το βιβλίο του Tommy και να ασχοληθούμε με την ιστορία που γράψαμε.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί ήταν πιο ωραίο να τα ακούμε από κάποιον, παρά να τα διαβάζουμε από ένα βιβλίο.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Με βιντεάκια, διάφορες πηγές και με κουίζ.

4ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου άρεσε πολύ το βιβλίο και η ιστορία που γράψαμε με τους συμμαθητές μας.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα μου άρεσαν.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Να παρουσιάσουμε τις ιστορίες μας.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί όλες ήταν δραστηριότητες και ήταν και διασκεδαστικές αλλά δεν με πειράζει και το βιβλίο.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Όπως γίνεται κανονικά.

5ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Μεταπτυχιακό δίπλωμα

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου έκανε εντύπωση το βιβλίο και οι ερωτήσεις που μας κάνατε.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Δε μου άρεσε ότι πολέμαγαν οι Γερμανοί με τους Εβραίους και δεν τους ήθελαν.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για το Ολοκαύτωμα.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, μου άρεσε που κάναμε δραστηριότητες και το βιβλίο, δηλαδή όλα.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Μου άρεσαν οι ερωτήσεις αλλά και το βιβλίο.

6ο

Φύλο: Αγόρι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Λυκείου

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου άρεσαν όλα!!!

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα μου άρεσαν.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Κανένα.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Μου άρεσε γιατί δεν θα έχω τίποτα για το σπίτι.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Ναι, τα βιβλία για να έχουν περισσότερο κείμενο.

7ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Λυκείου

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου έκανε εντύπωση ο Tommy και που γίναμε μικρές συγγραφείς. Αλλά μου άρεσαν τα πάντα!!

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Τίποτα!

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για τον Tommy!

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί δεν ψάχναμε να βρούμε. Δηλαδή δεν μας λέγατε ψάξτε αυτό και ψάξτε εκείνο.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Με παιχνίδι, δηλαδή με ερωτήσεις να το κάναμε παιχνίδι.

8ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου άρεσαν τα παραμύθια και οι παρουσιάσεις και ο τρόπος που μας τα εξηγούσαν οι κυρίες.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα μου άρεσαν, δεν υπάρχει κάτι που δεν μου άρεσε.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Κανένα!

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί είναι ωραίο.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Θα μου άρεσε να ερχόταν κάποιος από το Ολοκαύτωμα και να μας μιλούσε γι' αυτό.

9ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Διδακτορικό Δίπλωμα

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Η δραστηριότητα με τον Tommy που γράψαμε δικό μας παραμυθάκι.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα μου άρεσαν.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για το βιβλίο «Οι δικοί μου άνθρωποι».

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι! Γιατί είχε πολλά πιο πολλά χρώματα και είχε ενδιαφέρον.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Ναι, τα βιβλία να έχουν πιο πολλά χρώματα και πιο πολλές πληροφορίες.

10ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Το βιβλίο με τίτλο «Οι δικοί μου άνθρωποι».

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα ήταν τέλεια!

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για τον Tommy.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, μου άρεσε γιατί δεν χρειάζεται να έχουμε πολύ διάβασμα για το σπίτι και κάνουμε περισσότερες δραστηριότητες.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Χωρίς βιβλία.

11ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Μεταπτυχιακό δίπλωμα

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Όταν γράφαμε την ιστορία με τις 4 τυχαίες εικόνες και λίγο το φυλλάδιο που έλεγε κάτι να πούμε όταν ακούμε τη λέξη «Ολοκαύτωμα».

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Τίποτα.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Την ιστορία του Tommy.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί μου έκανε πολλή εντύπωση.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Με μια ζωγραφιά.

12ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου έκανε εντύπωση η ιστορία της Μαρίζας και της οικογένειάς της.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Όλα μου άρεσαν.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Θα ήθελα να συζητούσαμε περισσότερο την ιστορία του μικρού Tommy.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Μου άρεσε γιατί ήταν κάτι που δεν το κάνω συνέχεια και επειδή ήταν πιο ξεκούραστο.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Να μαθαίνουμε μια μικρή παράγραφο κάποια παιδιά και όταν θα μένει λίγος χρόνος να το κάνουμε θεατρικό.

13ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Απολυτήριο Λυκείου

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Μου άρεσε πολύ το βιβλίο που διαβάσαμε, οι φωτογραφίες.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Τίποτα.

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Για όλες τις φωτογραφίες.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί τα βιβλία κάποιες φορές κάνουν λάθος και όπως σήμερα μου αρέσει πιο πολύ.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Να ήμασταν κάπου εκεί κοντά και να πηγαίναμε να τα βλέπαμε.

14ο

Φύλο: Κορίτσι

Ηλικία: 11-12 χρονών

Τάξη φοίτησης: ΣΤ' Δημοτικού

Ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων: Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Ερ: Τι σου έκανε περισσότερο εντύπωση στις δραστηριότητες;

Απ: Εντύπωση μου έκαναν όλα αυτά που κάναμε. Για εμένα ήταν όλα ενδιαφέροντα.

Ερ: Τι δεν σου άρεσε;

Απ: Μου άρεσαν όλα!

Ερ: Ποιο θέμα θα ήθελες να συζητήσουμε περισσότερο;

Απ: Θα ήθελα να συζητήσουμε περισσότερο για τον Tommy και το βιβλίο.

Ερ: Σου άρεσε το μάθημα της Ιστορίας χωρίς να χρησιμοποιήσουμε το σχολικό βιβλίο; Ναι ή όχι και γιατί;

Απ: Ναι, γιατί μάθαμε περισσότερες πληροφορίες χάρη των παρουσιάσεων και του βιβλίου που διαβάσαμε.

Ερ: Μπορείς να μου προτείνεις έναν τρόπο που θα σου άρεσε να γίνεται το μάθημα της Ιστορίας;

Απ: Θα μου άρεσε να ασχολούμασταν περισσότερο με τα φυλλάδια και τη συνεργασία με τον διπλανό μας.

Φύλλα εργασίας ΣΤ' Δημοτικού

Ερ 1: Περιγράψω μια εικόνα που μου έρχεται στο μυαλό και μου προκαλεί χαρά, αισιοδοξία ακούγοντας τη λέξη: «Ολοκαύτωμα - Εκδίωξη ενός λαού από έναν άλλον», σύμφωνα με το βιβλίο που διαβάσαμε.

- Απ 1: Μου προκαλεί χαρά, επειδή δεν πρόδιδε ο ένας τον άλλον, ήταν όλοι ενωμένοι. Επίσης, τα παιδιά έπαιζαν όλα μαζί και μου έφερε χαρά που βρήκαν ένα τούλι και έπαιζαν με τις κούκλες και πως ιερέας έκανε μάθημα με τα παιδιά, δεν τα άφησε αμόρφωτα.
- Απ 2: Ότι μπορούσαν κάποιες φορές να πηγαίνουν σχολείο.
- Απ 3: Αυτό που μου προκάλεσε χαρούμενα συναισθήματα είναι το γεγονός ότι δεν πρόδιδε ο ένας τον άλλον στους Γερμανούς, ότι παρέμεναν γενναίοι, δεν έχασαν την ελπίδα τους, συνέχισαν παρ' όλες τις δυσκολίες να προστατεύουν τον εαυτό τους.

- Απ 4: Χαρά μου προκαλεί ότι κάποιοι άνθρωποι σώθηκαν και κατάφεραν να μεταφερθούν με ασφάλεια και οι Ναζί δεν μπόρεσαν να τους βρουν και να τους καταλάβουν.
- Απ 5: Μου προκάλεσε χαρά που η συγγραφέας που βρήκε μια καλή οικογένεια που δεν την πρόδωσε και ότι πήγε ξανά να τους δει και ακόμα τη φωνάζουν Κούλα.
- Απ 6: Εμένα μου άρεσε ότι παρόλο που είχε πόλεμο ήταν όλοι ενωμένοι και οι γιορτές γινόντουσαν κανονικά και δεν τους επηρέαζε αυτό στο να κάνουν τα έθιμά τους.
- Απ 7: Εμένα μου προκαλεί χαρά ότι όσο επικρατούσε πόλεμος όσο μακριά είχαν τα σπίτια τους επικρατούσε χαρά ανάμεσα στους ανθρώπους.
- Απ 8: Χαρά μου προκαλεί που στο τέλος γλίτωσαν από τους Γερμανούς και δεν χρειαζόταν πια να έχουν ψεύτικες ταυτότητες.
- Απ 9: Εμένα μου άρεσε όταν η οικογένεια έβαψαν τα παράθυρα τους μπλε, όταν τα παιδιά έπαιζαν έξω και όταν γύρισαν στο σπίτι.
- Απ 10: Χαρά μου προκάλεσε ότι στο τέλος οι Ναζί έφυγαν από την Ελλάδα και η οικογένεια γλίτωσε και ότι μπορούσαν να επιστρέψουν στην καθημερινότητά τους και στην πόλη τους.
- Απ 11: Εμένα μου άρεσε ότι η οικογένεια δεν προδόθηκαν και ότι ο πάτερ βοήθησε την οικογένεια να πάνε σπίτι τους και ότι τα παιδιά πήγαιναν το πρωί και βοήθαγαν τον πάτερ.
- Απ 12: Εμένα μου προκάλεσε χαρά που αυτή η οικογένεια επιβίωσε από τους Γερμανούς και μπόρεσαν να ξεφύγουν για να μην τους σκοτώσουν.
- Απ 13: Εμένα το θετικό που μου ήρθε στο μυαλό είναι ότι τελικά ο πόλεμος τελείωσε και πως οι άνθρωποι που ήταν καταζητούμενοι δεν θα έπρεπε να κρύβονται και να ζήσουν πάλι κανονικά και να πιστεύουν σε όποιο Θεό θέλουν.
- Απ 14: Όταν στο βιβλίο έλεγε ότι η οικογένεια που ήταν Εβραίοι βρήκαν ένα μέρος να κρυφτούν και μετά βγήκαν ζωντανοί.

Ερ 2: Περιγράψω μια εικόνα που μου έρχεται στο μυαλό και μου προκαλεί λύπη, στεναχώρια ακούγοντας τη λέξη: «Ολοκαύτωμα - Εκδίωξη ενός λαού από έναν άλλον», σύμφωνα με το βιβλίο που διαβάσαμε.

- Απ 1: Μου προκαλεί λύπη και στεναχώρια επειδή άλλαζαν τα ονόματά τους και εμένα δεν θα μου άρεζε να αλλάξω το όνομά μου. Επίσης, λύπη μου προκάλεσε επειδή τα παιδιά ήταν τρομοκρατημένα αλλά και χαρούμενα που έπαιζαν όλα μαζί.
- Απ 2: Εμένα μου προκάλεσε λύπη ότι πολεμούσαν ο ένας με τον άλλον και ότι οι Γερμανοί δεν ήθελαν τους Εβραίους.
- Απ 3: Μου προκαλεί λύπη γιατί τα παιδιά αναγκαζόντουσαν να μάθουν να μιλάνε Γερμανικά, να μην μπορούν να πηγαίνουν στο σχολείο κάθε πρωί και να αναγκάζονται να έχουν μυστικές ταυτότητες.
- Απ 4: Μου προκάλεσε δυσάρεστα συναισθήματα το γεγονός ότι υπήρχαν πολλοί σκοτωμοί, δύσκολες συνθήκες (ακρίβεια, βασανιστήρια, ότι δεν είχαν μόνιμη κατοικία).
- Απ 5: Ότι πολλές γενιές σκοτώθηκαν, ανάμεσα σε αυτούς άμαχοι, άντρες, γυναίκες, παιδιά και ότι πολλά σπίτια καταστράφηκαν από βόμβες.
- Απ 6: Λύπη μου προκαλεί ότι έπρεπε να αλλάξουν ταυτότητες, να εγκαταλείψουν τα σπιτικά τους, να πεθαίνουν από την πείνα, δεν είχαν πολλά ρούχα να ντυθούν και τα περισσότερα παιδάκια άφησαν τα παιχνίδια τους.
- Απ 7: Έπρεπε να συνηθίσουν τα ονόματα που τους έβαζαν, να πληρώνουν πιο πολύ, ότι τα παιδιά έβλεπαν τους σκοτωμένους ανθρώπους, ότι φοβόντουσαν πολύ γιατί αν έκαναν κάτι θα τους σκότωναν.
- Απ 8: Εμένα η εικόνα που μου έρχεται είναι όταν όλοι οι άνθρωποι που δεν τους ήθελαν οι Γερμανοί έπρεπε να κρύβονται ή ακόμα και να φεύγουν σε άλλες χώρες ή χειρότερα να χάνουν τη ζωή τους.
- Απ 9: Εγώ λυπήθηκα επειδή οι άνθρωποι πέθαιναν από την πείνα, όταν έφυγαν από τα σπίτια τους και τα φαγητά που ακρίβαιναν.
- Απ 10: Εμένα μου έφερε λύπη ότι πολλοί άνθρωποι λιμοκτονούσαν στους δρόμους της Αθήνας και πολλοί παρατούσαν τις οικογένειές τους για να πολεμήσουν σε αυτόν τον μεγάλο πόλεμο.
- Απ 11: Μου φέρνει λύπη ότι σκοτώθηκαν τόσοι άνθρωποι και δεν μου αρέσει που άλλαζαν το όνομά τους.
- Απ 12: Μου προκάλεσε λύπη ότι έκρυβαν τους Εβραίους και τους φυλάκιζαν γιατί είναι διαφορετικοί από αυτούς. Επίσης, μου προκάλεσε λύπη που

μερικοί Εβραίοι που ήταν φτωχοί αναγκάζονταν να φύγουν από την πόλη τους.

- Απ 13: Λυπήθηκα όταν η οικογένεια έφυγε από την κατοικία της και όταν αναγκάστηκαν να αλλάξουν ονόματα για να μην τους σκοτώσουν.
- Απ 14: Πιο λυπητερό μου φαίνεται ότι έπεφταν βόμβες, οι τιμές ανέβηκαν, τα παιδιά έμαθαν Γερμανικά και ότι ήταν πολύ κακό για τη ψυχολογία των παιδιών.

Δραστηριότητα που πραγματοποιήθηκε ΜΟΝΟ στη ΣΤ' Δημοτικού παραγωγής γραπτού λόγου- Tommy (ανά 2)

1ο

Τίτλος: Τα όνειρα του Tommy

Ο Tommy καθώς κοιμόταν στο κρεβάτι ένιωθε την ανάγκη να δει έξω στο μπαλκόνι, οπότε πήγε να πάρει λίγο αέρα, καθώς καθόταν στο παράθυρο σκεφτόταν πως ήθελε να βρίσκεται σε ένα δωμάτιο με πολλά φώτα. Στην ώρα του φαγητού είδε για πρώτη φορά κουτάλι, πιάτο, κούπα και ένα κύριο να φοράει γυαλιά, με τα μάτια του.

2ο

Τίτλος: Τα γενέθλια του Tommy

Ήταν τα τρίτα γενέθλια του Tommy. Επειδή όμως δεν είχε να φάει γλυκό ο μπαμπάκας τού ζωγράφισε μία τούρτα γι' αυτόν. Αλλά για να ευχαριστηθεί του έδωσε ένα χυμό raspberry. Επίσης, του έκανε ένα δώρο ένα αμαξάκι με το αγαπημένο του χρώμα, το πράσινο. Ο Tommy επειδή δεν ήθελε να αφήσει τον μπαμπά να καθαρίσει μόνος, τον βοήθησε και σκούπισε μαζί του.

3ο

Τίτλος: Ο Tommy ονειρεύεται

Ο Tommy ονειρεύεται ότι πάει μια βόλτα με τη χελώνα ενώ φοράει πράσινα και κίτρινα ρούχα και ένα τεράστιο καπέλο. Όταν ξύπνησε ένιωθε λες και πετούσε με ένα αεροπλάνο στα σύννεφα. Αργότερα, είπε στους γονείς του ότι θα ήθελε στα 18α

γενέθλιά του να πάνε όλοι μαζί ένα ταξίδι στην πατρίδα του με ένα τρένο. Όταν ελευθερώθηκε πήγε να εξερευνήσει τον κόσμο, είδε τόσο όμορφα πράγματα, τα φυτά τον ήλιο, τα ζώα και ήταν τόσο ευτυχισμένος που νόμιζε ότι ήταν ψεύτικο.

4ο

Τίτλος: Η έξοδος του Tommy

Σε ένα στρατόπεδο. Ο Tommy νιώθει λύπη. Γιατί νιώθει λύπη, θα ήθελε να είναι έξω και έτσι προσευχήθηκε και βγήκε έξω με τους γονείς του και έμαθε τα ζώα από κοντά.

5ο

Τίτλος: Το φαί του Tommy

Ο Tommy ήταν στο στρατόπεδο και ήθελε φαγητό. Ο μπαμπάς του έφτιαξε πολλά φαγητά και ο Tommy χάρηκε πολύ. Αφού, ήπιε πολύ νερό τον έπιασε να κάνει την ανάγκη του. Θα ήθελε πολύ να βρισκόταν στην τουαλέτα, όμως αναγκάστηκε να τα κάνει κάτω. Ενώ γυρνούσε στο δωμάτιο, έπεσε από τις σκάλες. Ο Tommy θα ήθελε να είναι σπίτι του και να ξαπλώνει στο κρεβάτι.

6ο

Τίτλος: Ο Tommy και η Nanse

Μια μέρα ο Tommy πήγε να αγοράσει λουλούδια για τη φίλη του, τη Nanse. Της τα έδωσε και η Nanse χάρηκε πολύ. Μετά, ο Tommy πήγε να κάνει μπάνιο, γιατί είχε δώσει συνάντηση με τη Nanse σε ένα συγκεκριμένο μέρος μέσα στο γκέτο για να παίξουν τους Ινδιάνους.

7ο

Τίτλος: Ο Tommy και οι ζωγραφιές

Ο μπαμπάς του εύχεται να τρώει υγιεινά φρούτα και στον ελεύθερο του χρόνο να ζωγραφίζει υπέροχες ζωγραφιές. Όταν βγει από το στρατόπεδο να κάνει καλές παρέες και να μην τον κυβερνάνε οι άλλοι.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

1204 μΧ

1281 μΧ

1340 μΧ

1380 μΧ

1400 μΧ

1400 μΧ

1403 μΧ

30/11/2018

ΔΕΥΤΕΡΑ

25 Δεκέμ

Χριστού

Επίσης...

Οι βασικές...

...

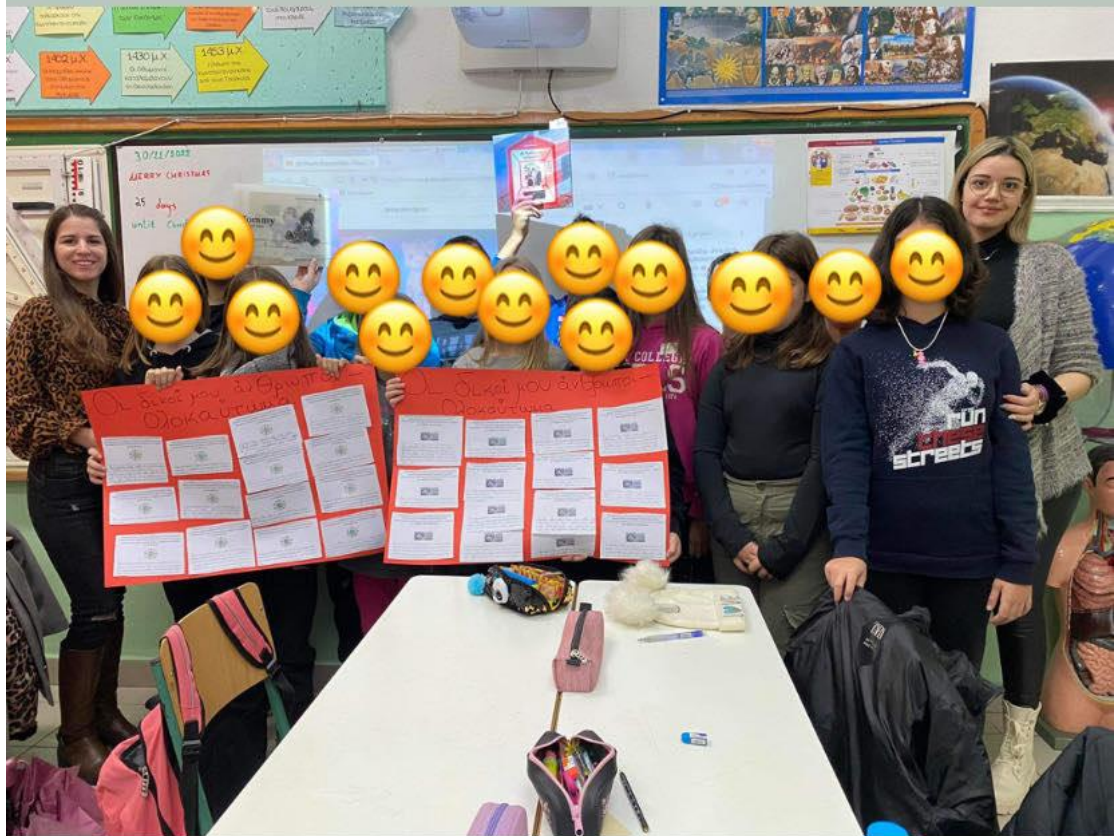
...

...

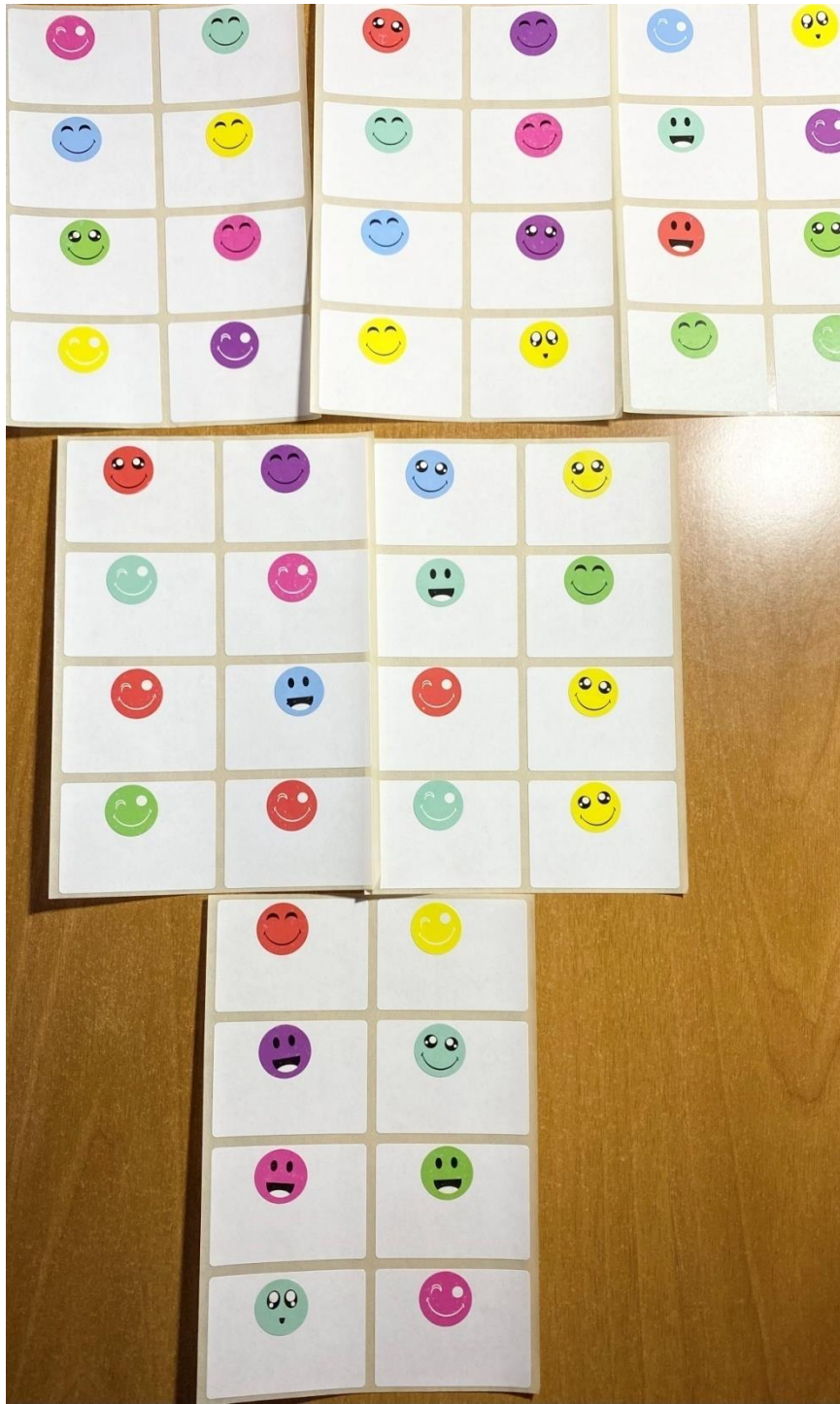

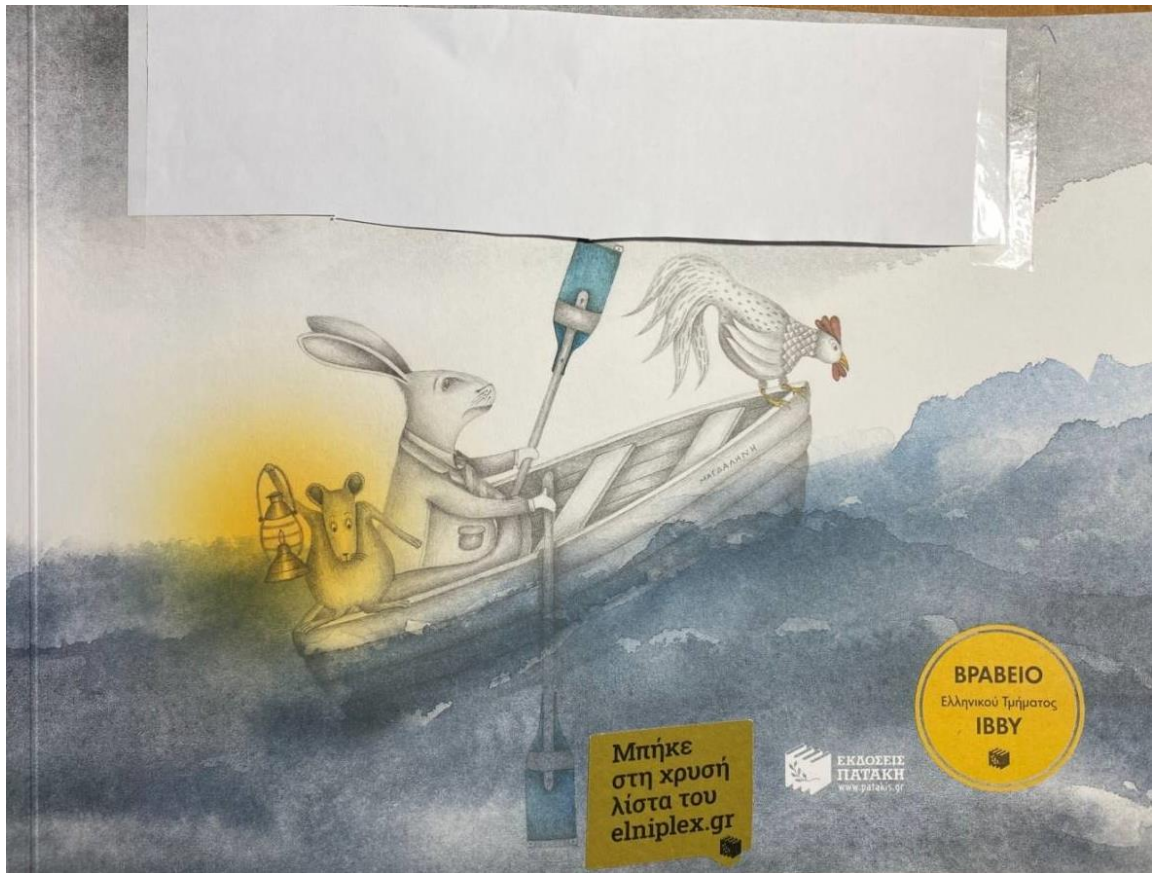

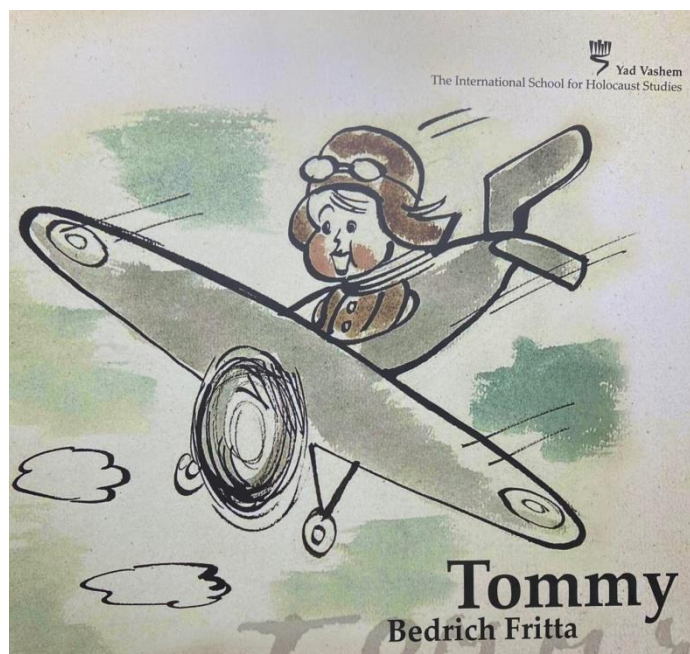
Εικ.1: Αυτοκόλλητες ετικέτες για τα ονόματα των παιδιών

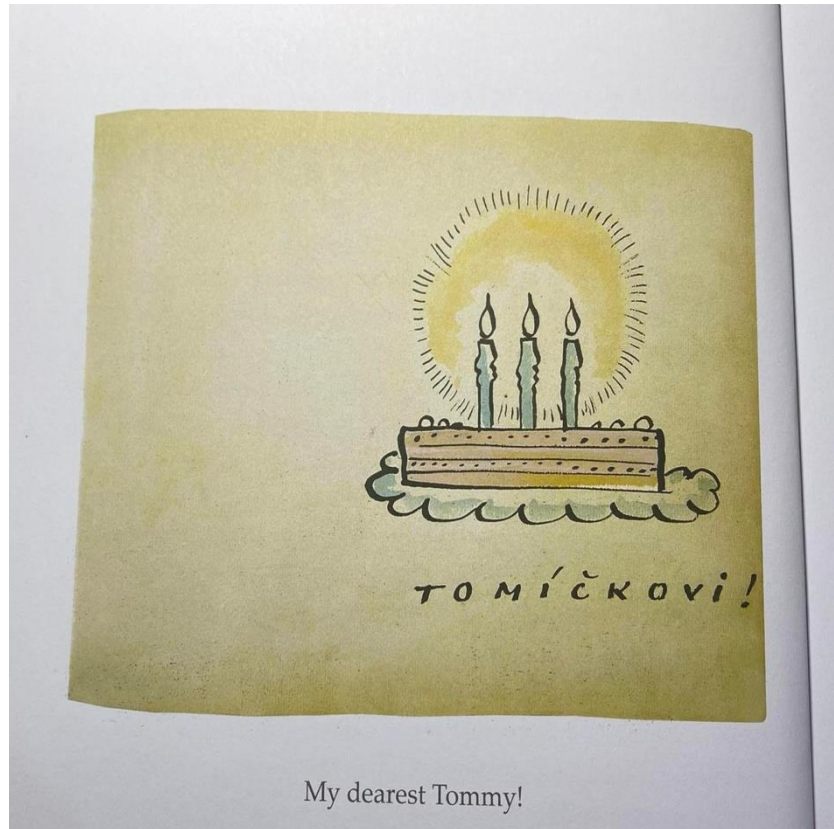
Εικ.2: Απόκρυψη του τίτλου του βιβλίου: «Τα κίτρινα καπέλα»

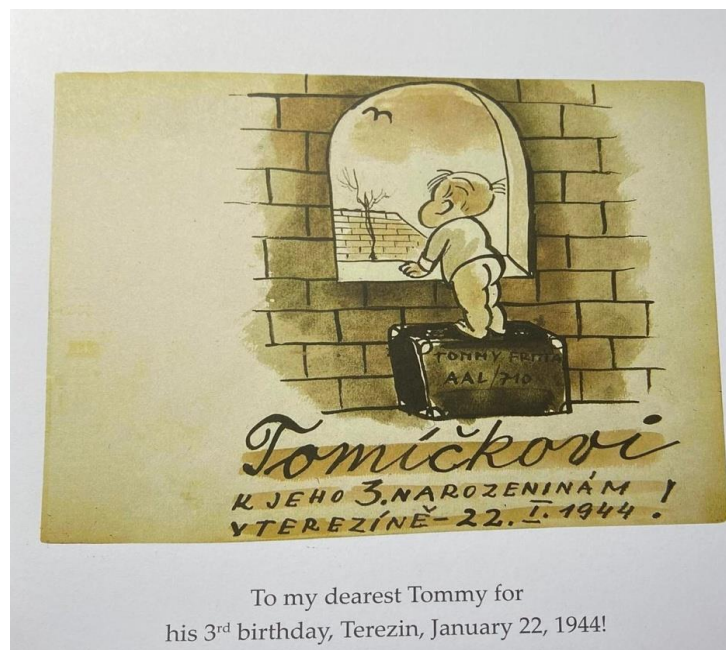
Εικ.3: Απόκρυψη του τίτλου του βιβλίου: «Οι δικοί μου άνθρωποι»

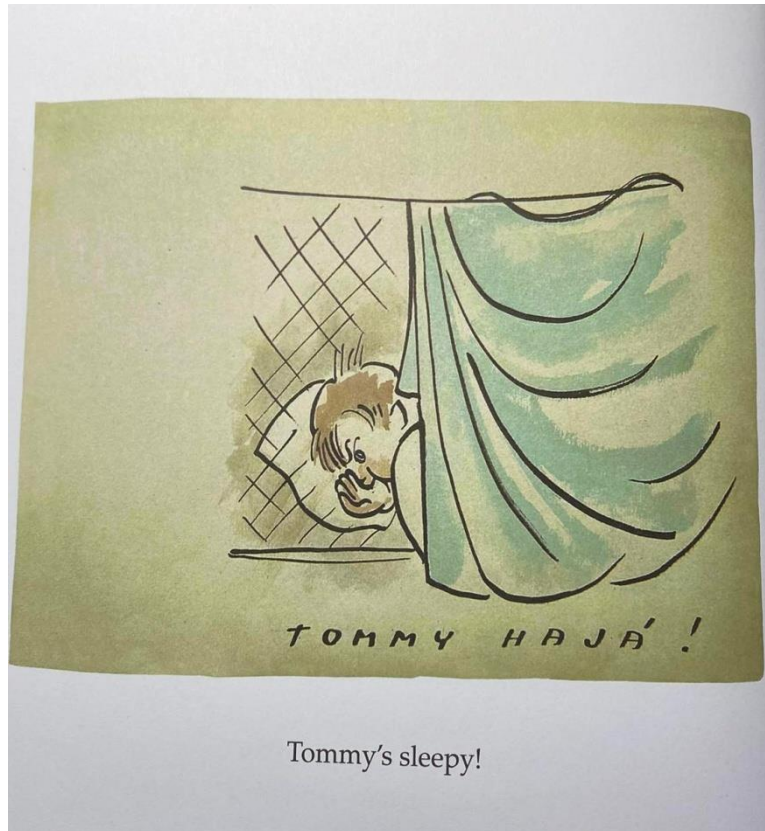
Εικ. 4: Εξώφυλλο του βιβλίου με τα πορτρέτα του Tommy

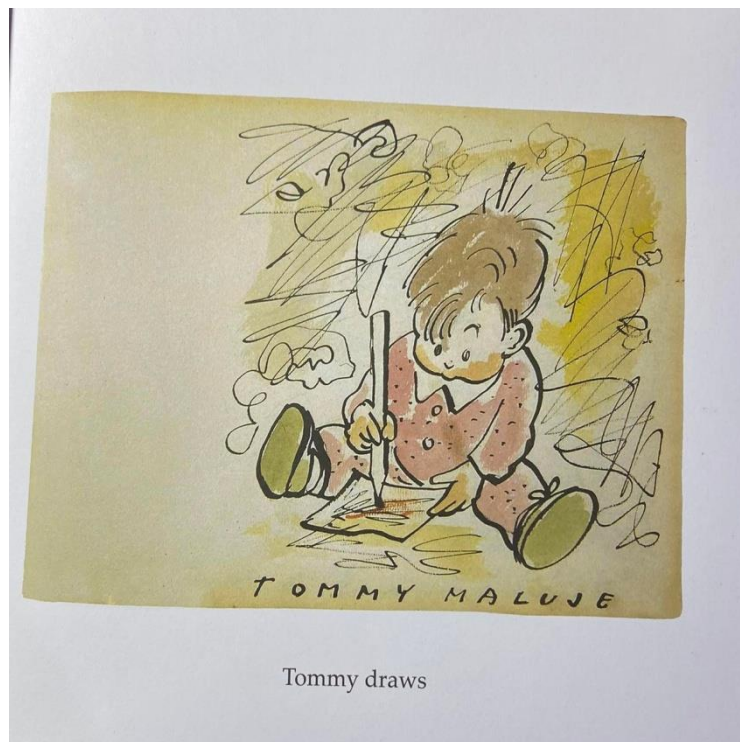
Εκ. 5: Η τούρτα του Tommy

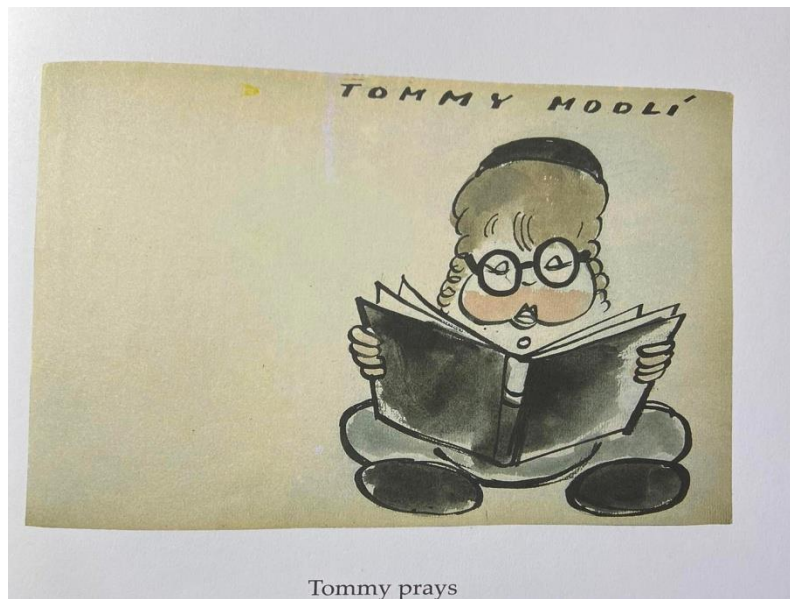
Εκ.6: Ο Tommy στο παράθυρο

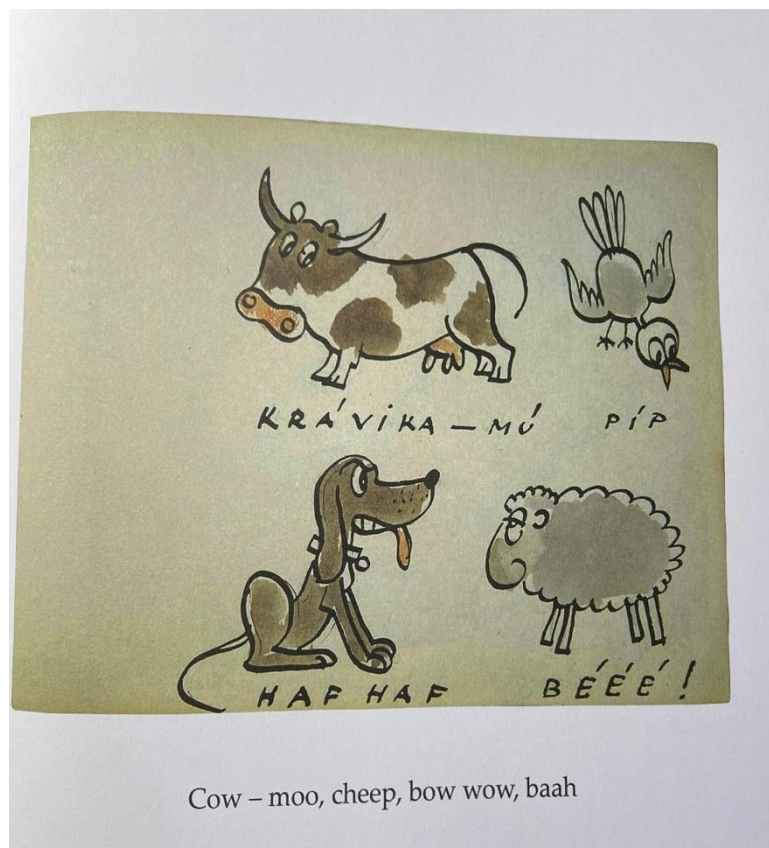
Εικ.7: Ο Tommy πέφτει για ύπνο

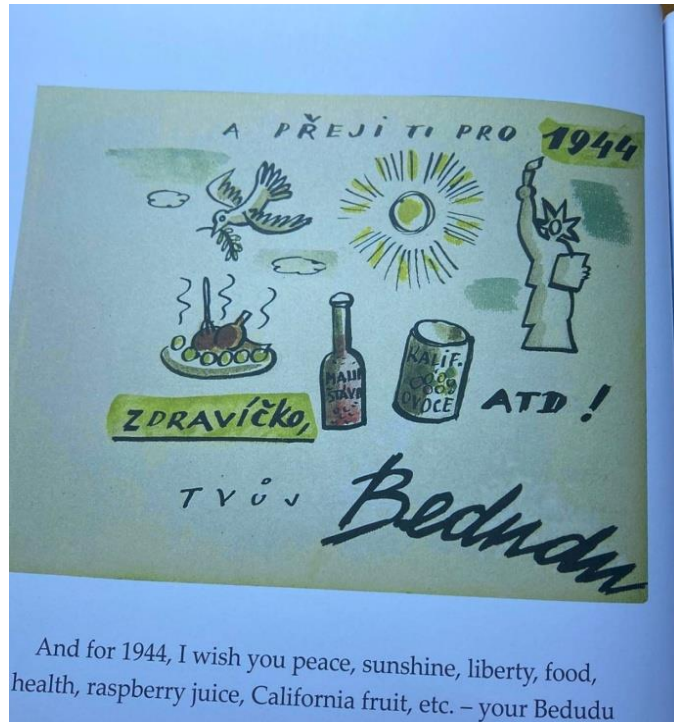
Εικ.8: Ο Tommy ζωγραφίζει

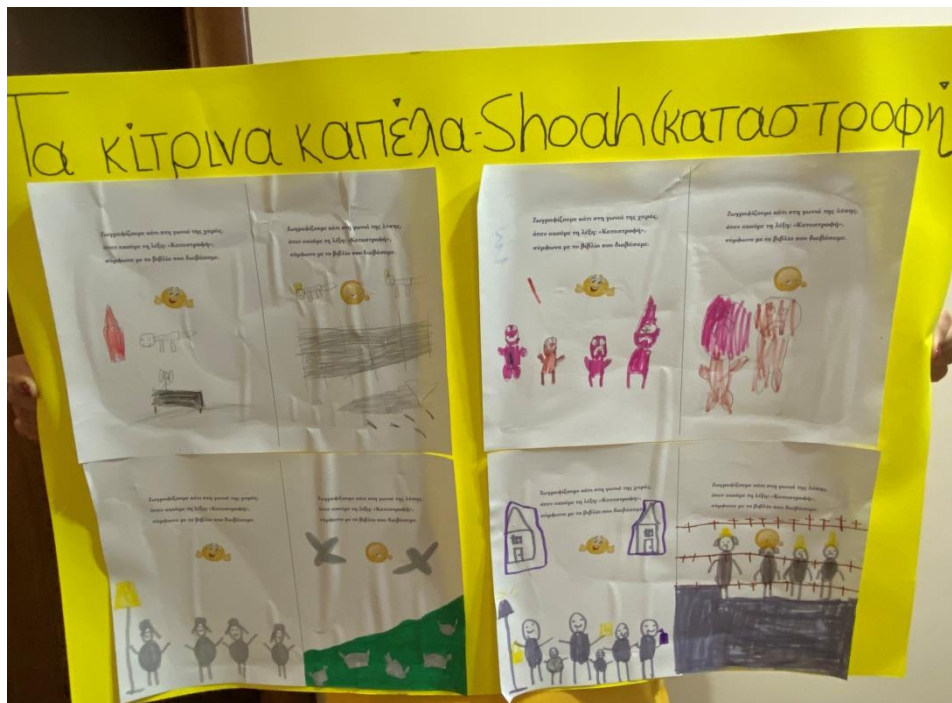
Εικ. 9: Ο Tommy προσεύχεται

Εικ.10: Τα ζώα της φάρμας - του αγρού

Εικ.11: Αφιέρωση του μπαμπά του Tommy «Και για το 1944, σου εύχομαι ειρήνη, λακιάδα, ελευθερία, φαγητό, υγεία, χυμό ράσπερι, φρούτο Καλιφόρνιας, κ.τ.λ.- ο μπαμπάκας σου»

Εικ. 12: Κολάζ με τις ζωγραφιές των παιδιών Γ' Δημοτικού 1/3

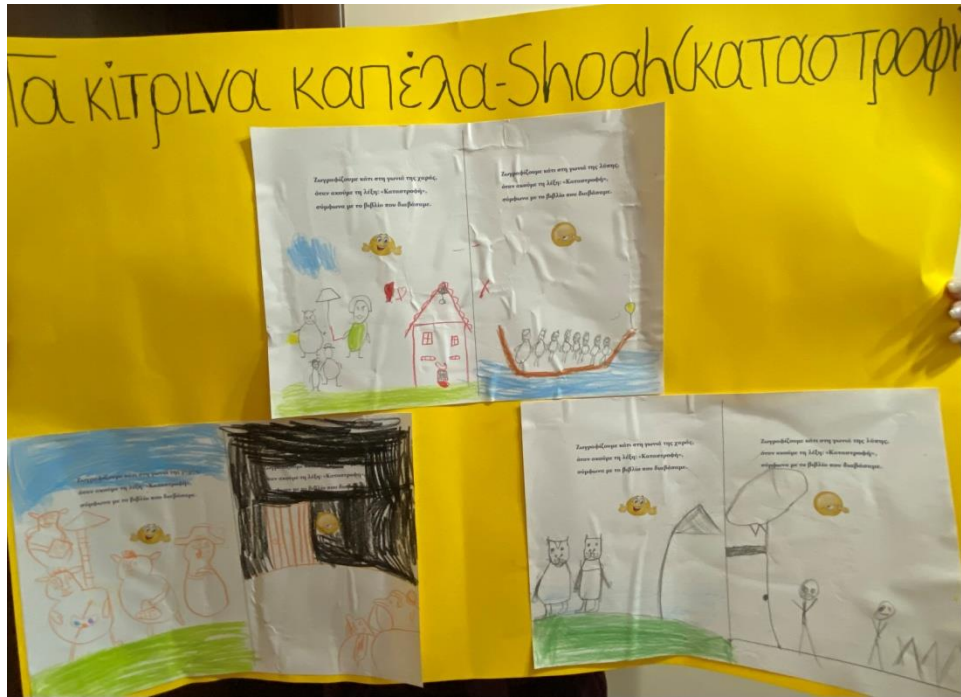

Εικ. 13: Κολάζ με τις ζωγραφιές των παιδιών Γ' Δημοτικού 2/3

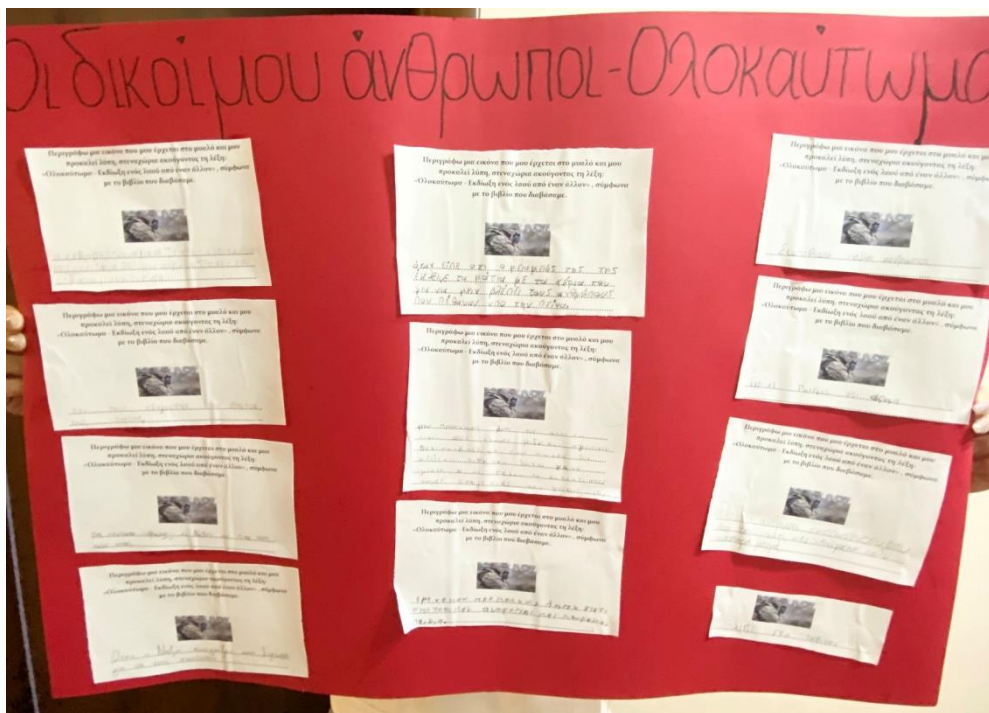

Εικ. 14: Κολάζ με τις ζωγραφιές των παιδιών Γ' Δημοτικού 3/3

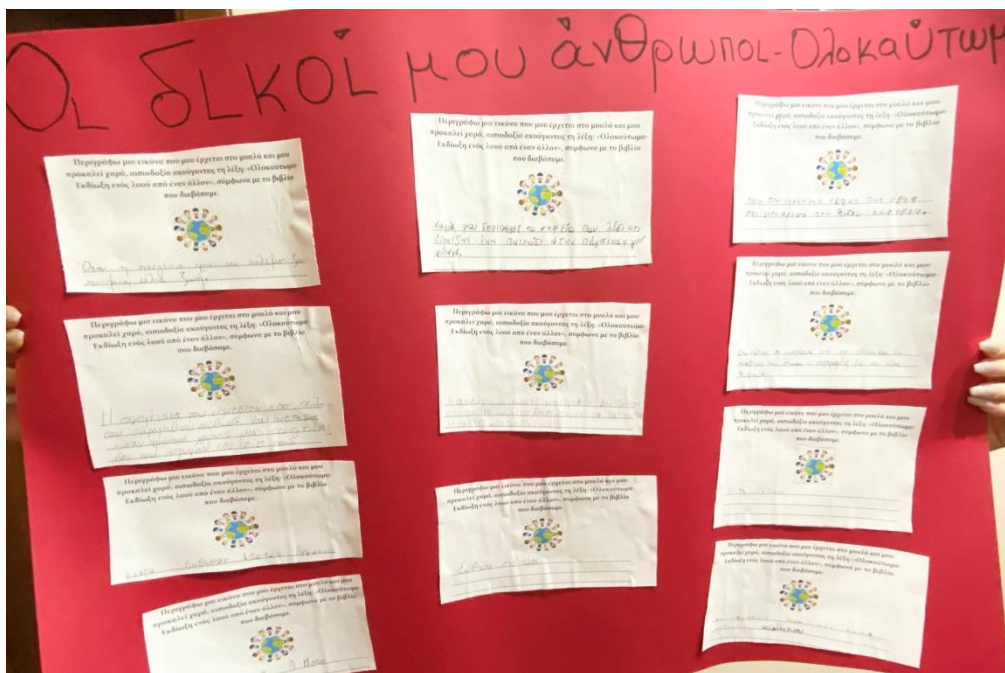

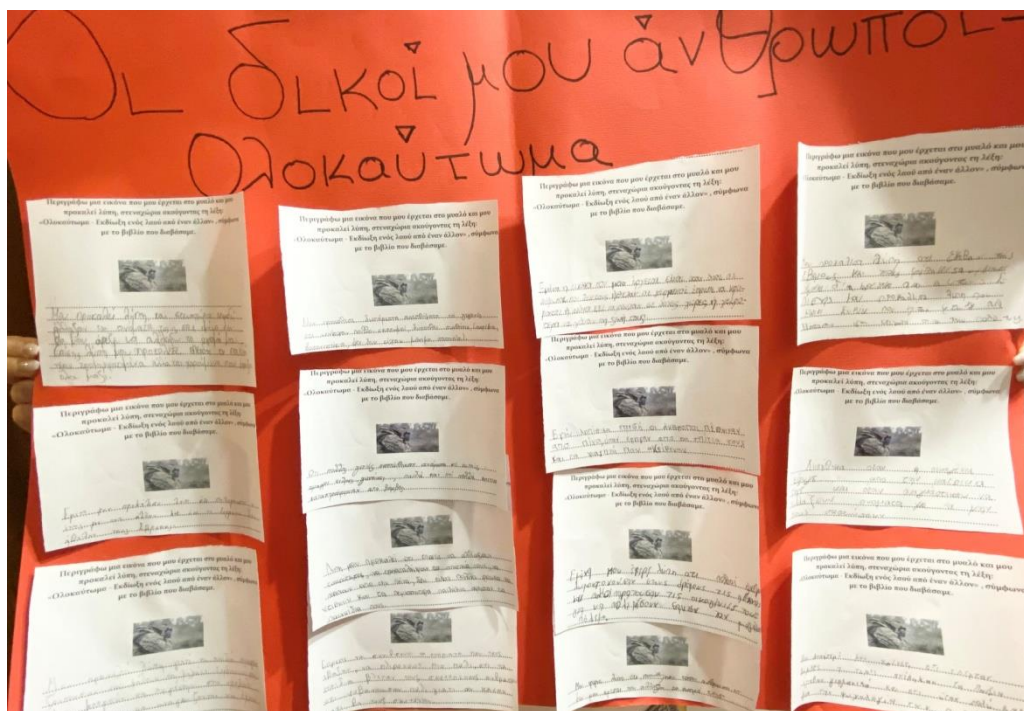
Εικ 15: Κολάζ με τις ζωγραφιές των παιδιών του τμήματος ένταξης

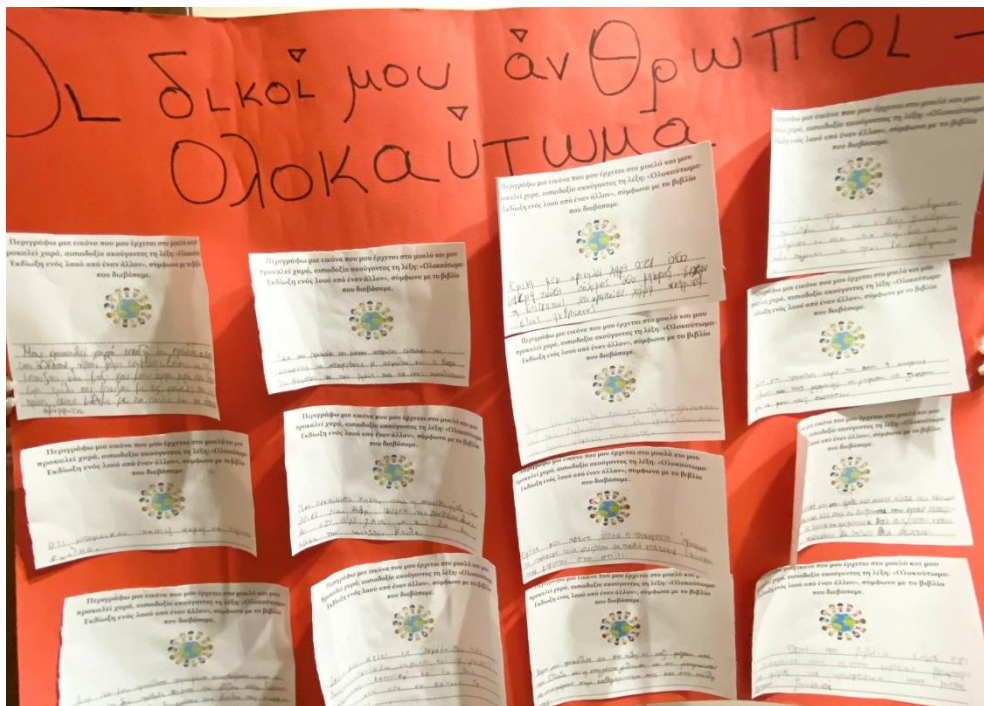
Εικ 16: Κολάζ με τη δραστηριότητα των αρνητικών συναισθημάτων που προκαλεί το Ολοκαύτωμα των παιδιών Ε' Δημοτικού

Εικ 17: Κολάζ με τη δραστηριότητα των θετικών συναισθημάτων που προκαλεί το Ολοκαύτωμα των παιδιών Ε' Δημοτικού

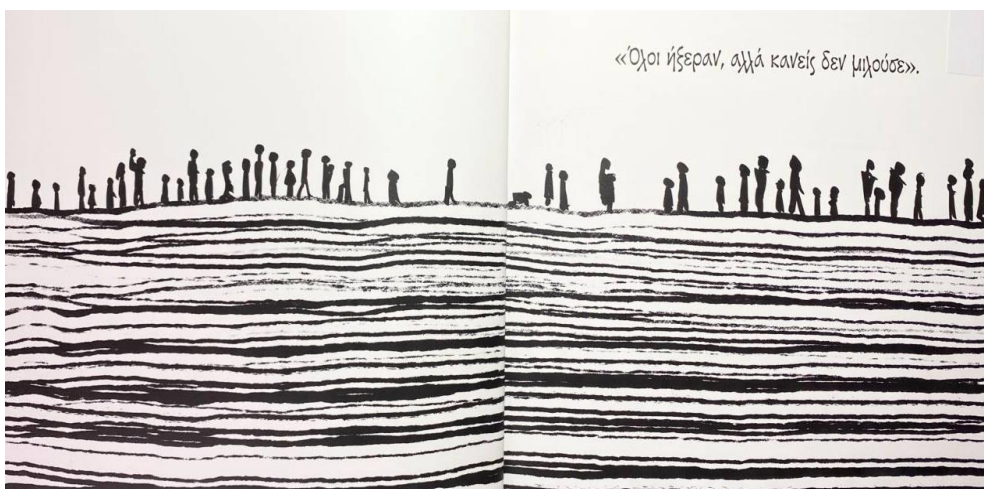

Εικ 18: Κολάζ με τη δραστηριότητα των αρνητικών συναισθημάτων που προκαλεί το Ολοκαύτωμα των παιδιών ΣΤ' Δημοτικού

Εικ 19: Κολάζ με τη δραστηριότητα των θετικών συναισθημάτων που προκαλεί το Ολοκαύτωμα των παιδιών ΣΤ' Δημοτικού

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΟΙ ΔΙΚΟΙ ΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΙ» ΤΗΣ ΜΑΡΙΖΑΣ ΝΤΕΚΑΣΤΡΟ

Μ' άρεσε που μέναμε εκεί γιατί όλη μέρα στον δρόμο και στα γύρω στενά είχε κόσμο και φασαρία. Δυο βήματα από το σπίτι μας ήταν η μεγάλη αγορά με τα κρέατα, τα ψάρια, τα χορταρικά και τα τυράδικα, τα μπακάλικα κι ένα σωρό μαγαζιά με εργαλεία. Όταν πηγαίναμε για ψώνια, μας κρατούσε η μαμά μας από το χέρι και εμείς κλείναμε τα μάτια και μαντεύαμε από τη μυρωδιά πού βρισκόμασταν.

Ήταν το παιχνίδι μας!

Μια μέρα, πήγαμε να αγοράσουμε τα σχολικά: δερμάτινη σάκα, τετράδια, κασετίνα ξύλινη για τα μολύβια, γόμα, ξύστρα, πλάκα. Για τον αδελφό μου που θα πήγαινε στην Α' τάξη. Για μένα που ήμουν δύο χρόνια πιο μικρή δεν είχε σχολείο και έτσι θα έμενα στο σπίτι.

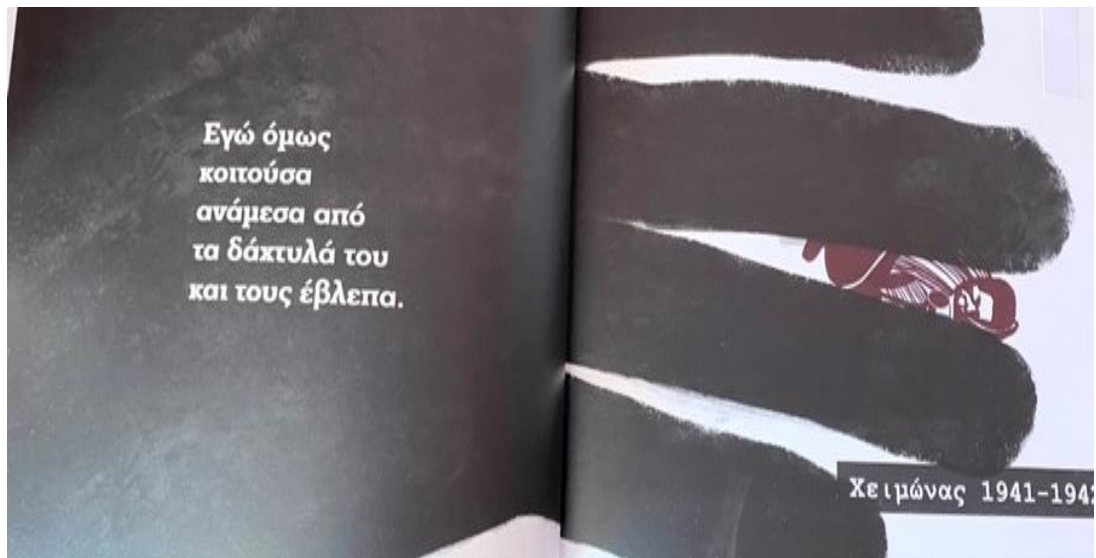
Άνοιξαν τα σχολεία, ξεκίνησαν τα μαθήματα, αλλά σταμάτησαν πριν από τα Χριστούγεννα γιατί έγινε πόλεμος.

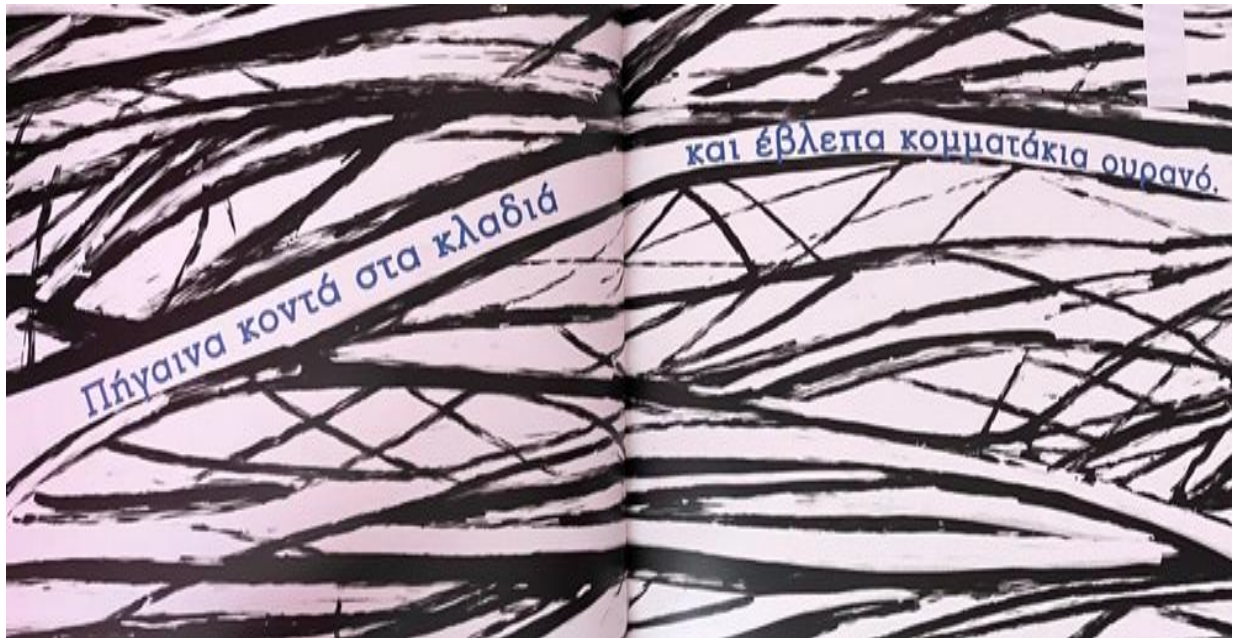
28 Οκτωβρίου 1940

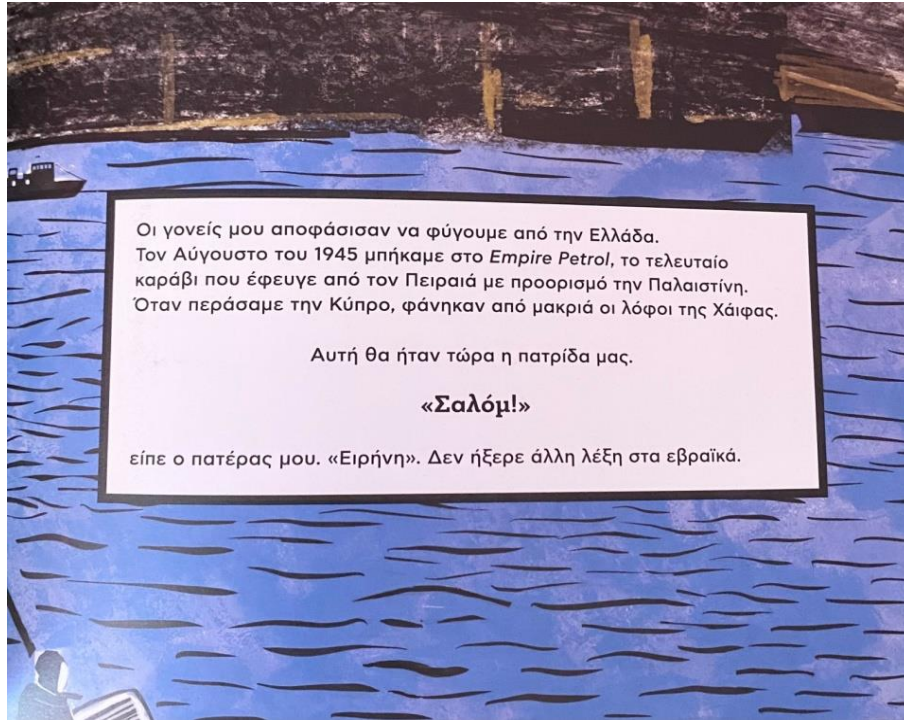

ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΣ ΤΑ ΟΠΛΑ! ΗΡΧΙΣΑΝ ΣΗΜΕΡΟ ΑΙ ΕΧΘΟΡΟΠΡΑΞΙΑΙ

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΤΑ ΚΙΤΡΙΝΑ ΚΑΠΕΛΑ» ΤΗΣ
ΚΕΛΛΥΣ ΜΑΤΑΘΙΑ-ΚΟΒΟ**

